

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ
VE
TÜRK AFGAN İLİŞKİLERİ**

İsmail AKBAŞ

Danışman
Doç. Dr. Kemal ARI

İzmir-2008

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ
VE
TÜRK AFGAN İLİŞKİLERİ**

İsmail AKBAŞ

Danışman
Doç. Dr. Kemal ARI

İzmir-2008

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘Afgan Kralı Emanullah Han’ın Türkiye Gezisi ve Türk- Afgan İlişkileri’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

İsmail AKBAŞ

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göreAnabilim Dalı Yüksek Lisans /Doktora öğrencisi' ninkonulu tezi/projesi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat ' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projeninolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: AKBAŞ

Adı: İsmail

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi ve Türk Afgan İlişkileri

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: Türkiye visit of Emanullah Han, The King of Afghan and Turkish Afghan relationships

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniv. **Enstitü:** Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. **Yıl:**2008

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans: ✓

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 209

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 65

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Doç. Dr **Adı:** Kemal

Soyadı : ARI

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Rauf Bey Müfrezesi
- 2- Emanullah Han
- 3- Enver Paşa
- 4-Sovyet İşgali
- 5- 11 Eylül Saldırıları

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Rauf Bey Union
- 2-Emanullah Han
- 3-Enver Pasha
- 4-İnvasion Of Soviet
- 5-11 th. September Attack

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet :

Hayır : ✓

ÖNSÖZ

Afganistan ile Osmanlı arasındaki münasebetler çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Nitekim Orta Asya, Türklerin dünyaya yayılmaya başladıkları bir bölge olmuştur. Diğer taraftan en eski Türk kültürü ve ayrıca Semer kant, Buhara, Kaşgar, Merv kültürünün Belh kültürü ile yakın bir ilişkileri olduğu hatta Belh'ten etkilenerek geliştikleri ileri sürülebilir.

XVIII. Yüzyılın ortalarında başlayan Türk – Afgan ilişkileri özellikle İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde oldukça gelişmiş, Cumhuriyetin ilanı ve Emanullah Han'ın Türkiye ziyaretleri sonucunda Ekonomik, İktisadi ve Eğitim alanında ilerlemiş, Sadabat Paktının ilanından sonra da son noktasına varmıştır.

1973 yılındaki Marksist darbe ile sekteye uğrayan Türk Afgan ilişkileri Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesi ile tekrar hareketlenmiş daha sonra İktidarı ele geçiren Taliban Dönemi sonrasında tamamen kopmuş, hatta karşılıklı olarak Büyükelçi'ler seviyesinde çekilmeler olmuş, konsolosluklar kapatılma noktasına gelmiştir. Birleşmiş Milletler Müdahalesi ile devrilen Taliban İktidarı (2001) sonrasında ilişkiler Eğitim, Askeri ve Ekonomik anlamda tekrar güç kazanmaya başlamıştır.

Açıkçası Türk Afgan ilişkileri adlı çalışmama başladığım zaman kaynak sıkıntısı çekeceğimi hiç düşünmemiştim. Ancak özellikle ilişkinin dönüm noktası olan ve çalışmamda önemli bir yer tutan Emanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaretlerinde yararlanmak istediğim ve İzmir Kent Müzesi Arşivlerinden topladığım dönem gazetelerinin Eski Türkçe ile basılmış olması nedeniyle epey sıkıntı çektim.

Sahip olduğu jeopolitik önem nedeniyle tarihin çeşitli dönemlerinde, Büyük Devletlerin mücadele alanına dönüşen Afganistan Türkiye'nin de Orta Asya Türkî Cumhuriyetlerine yönelik Politikalarında önemli rol oynayacak potansiyele sahiptir.

Bu yüzden Afganistan ile ilişkilerimizin Siyasi, Ekonomik, Askeri ve Eğitim alanında devam ettirilmesinin ve geliştirilmesinin çok faydalı olacağı düşüncesindeyim.

Elimden geldiği kadarıyla edindiğim kaynaklardan hazırladığım bu çalışmam esnasında bana yol gösteren, yardımcı olan ve her türlü kolaylığı sağlayan Doç. Dr. Kemal ARI'ya ve desteklerini benden esirgemeyen tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Türkiye halkı ile Afganistan halkının tarihten, sosyal ve kültürel yapıdan gelen ilişkileri vardır. İki ülke de Asya Coğrafyasında yaşamaktadır. Aralarında yalnız bir ülke (İran) vardır. Ve bu coğrafi yakınlığı nedeniyle iki ülke komşu sayılabilir.

Son 200 yıldır bu iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış olan asıl etken kuşkusuz ki, bu ülkelerde yaşayan ulusların ve halkların emperyalizm karşısında ezilmiş olmalarıdır. Türkiye’de Afganistan’da sömürgeci ve emperyalist ülkelerin paylaşım mücadelesi verdikleri alanlar üzerinde yaşamaktadır. Bu süreçte Türkiye, yarı sömürü haline getirilirken Hindistan’ın bir parçası olan Afganistan sömürgeleştirilmiştir.

Geçen yüzyılın ilk çeyreğinde şiddetle esen devrim rüzgarı, Türkiye’yi ve Afganistan’ı aynı emperyalizmle mücadelede silah arkadaşı yapmıştır. Afganistan, 1919’da bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi çapında modernleşme hareketine girişmiş ve bu konuda Türk Devrimini örnek almıştır. Ne var ki feodal yapının ve aşiret sisteminin çok köklü oluşu bu modernleşme hareketinin hızını kesmiştir.

Afganistan çok uzun yıllar Türkiye ile dost kalmış, Türkiye’nin eğitim ve kültür hayatından etkilenmiş ve bu konudaki uzmanlardan da yararlanmış. Afganistan’ın modernleşme hareketini kesen unsur dış müdahalelerdir.

Afganistan’da ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında Türkiye yeniden Kemalist dış politikaya dönmesi ve başta Afganistan olmak üzere bölge ülkeleri ile yakınlaşma içine girmesi gerekmektedir.

SUMMARY

There is deep relationship between Turkish and Afghan folks originating from the historical, social and cultural life. Both of the countries live in Asian geography. There is only one country between them which is Iran. Because of this geographical condition, we can easily say that they are neighbours.

For the last 200 years, the main reason that brings these two countries close to each other is the similarity of these two nations who have been both forced under imperialism. During this period, Türkiye has been partially exploited and Afghanistan, which is one part of India, has been completely exploited.

During the first quarter of the last century, This powerful revolution wind brought Türkiye and Afghanistan gained his freedom in 1919, he started his modernisation struggle by taking Turkish revolution as a model. Unfortunately, the fundamentalist feudal structure of Afghanistan slowed down this modernisation struggle.

For a long term, Afghanistan kept his close relationship with Türkiye and he has been effected by Turkish cultural and educational life by blocking Afghanistan's modernisation struggle, are the external interferences.

Against these recent trends in Afghanistan, Türkiye should come closer to Afghanistan and to other neighbour countries as well by referring back to his Kemalist external politics again.

İÇİNDEKİLER

STANDART FORMLAR	ii
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	xv
I-AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ	1
A-COĞRAFİ KONUMU	1
B-FİZİKİ VE BEŞERİ ÖZELLİKLERİ	3
C- TARİHSEL GELİŞİMİ	6
D- ETNİK YAPISI	10
II-AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ	12
ÖNCESİ TÜRK AFGAN İLİŞKİLERİ	12
A-OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ	12

B-1. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ	15
1- Rauf Bey Müfrezesi	17
C-KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ	20
D-AFGANİSTAN’DA YENİ BİR DÖNEM(EMANULLAH HAN)	22
E-İLK TÜRK-AFGAN İTTİFAKI	28
F- LOZAN BARIŞ SÜRECİ VE YENİ DÖNEM	32
III- AFGAN KRALI EMANULLAH HAN’IN TÜRKİYE GEZİSİ	39
A-GEZİ PROGRAMI	39
B- EMANULLAH HAN’IN TÜRKİYE GEZİSİ	46
1-Fahrettin Altay’ın Anıları	52
2-Ankara Gezisi	55
a-Ankara Gezisinin 1. Günü	56
b-Cumhurbaşkanı Hazretlerinin Ziyafeti	61
c- Ankara Gezisinin 2. Günü	71
d-Ankara Gezisinin 3. Günü	73
e-Kral ve Kraliçe Hazretlerinin Ziyafeti ve Ankara Gezisinin Devamı	74
f-Kral ve Kraliçe Hazretlerinin Ankara’dan İstanbul’a Dönüşü	78
g-Kral ve Kraliçe Hazretlerinin İstanbul Gezisi	83
C- KRAL HAZRETLERİNİ UĞURLAMA	88
D- İKİNCİ TÜRK- AFGAN İTTİFAKI	90
E- AFGAN KRAL’IN TÜRKİYE GEZİSİ VE BASIN	95

IV- EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ SONRASI TÜRK- AFGAN İLİŞKİLERİ	99
A- ELÇİLİKLERİN BÜYÜKELÇİLİĞE YÜKSELTİLMESİ	99
B- ORBAY PAŞA ASKERİ HEYETİ	104
C-1930-1945 YILLARI ARASI DÖNEM	108
D- 1945-1979 YILLARI ARASI DÖNEM	121
E- 1979-1989 YILLARI ARASI DÖNEM	146
F- 1989 SONRASI DÖNEM	151
G- 11 EYLÜL 2001 SONRASI DÖNEM	154
1-2005 Yılında Afganistan'a öngörülen Proje, Program ve Faaliyetler	161
a-Mevlana Celaleddin –i Belh –i'nin Doğduğu Evin Restorasyonu	161
b-Şıbrgan İli İçme Suyu Projesi	162
c-Kunduz İli Aliabad İlçesinde Kanal Temizleme İşi	162
d- Halıcılık Projesi	162
e-Kandahar'da Ebe Yetiştirme Eğitimi	163
f-İnsani Yardım Projeleri	163
g-Başkanlık Sarayı Yerleşkesinde Bulunan Bahçe Sarayının Restorasyonu	163
h- İstilaf İlçesinde Çanak Ve Çömlekçiliğin Geliştirilmesi I. Herat'ta Camcılığın Geliştirilmesi.	163
i. Herat'ta Camcılığın Geliştirilmesi	164
j-Halı Yıkama Tesisi Kurulması	164
k- Kimya Fakültesi'nde Bir Laboratuvarın Tadilatı	164

L- Kabil Üniversitesi Türkoloji Bölümünün Rehabilitasyonu	164
m-Yetiştirme Yurdunda Kız Öğrencilere Hizmet Verecek Binada 2 Eğitim Odasının Tadilat Ve Tefrişinin Yapılması	165
n- Şıbrgan Afgan-Türk Dostluk Hastanesi Hemşirelerine Türkiye’de 1 Ay Süre İle Staj Verilmesi	165
o-Sağlık Projesi	165
2- Türkiye – Afganistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri	167
3 – Devlet Başkanı Hamid Karzai’nin Türkiye Ziyareti	171
SONUÇ	189
KAYNAKÇA	195
EKLER	199

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.m	Adı Geçen Makale
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ISAF	Uluslar Arası Güvenlik Destek Gücü
KÇUT	Kabildeki Çok Uluslu Teşkilat
KGB	Rusya Devlet Güvenlik Komitesi
KHO	Kara Harp Okulu
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
S.	Sayfa No
SALT II	Soğuk Savaş Sırasında SSCB ile ABD Arasında İmzalanan Nükleer Silahların Kontrolü Antlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Yıllara Göre Türkiye – Afganistan Ticareti (Dolar)

s.168

GİRİŞ

Afganistan devleti,Afganların bölgedeki diğer topluluklar üzerinde üstünlük kazanmaları ile 1745 yılında kurulmuştur. Büyük karayolu üzerinde köprü ülke konumunda bulunan Afganistan, 25 milyon insanın yaşadığı bir ülkedir.

Afganistan, sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı tarih boyunca çeşitli milletlerin istila ve işgaline maruz kalmıştır. M.Ö. 500'lü yıllarda ilk defa İranlılarca işgal edilen bölge, daha sonra Büyük İskender orduları tarafından ele geçirilmiştir.

Nüfusunun önemli bir kısmını Türklerin teşkil ettiği Afganistan ile Türkiye arasında tarih ve kültür bakımından pek çok ortak yön bulunmaktadır.

Cumhuriyet döneminin ilk yılları Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin en canlı olduğu dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye Afganistan'ı desteklemek için elinden gelen yardımı yapmıştır. Türk aydın ve subayları Afganistan'a giderek bu ülkenin kalkınması için çalışmalar yürütmüşlerdir.

Cumhuriyet'in ilan edildiği ilk yıllarda Türkiye'nin ve Atatürk'ün ilişki kurduğu devletlerin başında Afganistan gelir. Afganistan yeni kurulan Türk devletini resmen kabul eden ilk Müslüman devlet özelliğini taşır.

1 Mart 1921'de ilk Türk-Afgan ittifakı yapılmıştır. Bu anlaşmayla ilişkilerimiz siyasi bir kimlik kazanmıştır. Dönemin Afganistan Kralı Emanullah Han, Atatürk'ün emperyalist güçlere karşı kazandığı siyasi ve askeri zaferlerini memnuniyetle karşılamış,büyük bir içtenlikle Türkiye'nin sevincine ortak olmuştur.

Ankara'nın Başkent oluşundan sonra Ankara'da ilk elçilik açan devlet yine Afganistan olmuştur. Bunun yanı sıra Cumhuriyet'in ilanını da büyük bir coşkuyla kutlayan devlet yine Afganistan olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa

Kemal Atatürk ile Afganistan devletinin Kralı Emanullah sık sık özel ve resmi günlerde mesajlaşmışlar ve birbirlerinin sevinçlerine ortak olmuşlardır.

Türkiye ile Afganistan arasındaki sıcak ve samimi ilişkiler 1928 yılının Mayıs ayında Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye ziyareti ile doruğa ulaşmıştır.

Emanullah Han Başkent Ankara'yı ziyaret eden ilk hükümdar özelliğini taşımaktadır. Bu ziyaret sırasında 25 Mayıs 1928 yılında Türkiye ile Afganistan arasında ikinci anlaşma yapılmıştır. Emanullah Han, ülkesine döndükten sonra ülkesinde reformlar yapmak istemiş fakat gerici ve tutucu çevreler tarafından Emanullah Han dönemi kapatılmıştır.

İkinci dünya savaşı döneminde Türk- Afgan ilişkileri durgunluğa uğrasa da 1937 yılında yapılan Sadabat Paktı emperyalist ve sömürgeci güçlere karşı birlikte hareket edileceğinin en iyi göstergesiydi.

Türkiye'yi 1957 yılının Ağustos ayında Afgan Kralı Muhammet Zahir Şah ziyaret etmiştir. Bu ziyarete Türk devleti önem vermiş ve resmi programlar düzenlenmiştir. Zahir Şah ülkemizin çeşitli illerini dolarak araştırma ve tetkiklerde bulunmuştur. Emanullah Han gibi Zahir Şah da ülkemizden büyük bir memnuniyetle ayrılmıştır.

Türk-Afgan ilişkileri bu dönemden sonra duraklamaya girmiş ve 1989 yılından sonra tekrar hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. Türkiye Afganistan ile uzun yıllar dostluk ilişkilerini iyi seviyede sürdürmüştür. Türkiye her fırsatta Afganistan'ı maddi ve manevi desteklemiştir.

Ancak Afganistan da Sovyet yanlısı Tacik kökenli yöneticiler işbaşına gelince bu kardeş ülkenin iç dengeleri bozulmuş uzun süredir istikrarsızlık, iç kavgalar ve huzursuzluklar yaşanmıştır. Sovyet işgaline karşı belirli bir süre iç barış sağlanmış ise de 11 Eylül 2001 de ABD de meydana gelen terörist saldırı da göstermektedir ki ülke dış güçlerin istismarına açık bir duruma gelmiştir.

1. AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ

A. COĞRAFI KONUMU

Afganistan, Afganlıların vatanı demektir. Orta Asya içinde uzanan kilit bir ülkedir. 29° 30 dakika- 38° 35 dakika Kuzey enlemi ve 60° 50 dakika -74° 50 dakika Doğu boylamıyla bütünüyle Kuzey ılıman iklim kuşağında kalır¹.

Afganistan iç Asya'nın batısında yer alan ortalama yüksekliği 1200 metreyi aşan bir ülkedir. Ulaşım batıya ve güneye gidildikçe nispeten kolaylaşır².

Afganlar memleketi manasına gelen Afganistan'ın yüzölçümü 650.000km² olup km² ye 14 kişi düşer. Nüfusu 20 milyon civarında bulunmaktadır³. Almanya'ninkinden 1,5 kat fazla, Japonya'nınkiyle aşağı yukarı aynıdır⁴.

Bir Orta Asya memleketi olan Afganistan, kuzeyde Sovyet Cumhuriyetlerinden Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile doğuda kısa bir mesafede Çin Türkistan'ı, Keşmir ve Pakistan ile güneyde yine Pakistan ile batıda İran ile komşu bulunmaktadır. Kuzeyde Sovyetler ile 1000 km'lik Doğu ve güneyde de Pakistan ile 2240 km'lik sınırı vardır⁵. (Bkz.Ek1)

Afganistan'ın Kuzey-Batı'da WakHan'dan Güney-Batı'daki Koh Malick Siah'a kadar uzanan en uç noktaları arasındaki uzunluk 1500 km.(950 mil)ye ulaşır. Herat sınırı üzerindeki Zülfıkar'dan Herber Geçidi'ndeki Torkham'a kadar uzanan uc noktalar arasındaki genişlik ise 1000 km.(600 mil)'den fazladır.

¹ A.M.Manzar, **Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar** ,Çev: İsmail Bosnalı, ,Öncü Yayınları:2,s.25

² Abdulkaki Şalizi, **Vatanım Afganistan**,Gonca Yayınevi,İstanbul,1989,s.7

³ Mehmet Saray,**Afganistan ve Türkler**,İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları,İstanbul,1987,s.1

⁴ A.M.Manzar, A.g.e.,s.25

⁵ Mehmet Saray,A.g.e., s.1

Denizden uzaklığı 500 ile 300 mil arasında değişir. Ülkenin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 900 m. (3000 fit)'dir. Belli başlı merkezi vadilerin yüksekliği 2000 m.yi aşar⁶.

Ülkenin coğrafi yapısı değişik bir görünüm arz eder. Harita üzerinden bakıldığında; deniz seviyesindeki yerlere has açık yeşil renk hemen hiç bulunmazken, yükseklik ve dağlığın işareti olan koyu kahverenginin ülkenin hemen her tarafını sardığını bu koyuluğun doğu ve kuzeydoğuda daha da fazlaştığını görürüz. Ayrıca üzerleri karla kaplı yüce dağların göstergesi beyazlık hiçte az yer kaplamamaktadır⁷.

Ülkenin Başkenti denizden 1797 m. yükseklikte 150 000 nüfuslu Kabil şehridir. Emanullah Han zamanında 20 Şubat 1923'te Kabil'den 7 km uzaklıkta Dar-ül-Aman adını taşıyacak olan yeni bir başkentin kurulmasına başlanmıştır⁸.

Afganistan stratejik konum olarak da önem arz eder. Gerek Kuzeyden gelen gerek ise güney ve batıdan gelen istilacı kavimler gözünde aşılmanın dağlarıyla, savaşçı kavmiyle tarih boyunca önemli stratejik bir özellik arz etmiştir. Afganistan, kuzeyden gelenler için Hindistan ve İran'a güney ve batıdan gelenler için Orta Asya ve daha kuzeye bir kapı olması sebebiyle stratejik önemini her zaman korumuştur⁹.

Jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde yeni ortaya çıkan koşullar Afganistan'ın önemini eskisine oranla daha da arttırmıştır. Eskiden Sovyetler birliği varken, orta Asya'da tek bir devlet yapısı vardı. Bu durum bölgeye bir durgunluk getiriyordu. Sovyetlerin sağılmasından sonra ortaya yeni devletlerin çıkması ve bunların dış dünyaya açılma çabası içine girmesi, bu bölgeye hareketlilik getirirken Afganistan'ın konumunu da eski durağan yapısından kurtarmakta ve daha devingen bir sürece yönlendirmektedir.

⁶ A.M.Manzar, A.g.e.,s.25

⁷ Mahmud Osmanoğlu,**Afganistan:Cihadın On Yılı**,Rehber Yayıncılık,Ankara,1990,s.12

⁸ **İnönü Ansiklopedisi**,C.1, Maarif Matbaası,Ankara,1943,s.167

⁹ Mahmud Osmanoğlu,A.g.e., s.12

Bölgedeki değişiklikler jeopolitiğin değişken unsurları açısından yeni durumlar ve dengeler gündeme getirirken Afganistan'da eski durumundan kurtularak yeni bir sürece doğru yol almaya başlamıştır. İki kutuplu dünyanın sona ermesi ve yeni bir ortamın belirmesiyle bölgede yeni jeopolitik koşullar belirmiş ve Afganistan eskisine oranla daha çok önem kazanan bir siyasal konuma gelmiştir.

Yeni bir dünya düzeninin ardından koşanlar ile bölgede kendi çıkarları açısından yeni yapılanmalar ardında koşanlar Afganistan'a eskisinden farklı bir gözle bakmaya ve bu kendi halindeki ülkeyi gelecekteki çıkar düzenleri açısından yeni politikalar doğrultusunda kullanmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Son yıllardaki görülen değişiklikler ve yaşanan olguların bu doğrultuda değerlendirilmesi gerçekçi sonuçlara ulaşılması açısından yararlı olacaktır¹⁰.

B. FİZİKİ VE BEŞERİ ÖZELİKLERİ

Afganistan yüzey şekilleri bakımından 3 coğrafi bölgeye ayrılmıştır:

- 1- Kuzeydeki yaklaşık 103.600 km²'lik ova başlıca tarım alanıdır.
- 2- Güneybatıdaki 129.500 km²'lik yayla büyük ölçüde çöllerle ve yarı çöllerle kaplıdır.
- 3- İki bölge arasında Himalaya Dağlarının uzantısı olan ve Hindi kuş dağlarını da içine alan 414.400 km² dağlık yöre yer alır. Burası yoğun jeolojik hareketlere sahne olmuştur. Hindikuşlar'ın yüksekliği çoğu yerde 6.400 m.yi aşar. Bu dağlar kuzeydeki görece zengin ve verimli topraklarla ülkenin öteki kesimlerini ayıran doğal bir sınır gibidir¹¹.

Coğrafi olarak Afganistan, üzerinde sıra dağlar bulunan yaylalardan meydana gelmiştir. Bu sıra dağlarının en önemlileri ülkeyi batıdan doğuya ikiye bölen Sefid Kuh (3500 m.),Kuh-i Baba ve Hindi-Kuş (7697 m.)dağlarıdır. Bu sıra dağlar 6000 m yükseklikte Bedahşan bölgesinde Pamir yaylasına uzanır. Bununla beraber ülkede

¹⁰ Anıl Çeçen,**Atatürk ve Avrasya**,Cumhuriyet Kitapları Kulübü,Mart,1999,s.191-192

¹¹ **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**,C.1,Ana yayıncılık,s.117

bazı ovalara da rastlanır. Amu-Derya nehri boyunca uzanan Türkistan kesimi; İndus'un bir kolu olan Kabil suyu vadisi; batıda İran'a yönelmiş olan Heri rud havzasıyla Hilmand suyu havzası sahip olduğu ovalardır¹².

Afganistan-Hindistan siyasi sınırı aynı zamanda doğal bir sınırdır. Anadolu ve İran'da da görülen ovalar, köyler, toprak damlı kerpiç yapılar, ağaçlar,hayvanlar ve insan yaşayışı Hayber geçidini geçince göze çarpacak kadar değişir.

Afganistan'a genel olarak yarı kurak bozkır iklimi hâkimdir. Kışlar çok soğuk yazlar kurak geçer. Ancak ortadaki dağlık bölgede kutup altı kuşağı özellikleri görülür. Bu bölgede kışlar dondurucu yazlar ise kısa ve serindir¹³.

Ülkenin güneyinde özellikle kıraç bölgelerle kum çöllerinin bulunduğu batı kesimine gidildikçe bitki örtüsü seyrelir, hemen hiç ağaç görülmez; ancak ilkbahar başlarındaki yağmur mevsiminde çiçekli otlara rastlanır. Daha çok yağış alan kuzey bölgelere gidildikçe bitki örtüsü sıklaşır¹⁴.(Bkz.Ek2)

Coğrafi çevre, iklim ve diğer faktörler ülkeyi sağlıklı ve sert mizaçlı insanların, değerli tür hayvanların ve meyve ağaçlarının vatanı haline getirmiştir.

Yükseklığe göre Afganistan'ı üç tarım alanına ayırmak mümkündür:

1. Sıcak tropikal bölge (mesela Celalabad'da);
2. Ilıman bölge (mesela Kabil'de);
3. Soğuk bölge (mesela Hindikuş'da).

Afganistan topraklarının yalnızca dörtte üçü ancak uygun bir şekilde sulanmakla verimli hale getirilebilir. Hindistan'da olduğu gibi Afganistan'ın bazı yerlerinde de yılda iki ürün alınır. Baharak (ilkbahar ürünü) denilen hasat içinde, kasımda buğday, arpa, nohut, mercimek; Paizah (sonbahara ait) denilen hasat içinde ise ilkbahar sonunda pirinç, darı, hintdarısı, mısır, tütün, pancar, havuç, turp vb.

¹² Mehmet Saray,A.g.e., s.1

¹³ **İnönü Ansiklopedisi**,C.1,s.168

¹⁴ **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**,C.1,s.117

ekilir. Ülkenin ana besini buğdaydır. Şehir yakınlarındaki bostanlarda kavun, karpuz ve kabakgiller yetiştirilir. Şeker kamışı ancak verimli ovalarda bulunur.

Zoo teknik yöntemleri ilkel ise de, hayvan yetiştirilmeye hız verilmiştir. Başta koyun gelir. Afganistan'da 10.000 koyundan meydana gelen sürülere sık sık rastlanır. Biri semiz kuyruklu (kara kül) öbürü de iyi yünlü olmak üzere başlıca iki tür koyun yetiştirilir. Aynı şekilde sığır ve deve eti de kurutulur. Hayvan yetiştirmede deve de önemli bir yer tutar. Afganistan'da inek cinsi daha az yaygındır..

Afganistan nüfusunun dörtte birinden fazlası göçebe olup hayvan yetiştirmekle geçinir. Afganistan 1950'lerin ortasında planlı kalkınmaya yöneldiğinde yalnız çağdaş ekonomik etkinlikler için gerekli kurumlardan değil, aynı zamanda temel yönetsel ve teknik kadrolardan da yoksundu.1956'dan sonra ülke ekonomisinde beş ya da yedi yıllık bir dizi merkezi planla yönlendirilerek yoğun dış yardımdan yararlandıysa da 1979'da gayri safi milli hasıla (GSMH) 2.8 milyar doları, kişi başı milli gelir ise 225 doları aşmıyordu. 1970'ler boyunca GSMH'nin yıllık büyüme hızı ancak yüzde 2.5 olabildi. 1980'lerden sonra ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı merkezi planla yönetilen bir ülke durumuna gelmiştir¹⁵.

Afganistan'ın para birimi Afgani'dir. 1963'te bir Amerikan doları resmi olarak 45 Afgani iken serbest piyasada ise 650 Afgani ye kadar yükselmektedir. 1991'den sonra bu rakam 65.000'e kadar yükselmiştir. 1995'e kadar banknotlar 10 Afgani'den 1000 Afgani'ye varken, 1995'ten sonra 5000-10000'lik banknotlar şeklinde basılmıştır. Bu da Afganistan'daki finans durumunu açık bir şekilde göstermektedir.

Milli gelir 1981'de 3. Milyar Dolar, 1986'da 3.800.000.000 Dolardır. Kişi başına düşen milli gelir 273 dolardır. Halkın % 66'sı ziraat, % 15'i madencilik, % 3'ü ise başka işlerle meşgul ve geri kalan % 14'ü ise işsizdi. Bankalar 1930'larda açılmıştır.

¹⁵ İnönü Ansiklopedisi,C.1,s.169

Savaşlardan önce Afganistan'ın gelir kaynaklarından biri de turizmdi. Turistler Bamyana dev heykeli, tarihi Belh şehri, Hayber geçiti ve Herat'taki tarihi minareleri görmeye geliyorlardı. Savaşlardan sonra ise Turizm bütünüyle sona ermiştir diyebiliriz¹⁶.

C. TARİHSEL GELİŞİM

Afganistan Orta Asya'nın kalbinde yer alıp 5000 yıllık bir tarihe sahiptir. Büyük imparatorlukların dikkatini çeken bu ülke tarih boyunca bir çok savaş yaşamıştır. İmparatorlukların bu ülkeye savaş çıkarmalarının amacı ilk başta Hindistan'ı ele geçirmek ve bu amaçlarına ulaşmak için Afganistan'ın stratejik konumundan yararlanıp oraya nüfuz etmektir. Ayrıca ülkenin zengin yer altı kaynaklarına hakim olmak ve Asya'daki ülkeleri kendi kontrolü altında tutmaktır. Bu savaşlar beraberinde bir takım yağmaları da getirmiş, ülkenin ilerlemesine engel olmuştur¹⁷.

Bugün Afganistan adı ile anılmakta olan memleket bu ismi Efgan kavminin üstünlük kazandığı 18.asrın yarısından beri taşımaktadır. Daha önceleri buradaki muhtelif bölgelerin ayrı ayrı isimleri vardı ve memleket belli bir siyasi birlikten mahrum olup, muhtelif kısımları birbirlerine, ne renk ne de dil bakımından bağlı bulunmuyordu. Afganistan kelimesinin eski manası, Afganların memleketi olup bugünkü kavmi unsurların pek azını ihtiva eder; fakat buna mukabil zamanımızda ya müstakil yahut İngiliz Hindistan'ına dâhil büyük bölgeleri içine alan mahdut bir ülkeyi ifade eder¹⁸.

1747'den beri Afganistan adıyla anılmaya başlanan ülke, tarihin karanlıklarına gömülen devirlerden başlamak üzere pek çok olaylara sahne olmuştur¹⁹.

¹⁶ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi,C.1,s.119

¹⁷ A. Jelil Uzbek, **Afganistan'da Sosyal ve Kültürel Hayat**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2002, s. 1

¹⁸ **İslam Ansiklopedisi**,C:4,Milli Eğitim Basımevi,1964,s.133

¹⁹ **İnönü Ansiklopedisi**,C.1,s.173

Afgan adının kökeni, M.Ö. Üçüncü yüzyılda Sasanilerce kullanılan “ **Abgan**” sözcüğüne değin uzanır. Müslüman kaynaklarda Afganlardan ilk kez M.S. 982’de söz edilir. Bugün Afganistan diye adlandırılan toprak parçası binlerce yıl Ortadoğu, Orta Asya, Güney Asya ve Uzakdoğu kültürlerinin buluşma alanı olmuştur.

Paleolitik çağda insanlar büyük bir olasılıkla M.Ö. 100 bin dolaylarında Afganistan’a gelmişler. Dünyanın en büyük istila yollarından birinin üzerinde bulunan Afganistan pek çok fütuhatçı orduların gelip geçtiği bir yer olmuştur. Kaynaklara göre Afganistan’ın bu stratejik durumundan ilk istifade edenler eski İranlılar olmuştur. M.Ö. 500’de İran hükümdarı Dara’nın orduları bu ülkeyi işgal etmişlerdir²⁰.

640’dan itibaren Arap valileri egemenliklerini Herat, Zemindevar ve Bakteria’da sürekli yaygınlaştırmışlardı. Arapların memlekette uzun zaman kalmamalarına rağmen İslamiyet Afganistan sakinleri arasında hızla yayılmaya devam etmiştir. Arap istilasından sonra ülkede büyük bir kuvvetin hakimiyetini kuramadığını, ahalinin kendilerine “Şah” unvanı veren kabile reisleri tarafınsan idare edildiğini görmekteyiz²¹.

Batıdan gelen müstevlilerin hakimiyetleri yıkıldıktan sonra Afganistan devamlı olarak kuzeyden gelen kavimlerce tehdit edilmeye başlanmıştır. M.S. 50’den M.S. 125’e kadar Türk asıllı oldukları tahmin edilen Sakalar, M.S. 125-480 arasında Kuşanlar, Afganistan’ı hakimiyetleri altında bulundurmuşlardır²².

X. asrın sonlarına doğru Samani devletinin zayıflaması üzerine Gazne şehri merkez olmak üzere Gazne devleti kurulmuştur. Tarihte Afganistan’ın altın devri Gazneli Mahmut zamanında yaşanmıştır. O zamana kadar sönük bir şehir olan

²⁰ **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, s.121

²¹ A.M.Manzar, **Ag.e.**,s.37

²² Mehmet Saray,**A.g.e.**, s.7

Gazne'nin kültür şenliği, bayındırlık şenliği, genlik bolluğu bütün Asya'da çalkalanmıştır²³.

13.yüzyıl başlarında bütün Asya'da görülmemiş yığıntılara ve değişikliklere sebep olan Moğol akını önünde Harzemşahlar devleti çökünce Afganistan da Moğolların pençesine düşmüştür. Afganistan'ın 14.asrın sonlarından itibaren yeniden Türk hakimiyetine girdiğine şahit oluyoruz. Timur ülkenin büyük bölümünü hakimiyeti altına almıştır.

Timur'un beşinci göbekten gelen torunu Babür ,Şeybani Özbekleri ülkeye hakim olmuşlardır. Afganistan merkez olmak üzere kurulan Babür devleti yalnız bu ülkeye değil Hindistan'a da pek çok Türk'ün yerleşmesini sağlamıştır.17.asrın sonlarına doğru Babürlülerde görülen zaaf alametlerinin 18.asrın başlarında daha da ağırlaşması Afganistan'daki kuvvetli kabileleri harekete geçirmiştir. Galzaylar ile Abdalilerin öncülüğünü yaptıkları bu kabileler hareketinin neticeleri ileride Afgan tarihine de yön verdi²⁴.

Şii İranlıların memleketlerini işgal etmeleri,mutaassıp derecede koyu Suni olan Afgan kabilelerini birleşmeye ve İran'a karşı müşterek bir cephe kurmaya tahrik etti. Nadir Şah'ın ölümünden sonra başlayan İran aleyhtarı hareketi,Nadir'in himayesine mahzar olan Abdali'lerin lideri Ahmet Şah idare etmiştir(1747). Afganistan ilk defa Ahmet Şah Baba ile yerli bir hükümdar tarafından yönetilen bağımsız bir devlet ve bir ülke olarak tarihe girmiş,bu zamandan sonra Afganistan adıyla anılmaya başlanmıştır²⁵.

Afganistan'ın tarihinde ilk defa 1747 de Ahmet Şah Baba tarafından İran egemenliğinden kurtarılarak merkezi "Kandahar" olarak kurulan Afgan devleti,Kral Ahmet Şah; 1761'de Delhi'deki Timur oğullarını egemenliği altına alarak devletinin sınırlarını genişleterek büyük bir krallık yaratmıştır. Sonra ülkenin Keşmir bölgelerindeki aşiretler, çıkardıkları ayaklanmalarla uzun

²³ A.g.e.,s.8

²⁴ İnönü Ansiklopedisi,C.1,s.174

²⁵ Mehmet Saray,A.g.e., s.11

süre yarı bağımsız olmuşlardır. 1773'te Timar Şah öldüğünde, ülkede kargaşa ve taht kavgaları artmıştır. Taht kavgalarının artması daha sonra Afganistan'ın parçalanmasına sebep olmuştur²⁶.

Bu karışlıklar 19. asrın ilk çeyreğine kadar sürdükten sonra, Dost Muhammed'in yönetime geçmesi ile ülkedeki birlik tekrar sağlanmıştır. Ancak bu dönemde ise Kuzey Hindistan, Afgan birliğini zayıflatma çabası içine girmiştir. Bu yıllarda İngilizlerin yavaş yavaş Hindistan'ı hakimiyetleri altına aldıkları gözlenmektedir. İlk Afgan-İngiliz ilişkisi, Kuzey Hindistan'da Peşaver sorununun çözümünde İngiliz hakemliği ile olmuştur. Arkasından 1839-1842 yılları arasında süren ilk İngiliz-Afgan harbi patlak vermiştir.

Dost Muhammed, ülkesi İngilizlerce işgal edilmesine rağmen 1863'te Kabil'e dönerek tekrar Afgan birliğini sağlamıştı. Dost Muhammed'in 9 Haziran 1863 tarihinde vefat etmesi ile Afganistan, tekrar iktidar mücadele kaosuna sürüklenmiştir. Şir Ali'nin 1868'de iktidarı ele geçirmesiyle bu mücadele durulmuştur. Rusların Türkistan'ı işgali, Afganlar ile İngilizleri doğal müttefik yapmıştır. Ruslar, Türkistan'ı işgal etmelerine rağmen Afganistan önderliğinde Orta Asya Devletleri'ni de içine alan bir birlik oluşmasından hep çekinmişlerdir.

1879'da vefat eden Şir Ali'nin yerine Yakup Han geçtiyse de, kısa bir süre sonra Afganistan'ın hakimiyetini Abdurrahman Han ele geçirmiştir. 1901'de vefat eden Abdurrahman Han zamanında ikinci İngiliz-Afgan savaşı yaşanmıştır (1878-1880). Bu savaş sonunda ülke, büyük çapta harap olmuş ve milli birlik zayıflamıştır. Afganistan'ın içinde bulunduğu bu olumsuz şartları fırsat bilen Ruslar, 1881'de Türkmenistan'ı işgal etmiş ve böylece de Afganistan ile komşu olmuşlardır. 1901'de başa geçen Habibullah Han, 1919'da ölünce yerine Emanullah Han geçti. Emanullah Han, Hindistan'daki İngiliz valiye bir mektup göndererek Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini iletmiştir.

²⁶ Halil Şimşek, "Türk-Afgan İlişkileri ve Türkiye'nin Afgan Politikası", www.hsimsek.com

İngiltere ise, Afganistan bağımsızlığını kabul edip-etmemekte tereddüt etmiştir. Bu durum ilişkilerin gerginleşmesine ve üçüncü İngiliz-Afgan harbinin başlamasına sebep olmuştur (1919)²⁷.

1919'da Emanullah Han bir ay süren üçüncü Afgan-İngiliz savaşını başlattı. Savaşın sonunda İngiltere Afganistan'ı tam bağımsız bir krallık olarak tanıdı. Savaş bitiren Ravalpindi Anlaşmasını imzalayan heyetin başında, Afgan milliyetçiliğinin kurucusu sayılan Mahmut Tarzi vardı. Heyetteki bürokratların arasında Hint asıllı bir bakanın da varlığı Afgan milliyetçiliğinin etnik gruplara karşı tutumunu işaret ediyordu²⁸.

20.asrın ilk yarısında Türk milletinin kardeş bir ülkenin halkına maddi ve manevi her türlü yardımı yaptığını görüyoruz. Bu ülke ve millet Afganistan ve Afgan halkıdır. Bilhassa Atatürk devrinde bu ülkeye yapılan yardımlar Afganistan'ın modern bir devlet olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır²⁹.

D. ETNİK YAPISI

Afganistan'da Afgan adıyla herhangi bir halk veya topluluk bulunmamaktadır. Afgan sözünden genellikle Peştun anlaşılmaktadır. Afganistan'da herkes kendi milleti ve aşireti ile tanınmaktadır. Kuzeyde aşiret sistemi yoktur, aşiret sistemi güneyde geçerlidir.

Zira Eskiden kuzey bölgesi beyliklerle yönetiliyordu. Afganistan'daki halklara kimsiniz sorusunu sorduğumuzda; ben Özbek, Tacik, Peştun, Türk cevabını alırsınız. Afgan'ım diye bir cevabın alınması oldukça zordur. Afgan halkı Hint-Avrupa ırkından olup, diğer çeşitli ırksal öğeleri de çözümlenmiştir³⁰.

²⁷ www.bilgisayarforumu.com/afganistan

²⁸ Ahmet Han , “Kavşaktaki Ülke”, **National Geographic**, Aralık 2001

²⁹ Mehmet Saray, **Atatürk ve Türk Dünyası**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1995, s.163

³⁰ A.M.Manzar, **A.g.e.**, s.29

Bugün Afganistan'ın nüfusunu meydana getiren halkın etnik yapısı oldukça karışık görünmektedir. Bu karışık etnik yapı neticesinde Afgan milletinin teşekkülü çok geç tahakkuk etmiştir. Uygarlık, akın ve göç yollarının birbirlerini kestiği bölgelerde bulunduğu için nüfusu ırk bakımından karışıktır.

Yüzde yüz Müslüman olan Afganistan halkının büyük çoğunluğu birkaç küçük kabile haricinde Sünni'dirler. Afganistan halkı koyu Sünni olmaları ile tanındıkları gibi aynı zamanda istiklal ve hürriyetlerine düşkünlükleri ile ve mahir savaşçı olmalarıyla da meşhurdurlar.

Afganistan halkını meydana getiren etnik grupları şöyle sıralayabiliriz: Afganlar, Tacikler, Türkler ve Moğollardır.

Bugün Afganistan'da en kalabalık ve hakim etnik grubu Afganlar teşkil etmektedir. Bu etnik grup ülkeye kuzeyden gelip Süleyman dağları etrafında yerleştikleri bilinmektedir. Türklerin o bölgeye gelmeleri sonunda halkın etnik yapısı yeniden değişmiş ve böylece bugünkü Afgan halkı meydana gelmiştir. Bugün Patan-Halaç karışımı olarak ortaya çıkan ve Afganistan'ın en büyük etnik grubunu teşkil eden Afganların, 10 milyon civarında oldukları ve bu nüfusun 3 milyondan fazlasını Halaç menşeli insanların teşkil ettiği kabul edilir.

Bugün Afganistan'da ikinci büyük etnik grubu Türkler teşkil etmektedir. Ve nüfusu 5 milyona yakalaşmaktadır. Türk grupların içinde en kalabalık olanı Özbeklerdir. İkinci kalabalık Türk grubu ise Türkmenlerdir. Büyük çoğunluğu hayvancılık, tüccarlık, ziraatçılık yapan Afgan Türkleri Afganistan'ın ihracatında büyük payları vardır.

Afganistan'da Türklerden sonra en büyük etnik grubu teşkil eden Tacikler, bazı rivayetlere göre Arap oldukları iddia edilmekle beraber, İran asıllı bir kavim oldukları ve Afganistan'da çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir. Kuzey Afganistan'daki 1.750.000 Tacik, Türk-İran öğelerinin karışmasında ileri

gelmişlerdir. Moğol etnisi Afganistan'ın merkezinde Hezaristan bölgesinde yaşar. Ülke nüfusunun yarısını teşkil eden grup çobanlık ve çiftçilikle geçinirler.

Birçok etnik grubu bünyesinde barındırmış olmasından dolayı Afganistan'ın 5 bin yılı aşkın zengin bir kültür mirası vardır. Ama ülke bütünüyle dışa kapalı olduğu için 16-20. yüzyıl arasında geçen zamanda güzel sanatlar, edebiyat, mimarlık vs. alanlarında çok az ürün verebilmiştir. (Bkz.Ek3)

Afganistan'da bahar ve toprak bayramı olan nevruzdan başka üç milli bayram vardır: Bağımsızlık bayramı, Necat-i Vatan bayramı ve Kralın doğum günü. Bağımsızlık bayramında 8 Ağustos 1919'da İngilizlerle imzalanan antlaşma ile Afganistan bağımsızlığının tanınması kutlanır ve bir hafta sürer. Necat-i vatan bayramında, Afganistan tahtının 15 Eylül 1929'da Nadir şah tarafından kurtarılması anılır³¹.

Ülke oldukça farklı kavimleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu çeşitli kavimleri irki olarak bağlayacak bir şey olmamasına rağmen İslam bağı bu değişik ırkları birbirine sımsıkı bağlamıştır³².

II-AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ ÖNCESİ TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

A. OSMANLI DÖNEMİNDE TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

Afganistan ile Osmanlı arasındaki münasebetler çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Nitekim Orta Asya, Türklerin dünyaya yayılmaya başladıkları bir bölge olmuştur. Diğer taraftan en eski Türk kültürü ve ayrıca Semer kant, Buhara, Kaşgar, Merv kültürünün Belh kültürü ile yakın bir ilişkileri olduğu hatta Belh'ten etkilenecek geliştikleri ileri sürülebilir³³.

³¹ Mehmet Saray, **Afganistan ve ...**, s.3-6

³² Mahmud Osmanoğlu, A.g.e. ,s.14

³³ Mehmet Saray, **Türk-Afgan Münasebetleri**, Veli Yayınları, İstanbul 1984, s.7-8.

Türk ve Afgan milletleri birbirlerine çok yakın oldukları için bu iki milletin töre ve adetlerini, yaşayış tarzlarını ve hayat felsefelerini bir birinden ayırmak zordur. Derin bir kültür bağı ile bağlı olan Türk ve Afgan milletlerinin iftihar ettikleri ortak tarihi noktaları da vardır. Konya'ya yerleşmiş olan Mevlana Celaleddin Rumi'nin doğum yeri Belh şehridir. Burada doğmuş ve çocukluğunu burada geçirmiş, buradan Konya'ya gelip yerleşmiştir. Türk şairi Ali Şiir Nevai'nin Herat'lı olduğu söylenmektedir.

Gazneli Sultan Mahmut ise yine Afganistan bölgesinde yetişmiş bir Türk'tür. Timur Hanedanına mensup padişahlar da Afganistan'da yetişmiştir. Selçukluların ise bugünkü Afganistan topraklarında derin bağlarının bulunduğu tarihi bir gerçektir. Türk ve Afgan milletlerinin tarihi kaderleri de birbirine benzemektedir.

Afganistan topraklarını istila etmiş olan Timur, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına girmiş, Ankara'ya kadar gelmiştir. Bir başka benzer nokta ise Türk ve Afgan milletlerinin istiklal savaşlarının aynı zamanda başlamış olmasıdır. Bu iki milletin evlatları istiklalleri uğrunda hayatlarını kahramanca feda etmişler ve kanları pahasına hürriyete kavuşmuşlardır.

Bu kadar yakınlıkların olmasına rağmen XVIII. Yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı- Afganistan ilişkilerine dair pek fazla bilgi yoktur. Osmanlı-Afganistan münasebetleri o tarihten sonra devam ederek daha iyi olmaya başlamıştır. Nitekim Afganistan'dan İstanbul'a gelen "Mücerret Kalenderler" yani bekar ve seyyah dervişlerin barınmaları için 1792-1793 tarihleri arasında Üsküdar'da Çinili Camii yakınına bir Nakşibendi tekkesi kurulmuştur.

Bu tekke Afgani kalenderhanesi olarak anılıyordu. Daha sonra bu tekke 1925'te tekke ve zaviye kanunu ile kapatılarak vakıflara terkedilmiştir. XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Seyyahları, Afganistan'a uğrayıp gözlemlerini Türk milletine aktararak Afganistan'ın coğrafi ve tarihi bilgilerini vermekle Afgan halkını da tanıtmaya çalışmışlardır.

1907 yılında Mehmet Fazlı adında bir Osmanlı seyyahı, Mısır'dan Afganistan'a seyahat ederek Afganistan hakkında şunları söylemiştir: “ Afganistan: Asya'nın bu genç ve dinç hükümeti hakkında bütün cihanı İslamiyet'te bir teveccüh, bir muhabbet vardır. Özellikle Osmanlılar, umumiyetle bu diyar ve hükümet için pek büyük bir his takdiri teveccüh ve ihtiram beslerler³⁴.

Osmanlı devleti ile Afganistan arasındaki ilk ilişkiler XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlamıştır. Milli Afganistan devletinin kurucusu Ahmed Şah Dürrani (1748-1772) , hakimiyeti altında bulunan Horasan'a karşı İranlıların gösterdiği devamlı husumetten gittikçe daha fazla rahatsızlık duymaya başlamıştır.

Ülkenin batı cephesinde sürekli kuvvetlenen bu Şii tehdidine karşı müttefikler aramış ve üç kişilik bir elçi heyetini İstanbul'a göndermişti. Ahmed Şah, Şii İranlıların Sünnilere verdiği zarardan bahsetmiş ve Kızılbaşları ortadan kaldırmayı teklif etmişti. Fakat dönemin Osmanlı padişahı III. Mustafa (1757-1774), İran devleti ile Osmanlı devleti arasında dostluk anlaşması bulunduğunu söylemiş ve teklifi kabul edemeyeceğini bildirmiştir³⁵.

Osmanlı Padişahı ile Afgan Şahı arasındaki bu mektuplaşmalardan sonra uzunca bir müddet taraflar arasında bir ilişki olmamıştır. 1839'da İngilizler Afganistan'ı işgal ettikten sonra Herat Hakimi Yar Muhammed Han ile Kandehar Hakimi ve Dost Muhammed'in kardeşi Kühendil Han 10 Ağustos 1850 yılında Muhammed Azim Han başkanlığında bir heyeti İstanbul'a göndererek Osmanlı Hükümeti'nden Afganistan'a bir ferman ve vali göndermesini istemişlerdir.

Böylelikle İngilizlere ve İranlılara, buranın bir Osmanlı toprağı olduğunu göstererek istiklallerini kazanmak istemişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti, Afganistan'da üç ayrı hükümet bulunduğundan, bunlardan birine yardım yapılırsa diğerinin kıskançlığını çekeceğini düşünerek teklifi reddetmiştir³⁶.

³⁴,**Afganistan'a Bakış Dergisi**, Afganistan Büyükelçiliği,Sayı : 2, Mart-Nisan ,2006,s.5

³⁵ Mehmet Saray , A.g.e.,s.8

³⁶ A.g.e.,s.8

1870'lere gelindiğinde Türk-Afgan ilişkilerinde durum değişmiştir. Artık yardım isteyen taraf Osmanlı Devleti olmuştur. Rusya önderliğindeki Pan-Slavist hareketi Osmanlı Devletini sıkıştırmaya başlamış ve Osmanlı bu duruma Müslüman milletlerin dikkatini çekmeye ve onları beraberce Ruslara karşı mücadeleye çekmeye uğraşmıştır. Fakat pek bir netice alamamıştır.

B. 1.DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

İttihat ve Terakki hükümeti, Almanya ile birlikte Birinci Dünya Savaşına girdiğinde, Şeyhülislam'a bir cihat fermanı yayımlatarak bunu bütün İslam topluluklarına ulaştırmışlardır. Bu ferman Teşkilat-ı Mahsusa ve Alman elemanları ile 7 Eylül 1915'te Afganistan'a ulaştırılmıştır.

Yüzbaşı Kazım Bey ile Yüzbaşı Niedermayer başkanlığındaki Türk-Alman kurulu Kabil'de saygıyla karşılanmış, Nasrullah Han, Emanullah Han, Mahmut Tarzi ve diğer ileri gelen kişiler Şeyhülislam'ın cihat fermanını desteklemişlerdir. Fakat Emir Habibullah Han, ancak bir Türk-Alman Ordusu bölgeye gönderilirse Hindistan'a karşı bir askeri harekate girişebileceğini bildirmiştir.

Türkiye'nin İngiliz ve Ruslara karşı savaşa girdiği haberi, Afganistan'da büyük bir heyecan yaratmıştır. Afganistan'da gazeteler, özellikle Seracal Ahbar gazetesi, yaptıkları yayınlarla halkı galeyana getirmişlerdir. Ancak Habibullah Han, savaşta tarafsız kalarak, İngilizlerden bazı ödünler koparacağını düşünüyordu ve bu yüzden tarafsızlık politikasını hiç bozmadı³⁷.

Afganistan Hükümeti'nin savaşa girmemesine rağmen, Afgan halkının Türk halkının yanında olduğunu ve savaşma isteklerini Türkistanlı bir genç olan Hacı Kadir Ali, Sebilürreşat'ta şöyle anlatıyor : “Ardından Basra şehrini İngilizler almışlar, Bağdat'a da yaklaşmışlar diye bir havadis duyuldu. Bunun üzerine bütün Müslümanlar büyük bir sinirlilik ile galeyana geldiler. ‘ Artık Cihat farz oldu’ diyen

³⁷ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri** , Kaynak Yayınları, İstanbul 2002 ,s.18-19

Muman, Tiran, Afridi kabileleri, Peşaver Aşiretleri sınırındaki Hayber Geçiti ağzında İngiliz askerlerine tecavüzi bir askeri hareket yaptılar...

İngilizler, Hindistan'dan Mecusilerden meydana gelen 40 bin mevcutlu bir kolordu sevk ettiler. Zaten Peşaver'in batısında Atak istihkamlarında 20 bin miktarında daimi bir mevcutları da vardı. Derhal yaklaşık 60 bin asker sevk ederek Afridiler'in bir daha başkaldıramayacak derecede terbiye olunmaları için Kalküta'dan kesin emirler verildi. Savaş resmen başladı.

Savaşta Afridiler, daima gece baskını yapıyorlardı. Bir gün İngilizler fırsattan istifade iki dağ arasından geçerek sabah erken şafakla birlikte hücum ettiler... Bu hücumla İngilizler, asker ve subay olarak iki binden fazla kayıp verdiler ...Neticede hep az çok kayıplarla çekilmek zorunda kaldılar. ³⁸”

Almanlar Avrupa'da çeşitli cephelerde savaşırken Osmanlı Devlet'ini yanlarına almak için çeşitli girişimlerde bulundular. Zaten daha önceden Osmanlı Devleti üzerinde mali, askeri, siyasi ve kültürel alanlarda belirgin bir egemenlik kurmayı başaran Almanlar için Türkleri ittifaka dahil etmek zor olmadı. İstanbul'daki elçileri ve “Askeri Islah Heyeti” üyeleri aracılığı ile yapılan girişimler sonucunda, özellikle bir Rus tehdidinden korkan Osmanlı hükümeti ile 2 Ağustos 1914'te Almanya'da bir ittifak antlaşması imza edildi.

Öte yandan Enver Paşa, kabine üyelerine bile haber vermeden ülke de seferberlik ilan etti. Osmanlı hükümeti Rus tehdidinden kurtulmak, İngiltere tarafından parçalanmak kaygısıyla hareket ederken Almanya; Hindistan , Kafkasya , Mısır ve diğer Müslüman ülkelerde halifenin nüfuzunu kullanarak İngiltere aleyhine ihtilaller çıkarmak amacı güdüyordu.

Almanlar söz konusu amacı gerçekleştirmek için Türklerle birlikte , Osmanlı devleti daha savaşa girmeden önce bir takım girişimlerde bulundular , İstanbul'da

³⁸ A.g.e.,s.24-25

Genel Kurmay Karargah'ında daha çok Alman kurmayları tarafından planlanıp uygulamaya koyulan projelerle İngiltere ve müttefikleri çeşitli cephelerde vurulacaktı.

1. Rauf Bey Müfrezesi

Bu bölümde, Alman Genelkurmayınca planlanıp Enver Paşa tarafından teşkil edilen, amacı İran, Afganistan ve Hindistan'da İngiltere aleyhine ihtilaller çıkartmak olan "Rauf Bey Müfrezesi"nin faaliyetleri incelenecektir.

Rauf Bey Müfrezesi'nin teşkili ile ilgili hazırlıklar daha önce de ifade edildiği gibi Osmanlı devleti daha harbe girmeden seferberliğin ilan edildiği günlerde başlamıştır.

Enver Paşa'nın bu görevi "Çok mühim bir vatani hizmet" sayması ve ancak kendisinin bu işi yapabileceği yolundaki ısrarı üzerine Rauf Bey "Çarnaçar" bu görevi kabul etmiştir³⁹.

Hüseyin Rauf Bey'in Hamidiye süvariliği dolayısı ile bir şöhreti vardı. Bu yüzden böyle bir hareketin başına Rauf Bey'in geçirilmesinde büyük yararlar görülmüştür. Söz konusu müfrezeyi oluşturan askeri ve sivil şahıslar şunlardır:

Komutan : Bahriye Binbaşı Hüseyin Rauf Bey

Yaver : Yüzbaşı Tevfik Efendi

Kurmay Başkanı : Piyade Binbaşısı Ömer Fevzi Bey

Diğer müfrezeye mensupları : Topçu Yüzbaşı İsmail Efendi, Piyade Mülazım-1 evvel Rüsuhi Efendi, Mülazım-1 evvel Şakir Efendi, Mülazım-1 evvel Ali Efendi, Mülazım-1 evvel Nüzhet Efendi, Mülazım-1 evvel Edhem Efendi, Mülazım-1 Sani Saadettin Efendi, Mülazım-1 Sani Hüseyin Fehmi Efendi, Tabip Yüzbaşı Tahir Efendi, Baytar Yüzbaşı Şevket Efendi, Mülazım-1 Sani Fahrettin Efendi.

³⁹ İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi (Rauf Bey Müfrezesi)", **OTAM**, S.3, Ankara 1992, s. 248-249

Teşkil edilen heyete isimleri yazılı şahıslardan ayrı olarak Afganistan ve İran'ın durumuna vakıf olan bazı kişiler de heyete katılmışlardır. Bunlardan biri olan Fazlı Bey Türk'tü.1901 yılında harp okulundan mezun olmuş sonra Mısır'a, oradan Afganistan'a kaçmış olduğundan Afgan geleneklerini bilen birisiydi. Abdurrahman Nihad Bey Afganlı Peşaverli'dir.

Bahriye Kol Ağası Cemalettin Bey Suriye'de ordu komutanı Cemal Paşanın yaveri iken Bağdat'ta heyete katılmıştı. Yine söz konusu bölgelerin durumuna vakıf olan birkaç Afganlı, Hintli, İranlı kimseler vardı.

Bağdat'ta heyete ayrıca Almanlar da katıldılar. Bunlar Von Vas Muss başkanlığında, İran'da yetiştirilmiş 15-20 Alman subayı idi⁴⁰.

Heyet askeri personele benzemeyen kıyafet temini için gerekli hazırlıkta bulundu.

Amacı ve teşkil sebebi bilinmekle beraber “ Semt-i Meçhul ” markasıyla silahlar eşya ve teçhizat tedarik ediliyordu. İran, Afgan Şah ve Ümerasına padişah tarafından hediye edilmek üzere murassa kılıçlar, Kuran-ı Kerimler ve sancaklar imal ediliyordu. Almanlar para aracılığı ile bu heyetle İran ve Afganistan'a gidecekler, dini öğeleri kullanarak buranın halklarını İngilizler aleyhine kışkırtacaklardı⁴¹.

Bağdat yolunda Rauf Bey ile Alman Heyeti başkanı Von Muss arasında görüş ayrılıkları arttı Almanlarla yolculuğa devam imkanı kalmamıştı⁴².

30 Eylül 1915'te Hüseyin Rauf Bey'in Bağdat'a geldiği sırada İngilizler Şattülarab'a çıkmış Basra'ya ilerliyorlardı. Almanların müfrezeyi dağıtmak ve yalnız Almanlık adına Afganistan'a geçmek maksadıyla yaptıkları girişimler ve bu sırada Irak'ın tehlikeye düşmesi üzerine Afganistan'a gitmekten vazgeçilerek subayların Irak'ta kullanılması kararlaştırıldı.

⁴⁰ Ag.e.,s.251

⁴¹ Ag.e.,s.252

⁴² Ag.e.,s.255

Hatta 4 Aralık 1914'te Başkomutanlıktan Irak ve havalisi komutanı Cavit Paşaya yazılan bir telgrafta Hüseyin Rauf Bey'in bu bölgede görevlendirilmesi istendi, bu emir uygulanamadı.

Bu ikilik derhal aksi tesirlerini gösterdi Almanlar Türklerin yardımı olmaksızın İran'a Afganistan'a geçmek ve orada kendi propaganda ve siyasetlerini yürütmek için ellerindeki altınlara dayanarak girişimlerde bulundular.

Şiiilerle ilişki kurmaya ve cihat fetvaları hazırlamaya, İran'da kendilerine dayanak olabilecek kimseler bulmaya çalışıyorlardı. Halbuki Süleyman Askeri Bey, askeri duruma göre Irak'ın savunulmasını her şeyden önemli gördüğünden Rauf Bey müfrezesinin beraberindeki para ve silahlardan Irak için yararlanmak istiyordu.

Son askeri duruma göre Afganistan'dan önce güney İran'ın elde edilmesi lüzumu anlaşıldığından Rauf Bey'in müfrezesiyle Loristan'a hareket etmesi ve bahtiyar ileri de elde ederek güney İran'ı idare etmesi 14 Aralık 1915'te Başkomutanlıktan bildirildi⁴³.

Rauf Bey'in bölgede bulunmasının sebebi aşiretleri kazanmak ve onları İngilizlerin nüfuzundan kurtarmaya yönelikti. Böylelikle Afganistan'a kadar uzanan bir sahada Osmanlı devleti ile müttefik bir çevre oluşturulacaktı⁴⁴.

Müfrezenin artık amaca ulaşması mümkün görülüyordu. Müfreze komutanı Rauf Bey'e göre "Alman İmparatorluğu'nun dileği için dağlar delinip yollar açılmazdı. Kimin şah'tan öteye gidilemezdi." Rauf Bey durumu Enver Paşa'ya bildirdi⁴⁵.

Rauf Bey müfrezesi, kuruluş amacı, hazırlanış biçimi sonucu itibarı ile birinci dünya savaşında Türk Genelkurmayının yaptığı projelerin , izlenen politikaların ilgi çekici bir numunesidir. Savaş sırasında Kafkasya ve İran'ın istilaya kalkışılması, Mısır seferine girişilmesi, Makedonya, Dobruca ve Galicya'ya birlikler gönderilmesi,

⁴³ Ag.e.,s.257

⁴⁴ Ag.e.,s.265

⁴⁵ Ag.e.,s.268

Mısır, Sudan, Trablusgarp, İran ve Hindistan’da ihtilaller çıkarma girişimleri, Rauf Bey müfrezesi ile aynı talihi paylaşmaktadır.Hepsinde ortak olan nokta, arzu edilen ile mümkün olan arasındaki dengenin sağlanamamış olmasıdır.

Almanların istekleri, İttihat ve Terakki milliyetçilerinin emellerine uygun düşen bu projeler ve girişimler, tam bir ölçsüzlük örneğidir.

Kendisinde böyle bir güç olduğuna vehmedilen unsurlardan birisi Teşkilat-ı Mahsusadır. Rauf Bey müfrezesi örneğinde görüldüğü gibi Hindistan’a gönderilen ajanlar daha İstanbul da tanınmışlardır.

Böylesi bir ortamda büyük ümitlerle kurulan Rauf Bey müfrezesi bir seneyi aşkın bir süre faaliyette bulunmuş ancak amacı ile ilgili bir başarı gösterememiştir⁴⁶.

C. KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

Milli mücadele içinde ve onu takip eden yıllarda Türkiye’nin Doğulu devletlerle ve Afganistan devleti ile münasebetlerini Misak-ı Milli’de belirtilen amaçların ve ilkelerin ışığı altında incelemek gerekir⁴⁷.

Afganistan’da Türkiye dostluğunun temellerini atanlar Türkiye’nin özgürlükçü aydınlarıdır. Bunlar ikinci Abdülhamit rejiminden kaçıp Mısır’a yerleşen doktor, mühendis, maliyeci, ressam gibi elinden iş gelen kişilerdir. Afganistan’ın ilk gazetesi Seracal Ahbar-ı Afganiya, Muhammed Tarzi tarafından kurulmuştur.

Tarzi, öğrenimini Türkiye’de görmüş uzun yıllar Türkiye’de kalarak özgürlük ve yenileşme düşüncelerinden etkilenmiştir. Afganistan’a döndüğünde kurduğu ilk gazete ile, Afganistan’ın bağımsızlığı ve içeride yenileşme davalarını ortaya koyar. Mısır’da kaçak bulunan Türk yurtseverlerinin de Afganistan’a

⁴⁶ A.g.e.,s.269

⁴⁷ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.88

getirilmesi konusunda Emir'i ikna eder. Bunlar Afganistan'da ciddi çalışmalar yaparlar. Afganların sevgisini kazanırlar.

Genel savaştan önce Türkiye ile Afgan toplumu arasındaki yakınlığı Mehmet Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı eserinde dile getirmektedir. İkinci Meşrutiyet İslam toplumları içerisinde ilk devrimdir, ve bütün İslam toplumlarında derin etkiler yapmıştır. 1912'de basılan kitapta Akif, aydın bir din adamının ağzından Türkiye, Rusya, Türkistan ve Hindistan'ın durumunu anlatır.

İstanbul'da hürriyet ilan edildiğini duyan bir aydın İstanbul'a dönerken vapurda bir Rus'la karşılaşır. Türk düşmanı olan Rus, bu aydının Türkiye ile ilgili tatlı hayallerini bozmaya çalışır: "Sizin hasta adam öldü, bizden başka da varisi yok" der. İkisi tartışırken bir Afganlı başlarına dikilmiş onları dinlemektedir. Türk düşmanı Rus'un tutumuna kızar, çay semaverlerinin hepsini birden yıkarak Rus'u gırtlaklayıverir.

Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu topraklarının galip devletler tarafından işgali söz konusu olmuştur. Bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da kurtuluş mücadelesine başlanmıştır.. Çeşitli araştırmacılar tarafından Anadolu'da başlatılmış olan Milli Mücadele hareketi; askeri, iktisadi, sosyal vs yönlerden inceleme konusu yapılmıştır.

Bu dönemde gerek Mustafa Kemal ve gerekse Afgan halkları ve hükümetlerinin zaman zaman birlikte hareket ettikleri görülür. Bu müşterek hareketin muayyen sebepleri mevcuttur⁴⁸.

Kurtuluş savaşı sürecinin başladığı dönemde Afganistan'da Türk-Afgan ilişkilerini etkileyecek önemli bir gelişme meydana gelmiştir. Habibullah Han, İngilizlerin Hindistan genel valisine yazdığı mektubun yanıtını alamadan 20 Şubat 1919'da bir av partisi sırasında kulağına kurşun sıkılarak öldürüldü. Fakat katil bulunamadı.

⁴⁸ Zeki Sarıhan, A.g.e.,s.17

D. AFGANİSTAN'DA YENİ BİR DÖNEM(EMANULLAH DÖNEMİ)

Habibullah Han, başkenti oğlu Emanullah Han'a bırakarak Celalabad'a girmişti. Ne var ki Celalabad'ın ileri gelenleri bir emri vaki ile kardeşi Nasrullah Han'ı Emir ilan ettiler. Nasrullah Han Celalabad'dan Kabil'de bulunan Emanullah'a bir ferman göndererek emirliğinin tanınmasını istedi. Emanullah, devlet ileri gelenlerine, kumandanları toplayarak bu yazıyı okudu. Onlar yurtseverliği ile milletin güvenini ve sevgisini kazanmış Emanullah'ın çevresinde toplandılar. Onu Emir ilan ettiler. Haber Emanullah'ı seven Kabil halkı tarafından da sevinçle karşılandı. Emanullah 1892 doğumluydu. Yani Emir olduğu zaman 27 yaşındaydı⁴⁹.

Emanullah Han, Rıza Şah'ın İran'da yaptığı gibi Atatürk'ü kendisine örnek alarak memleketi batılılaştırmak için 1923'ten itibaren faaliyete geçti. Memlekette birçok reformlar yaptı

Özellikle eğitim ve kültür reformlarına önem verdi. Bu reformlar için Almanya ve Türkiye'den uzmanlar getirtti. Bunun sonucu olarak Afganistan ile Almanya arasında siyasal münasebetler daha da gelişmiştir⁵⁰.

Emanullah Han on yıllık devlet başkanlığı boyunca ülkenin iç ve dış işlerinde birçok keskin değişimler yapmıştır. Mayıs 1919'dan başlamak üzere , 3. İngiliz-Afgan Savaşı sonunda ülkeye tam bağımsızlığını kazandırmış ve ülkede birçok değişimi gerçekleştirmeye çabalamıştır. Ülkenin dış politikasını büyük devletlerle geliştirdiği yeni ilişkilerle değiştirmiş, iç politikada ise sosyal, politik ve ekonomik reformlar gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

Başta Avrupa ve Asya devletleri ile ticari ve diplomatik ilişkiler geliştirdi ve İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde eğitimler yapan okullar kurdu. Temel eğitimi zorunlu hale getirdi ve lise düzeyinde eğitim yapan okulların sayısını artırdı. Kişi özgürlüklerini garanti altına aldı ve tüm Afgan halkına eşit haklar tanıdı. İçinde

⁴⁹ A.g.e.,s.29

⁵⁰ Fahir Armaoğlu, **20.yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1980)**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,Ankara, 1983,s.211

anıtsal bir parlamentonun ve diğer hükümet binalarının bulunduğu yeni bir Başkent kurdu. Kadınlara örtünmeden gezebilmelerini sağlayan yeni bir giyim kanunu hazırlattı ve memurları batılı giyim tarzında giyinmeleri için cesaretlendirdi.

Modernleşme süreci sırasında Afgan tarihinde ilk defa olarak bir lider, Anayasanın kaleme alınmasına nezaret ediyordu. Emanullah Han'ın Anayasası, Kemal Atatürk'ün laik bir devlet haline getirmeyi başardığı Türkiye'nin Anayasasına dayanmakta idi. Emanullah da Türkiye'ninkine benzeyen laik bir çerçeve ile krallık ve hükümetin çalışmalarını belirlemek ve din ile devlet ilişkisini tanımlamak istiyordu.

Emanullah Han aynı zamanda hukuk sisteminde de reform yapmaya çalıştı. Bu reformlar arasında bağımsız bir adalet sistemi oluşturarak, bir mahkemeler ağı inşa etmek ve laik ceza kanununu geliştirmek vardı. Ayrıca kadın haklarını iyileştirecek yasalar çıkarılmasını sağladı, çocuk evliliklerini yasakladı ve birden çok evlilik yapmak isteyenler için yasal izin alma zorunluluğunu getirdi.

Emanullah Han , vergi sistemini yeni baştan elden geçirerek düzenlemeye çalıştı, kaçakçılığı önlemeye çalıştı ve 1922 yılında ilk bütçe yapıldı. Metrik sisteme geçildi ve 1923 yılında da ulusal para birimi olarak Afgani kullanılmaya başlandı⁵¹.

Tahta yerleşince Hindistan'ın ülkesine tam bağımsızlık tanımmasını istedi. Bu konudaki gelişmeler Afganistan ile İngiltere arasında ilan edilmemiş bir savaşın başlamasına yol açtı. Yıl 1919, üç ay süren çatışmalar sonucunda İngiltere Afganistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 8 Ağustos 1919'da Ravalpinti'de bir ateşkes imzalanmıştır. Bu İngiltere'nin Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdığı anlaşmadır.⁵²

Emanullah Han,Ülkesinin tam bir bağımsızlığını temin etmekle beraber Afganistan ve Afganlıların medeniyet ve çağdaşlaşmaya ulaşmak için şüphesiz bu

⁵¹ www.afghanland.com/Afganistan/AmirEmanullahKhanGhazi.htm

⁵² **Türkiye Ansiklopedisi** (1923-1973),c.1,Kaynak Kitaplar,İstanbul,s.46

yolda yürümüş olan değerli bir liderdir. Afganistan şimdiye kadar bir takım olaylara maruz kalmıştır.Bu olaylar ülkenin coğrafi stratejisinden kaynaklanmaktadır⁵³.

Türkiye ve Afganistan devletleri, aralarındaki diğer siyasi münasebetlere ilaveten 1920'li yıllarda Türkiye ve Afganistan arasında bir ittifak anlaşmasının gerçekleştirilmesi yolunda Ankara'da bir takım çalışmalar yapmışlardır.

Bu tarihlerde Ankara'daki gerek İran ve gerekse Afganistan elçileri İslami harekete gayet ılımlı yaklaşmışlardır. Sultan Ahmet Han, Mersin ve Adana'yı ziyaretlerde bulunarak buralarda sadece İslami ideali, İslam ittihadını destekleyen konuşmalar yapmakla kalmamış aynı zamanda Bolşevizm'i şiddetle kınayan beyanlarda bulunmuştur⁵⁴.

Emanullah Han zamanında Afganistan'da çeşitli teşkilatlar kurulmuş, bunlardan Afgan ordusunun yapılanması, eğitim ve düzenlenmesi ve yeni kıyafet hazırlanması gibi ihtiyaçları karşılamak için ayrıca Kabil'de ordu personeli yetiştirmek için bir askeri okul açılmıştır⁵⁵.

Sivas'ta yayımlanan İrade-i Milliye gazetesinin 28 Eylül 1919 tarihli sayısında İngiliz-Afgan savaşı ile ilgili bir haber yer almaktadır. Haber şöyledir: "Afganistan ordusu, Hindistan'da Guristan topraklarını İngilizlerden tamamen temizlemiş ve işgal etmiştir. Pek önemli bir stratejik noktası olan Tenek şehri İngilizler tarafından zapt edilmiştir. Şems şehri civarında yapılan savaşta İngilizler yenilmiş ve şehir Afganlıların eline geçmiştir. Hint alayları art arda Afganlar tarafına geçiyor, milli istiklal uğrunda inkılap devam ediyor ve genişliyor."

⁵³ "Afganistan ve Hükümdarları", **Serveti Fünun Dergisi**. C: 64, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara, 1928, s.36

⁵⁴ Metin Hülagü, "Milli Mücadele Dönemi Türk-İslam Ülkeleri Münasebetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.15, Sayı 45, Kasım 1999, s. 921

⁵⁵ "Afganistan ve Hükümdarları", **Serveti Fünun Dergisi**. C: 64, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara, 1928, s.37

İrade-i Milliye bu haberin altına şöyle bir yorum eklemiştir. “Afgan hükümetinin Hint hudutlarında İngilizlere karşı açtığı savaşın ayrıntıları, İstanbul basınına konulan sansür, diğer haberleşme araçlarının baskısı nedeniyle halkımızca meçhul kalmıştır. Bu konuda alınan bilgiler tamamı ile İngiliz kaynakları olduğundan güvenilir değildir. Yukarıya aldığımız haberden de anlaşılacağı gibi Afganistan meselesi İngiltere tarafından gösterildiği gibi değildir.”

Emanullah Han, bundan sonra Sovyetler’e yaklaştı. 28 Şubat 1921’de Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Sovyetler bir yandan Afganistan’ın bağımsızlığını tanıdılar öte yandan da Afganistan’a her yıl 1 Milyon altın ruble yardımda bulunmayı kabul ediyordu. 1 Mart 1921 tarihinde de Türk-Afgan Anlaşması imzalanmıştır.

10 ocak 1922’de Afgan bayrağının Ankara’daki büyükelçilik binasına çekilişi dolayısıyla düzenlenen törende, Afgan kurumuna başkanlık eden Sultan Ahmet Han iki ülke arasındaki dini bağların şimdiden resmi ilişkilerle takviye edildiğini, aralarındaki antlaşmanın “İslam dünyasının kurtuluşu için büyük umutlar yattığını; Türkiye, Afganistan ve Rusya arasındaki ittifakın, Doğu’yu istila emeli besleyenlerin ellerini kıracağını” belirtmiştir.

Bu konuşmaya karşılık veren Mustafa Kemal’de, Türkiye ile Afganistan arasında olduğu gibi, Türkiye ile tüm İslam dünyası arasında da güçlü bağlar bulunduğunu, her iki ülkenin ortak çalışmalarının, dünya siyasetinde bir denge yaratmak bakımından önemli olduğunu bildirmiş ve şunu ilave etmiştir; “Her İslam yönetimini Afganistan gibi özgür ve bağımsız görmekten gurur duyacağız. Doğuda baskı altında yaşayanlar, Türkiye, Afganistan ve Sovyet Rusya arasındaki ittifaktan sevinç duymaktadırlar.⁵⁶”

Türk-Afgan antlaşmasının imzalanması üzerine Mehmet Muhtar Bey Büyük Millet Meclisi’nin gizli oturumunda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında bu ittifak antlaşmasının öneminden bahsetmiş, Doğu Dünyası’nın Batı emperyalizmine karşı

⁵⁶ Metin Hülagü, A.g.e., s.922

birleşme yoluna gittiğini belirtmiş ve yine bu antlaşmanın imzalanması ile Pan-İslam planının tahakkukunda ciddi bir adımın daha atılmış olduğunu ifade etmiştir.

İngilizler imzalanan bu Türk-Afgan antlaşmasında, bir İslam konfederasyonu kurulması; Hindistan, Orta Asya, Doğu İran ve Berucistan'da ihtilal propagandası yürütecek örgütler vücuda getirilerek yönetilmesi; Afganistan'ın savunması için bir Türk askeri heyetince stratejik planlar hazırlanarak uygulanması konularını kapsayan bazı gizli maddeler olduğuna inanmışlardır.

Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluğun geliştirilmesinde Enver Paşa ve Cemal Paşa çok önemli rol oynamışlardır. I. Dünya Savaşı sonrası bu paşalar, önce Almanya ve arkasından da Rusya'ya gitmişlerdir.

Cemal Paşa, Avrupa ülkelerinin (özellikle Almanya ve Fransa'nın) Afganistan'ı tanınması hususunda girişimlerde bulunmuş ve bunu sağlamıştır. Bu sırada Enver Paşa, Türkistan'da bulunan Türkleri organize ederek Sovyetlere karşı bağımsızlık savaşı yürütmelerine çalışmaktadır.

Sovyetler, Almanya'da bulunan Cemal Paşa'nın Afganistan'a döndükten sonra Afganistan Türklerini de Enver Paşa gibi organize edeceğini ve Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesini destekleyeceğini hesap etmiş ve Cemal Paşa'nın Afganistan'a dönüşünü engellemek istemişlerdir. Bunu başaramayan Sovyetler, Afganistan'a dönmekte olan Cemal Paşa'yı Tiflis'te 1922 yılında kiralık bir Ermeni katile öldürmüşlerdir.

Cemal Paşa'nın katkıları ile başlayan Afgan ordusundaki yenilik çabaları, Paşa'nın şehit edilmesi üzerine bir süre kesintiye uğramıştır. Ancak 1 Mart 1921'de Türkiye ile Afganistan arasında imzalanan anlaşma ile, Türkiye, Afganistan'a sadece askeri değil aynı zamanda eğitim ve idari alanda da modernleşmesi hususunda destek sağlayacaktı. Böylece Türkiye'den gelen uzmanlar ile Afganistan'da modernleşme çabaları hızlanırken, diğer taraftan da Avrupa ve özellikle Türkiye'ye tahsil için yüzlerce Afgan gencini gönderilmeye başlanmıştır⁵⁷.

⁵⁷ Zeki Sarıhan, A.g.e.,s.49-50

Türkiye ile Afganistan arasındaki resmi ilişkiler Emanullah Han döneminde başlamıştır. Türkiye ile Afganistan arasında anlaşma yapmak için henüz üç ay olmasına rağmen iki hükümet birbirleriyle ilişkiye geçmişlerdir. Afgan emiri Emanullah Han Mustafa Kemal'e bir mektup yazarak Afganistan'a subay istemiştir.

Bu vesile ile Hakimiyyet-i Milliye'nin "Türkiye-Afganistan ilişkileri" başlığı ile verdiği haber şöyledir:

Afgan Emiri Emanullah Hazretleri tarafından TBMM Hükümeti Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine bir mektup gönderilerek Afgan devletinin dış işlerini düzenlemek için mümkün olan çabuklukla bir askeri heyet gönderilmesi rica ve cesur Osmanlı askerlerinin Orta Asya'da ittifak ve ittihat bağlarının kurulması ve sağlamlaştırılmasına sebep olması temenni edilmiş ve nihayet İslam birliğinin güçlendirilmesi de temenni edilerek mektuba son verilmiştir. Afganistan ile Türkiye arasında bu dostluk ve samimiyet, kayda ve zikretmeye değer görülür⁵⁸.

Tarih boyunca dostane ve sıcak ilişkileri bulunan Afganistan ve Türkiye, birbirlerinin kötü günlerinde daha çok yardıma koşmuşlardır. Türkler Kurtuluş Savaşı verirken, Afganistan, siyasi, diplomatik ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur.

Hatta çok sayıda Afganistanlı gencin kurtuluş savaşında Türklerin safında yer aldığı ve şehit düştüğü bilinmektedir. Çanakkale şehitler anıtında bulunan "Mehmet Afganistan" şehitlik anıtı çok anlamlı olup iki milletin kardeşliğini ön plana çıkarmaktadır.

⁵⁸ **Hakimiyyet-i Milliye**, Sayı 66, 19 Ekim 1920'den aktaran Zeki Sarıhan, **Kurtuluş savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri**, s.109

E. İLK TÜRK-AFGAN İTTİFAKI (1 MART 1921)

Sovyet-Afgan muahedesinin imzalanmasından üç gün sonra yani 1 Mart 1921'de Afgan heyeti ile Türk sefahat heyeti arasında ilk Türk-Afgan ittifakı Moskova'da imzalanmıştır. Bu antlaşma iki devlet arasında çeşitli konularda işbirliğinin gelişmesine yol açmıştır. İki Müslüman ve kardeş millet arasında imzalanan antlaşma on maddeden meydana gelmiştir:

Bu antlaşmanın ikinci maddesi: Bu antlaşmayı imzalayan iki ülkede bütün Doğu milletlerinin kurtuluş, tam özgürlük ve bağımsızlık hakkına sahip olduklarını kabul ettiler.

Üçüncü maddesi: Yüzyıllardan beri İslamiyet'e öncülük ve ona üstün hizmetler yapmış olan, hilafet dünyasını elinde tutan himayesi altında bütün İslam devletlerini birliğe davet ediyordu.

Sekizinci maddesi: Türkiye, Afganistan'a kültür alanında yardım için öğretmen ve subay göndermeyi ve bu öğretmen ve subayların en az beş yıl görevde kalmasını ve bu sürenin sonunda Afganistan isterse yeniden eğitimciler göndermeyi yükümlenir⁵⁹.

Yusuf Kemal Bey Afganlılarla yapılan antlaşmayı meclise sunarken şunları anlatmaktadır:

"Oraya gittik. Muhammet Veli Han, Afganistan'ın istiklalini başka devletlere bildirmeye memur ve o devletlerle istediği antlaşmaları yapmaya yetkili idi. Rusya ile yaptıkları antlaşma metnini imza etmek üzere idiler.

Bir iki güne kadar Moskova'dan ayrılacaklardı. Biz bu fırsatı ganimet bildik. Kendilerine dedik, böyle böyle arzular ortaya konmuştu. Bu arzular Büyük Millet Meclisi'nin ve bütün Türk milletinin isteğine tamamen uygundur. Onunla sizinle her

⁵⁹ Ahmet Özgiray, **Atatürk'ün Dış Politikası 1919-1938**, Selçuklu Basımevi, İzmir, Nisan 1999, s. 13-14

vakit her şey imzalamaya yetkiliyiz ve hazırız. Kendileri de bir müsvedde getirmişlerdi.

Ona karşılık arkadaşım Doktor Rıza Nur Beyefendi tarafından gördüğünüz antlaşma müsveddesi yapıldı. Aramızda yapılan görüşmelerden sonra antlaşma müsveddesini götürdük. Onayınıza sunulduğu surette imza edilmiştir.⁶⁰

Türkiye-Afganistan dostluk antlaşması 16 Mart 1921’de imzalanan Türk-Rus antlaşmasından 16 gün önce, 1 Mart 1921’de imzalanmış ve TBMM’de 21 Temmuz 1921’de görüşülmüştür. İki Müslüman ve kardeş milletin temsilcilerinin imzaladıkları bu ittifak Ankara ve Kabil hükümetlerince sevinçle tasdik edilmiştir. Böylece Türk-Afgan ilişkilerinde yeni ve dostane bir dönem başladı.

Bu anlaşmanın Ankara ve Kabil hükümetlerince onaylanmasından sonra, eski Medine muhafızı Fahreddin Paşa, Kabil’e ilk Türk sefiri olarak atandı. Diğer taraftan Sovyetler, anlaşma şartlarına göre Afganlara yardım etmemiş ve ayrıca Buhara ve Hive’nin istiklallerini tanımayarak buradaki Müslümanları ezmeye başlamıştır. Bu durum Afganların Sovyetlere karşı daha dikkatli davranmalarını sağlamıştır. Böylece İngiliz aleyhtarı bir tutum yerine İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir denge politikası izlemişlerdir.

Türkiye’deki Türk-Yunan savaşı nedeni ile bu antlaşma hemen meyvesini vermedi. Fakat başlatılan dostluk ve beraberlik politikası, Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923’te kurulduktan ve ayakları üzerine bastıktan sonra, Doğu ülkeleri ile ve bilhassa Afganistan ile olan ilişkilerinde meyvesini verdi.

Afganistan bu antlaşma ile Ankara hükümetini tanıyan ilk Müslüman devlettir. Meclis hükümetinin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk bu antlaşmanın imzalanmasında önemli rol oynamıştır. Antlaşmanın ilk maddesinde Türkiye’nin bağımsız bir devlet olduğu ve Afganistan’ı da böyle tanıdığı kaydedildi.

⁶⁰ **Zabıt Ceridesi**, C.11, S.319’den aktaran Mehmet Saray,**Afganistan ve Türkler**,s. 30

Dördüncü madde, Doğu'yu ele geçirme ve sömürme siyaseti güden herhangi bir devletin Türkiye veya Afganistan'a yönelteceği bir saldırının taraflarca doğrudan doğruya kendilerine yapılmış sayılacağı belirtiliyordu.

Beşinci maddeye göre taraflar Türkiye veya Afganistan ile antlaşmazlık halinde olan hiçbir ülkeyle antlaşma yapmayacak üçüncü bir devletle başka bir antlaşma yaparken birbirlerine haber vereceklerdi. Türk ordusunun kahramanlığı sayesinde Türk toprağı hürriyete kavuştu. Bütün uygar dünya bugün Türklere karşı en derin saygı beslemektedir⁶¹.

İki ülke arasında dostluk ve işbirliğinin ötesinde uzaklık ve zorluklar nedeniyle kuramsal da olsa emperyalist devletlere karşı bir ittifak bağı(Md 4 ve 5) yarattığı için bir dayanışma antlaşması diyebileceğimiz bu Bağıtın bir özelliğı de esasen onaylanmamış olan 1920 Gümrü Antlaşması bir yana bırakılırsa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin hukuksal açıdan geçerli ilk uluslar arası siyasal bağıtlı bir antlaşmadır⁶².

Bu ahitnameye göre :Yeni Türkiye ile Afgan ulusunun kardeş olduğu aralarındaki manevi birliğı politik alanda da sürdürmek istedikleri, her iki devletinde birbirlerinin bağımsızlığına saygı göstermeleri, Doğu uluslarının yönetimlerinin belirlenmesinde özgür olduklarını gösteren bir belge olmuştur⁶³.

Afganistan devleti Ankara'ya ilk resmi elçisini göndererek TBMM Hükümetinin yanında yer aldığını göstermiştir.Afganistan'ın bu hareketi, kuşkusuz İslam dünyasında TBMM Hükümeti lehine önemli bir etki yaratmıştır. Türkiye'nin Afganistan ile imzaladığı bu dostluk Anlaşmasından sonradır ki, Sovyetler Birliğı Türkiye ile 16 Mart 1921 tarihinde Türk -Sovyet Dostluk Anlaşması'nı imzalamıştır.

⁶¹ Bilal N.Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Temmuz 1999, s. 45

⁶² İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 24

⁶³ Mustafa Barut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1** ,Alkım Yayınevi,Ankara,s.137

Bu durumda göstermektedir ki; Anadolu’da kurtuluş mücadelesini yürüten TBMM’yi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen Sovyetler Birliği’nin Dostluk Anlaşmasını imzalamakta bahaneler yaratması ve her görüşmede yeni şartlar ileri sürmesi Afganistan ile dostluk anlaşması imzalandıktan sonra vazgeçilmiştir. Afganistan ise hiçbir karşılık beklemez TBMM ile dostluk anlaşmasını imzalamıştır.

Ayrıca TBMM ile ilk anlaşma imzalayan bir dost ülke olma özelliğini göstermiştir. Bunun yanında TBMM hükümeti nezdinde ilk temsilci gönderme ayrıcalığı da Afganistan’a aittir. Türk Milletinin en olumsuz koşulları yaşamakta olduğu bir zamanda Afganistan Krallığının sağladığı manevi destek Türk milletinin Afganistan a geçmişte ve gelecekte bir vefa borcunun olması gerektiğini anımsatıyor⁶⁴.

İki devletin dostluğunun pekiştirilmesi için bir askeri antlaşma da imzalanmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Türkiye’den değişik sınıflardan elli subay Afganistan’a gidecek, bu Türk subaylar, Afgan subaylarının sahip oldukları bütün haklara sahip olacaklar, hatta Afgan askeri üniforması giyeceklerdi. Rütbe itibarı ile de bir üst rütbede sayılacaklardı.

Mesela Türkiye’den giden bir kıdemli Albay Afgan ordusunda Tuğgeneral rütbesi alacaktı. Afganistan’dan da elli kişilik bir öğrenci gurubu askeri, tıp ve baytarlık tahsili için , bazı subaylar kurmaylık için , askeri doktorlar ise kurmaylık için Türkiye’ye geleceklerdi.⁶⁵

Afganistan’da Türk zaferi sanki milli bir bayram gibi sevinçle kutlandı. Afgan kralı Emanullah Han, Türk zaferi dolayısıyla Saray’da büyük bir şölen verdi. Kralın kendisi, Türk Büyükelçisi Fahrettin Paşa ve Kabil’deki kordiplomatik duayeni, Mustafa Kemal Paşa’yı ve Türk halkını kutlayan söylevler verdiler. Duayen şöyle konuştu: “Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Ankara hükümeti sayesinde Türk ırkı, dünyanın öteki milletleri arasında yaşama hakkı olduğunu kahramanca gösterdi.”

⁶⁴ Halil Şimşek, Ag.e.

⁶⁵ Abdülbaki Şalizi, A.g.e. ,s.26-27

Kurtuluş savaşı yıllarında Türkiye ile Afganistan arasında başlayan yakınlaşma özellikle İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Londra hükümeti emperyalizme karşı savaş veren Türkiye'nin sömürge durumundaki İslam ülkelerine örnek olmasından bu arada kendi aralarında çatışan Hindularla Müslümanların İngiltere'ye karşı birleşmesinden korkuyordu. Nihayetinde bu korku da gerçekleşmiştir⁶⁶.

Hem Türkiye'ye hem de Afganistan'a İngiliz emperyalizmine karşı dayanma gücü veren ve bu iki ülkenin bağımsızlık mücadelesindeki başarı şansını artıran dış olgu Sovyet devrimidir. Sovyet devrimi ile Türkiye doğusunu ve kuzeyini güvenceye almış ve bu devrimden maddi ve politik destek görmüştür. Afganistan ise Sovyet devrimi ile kuzeyinde dost bir ülke ve müttefik kazanmıştır. İki ülke de İngiliz emperyalizmi ile hesaplaşmaya başlarken Sovyetler tarafından tanınmışlar ve dostluk yardım antlaşmaları yapmışlardır.

Bu nedenle günümüzde Türkiye ile Afganistan ilişkilerini sağlıklı bir bakış açısı ile yorumlayabilmek için Türkiye'nin bir Avrupa değil, Asya ülkesi olduğunu ve kaderinin ezilen ülkelerin kaderi ile ortak olduğunu görmek gerekir. Kurtuluş savaşımızda Türk-Afgan ilişkilerinin gösterildiği en önemli gerçek budur⁶⁷.

F. LOZAN BARIŞ SÜRECİ VE YENİ DÖNEM

Lozan Barış Antlaşması, askeri zaferimizin siyasi zaferle sonuçlandığı bir antlaşmadır. Barış antlaşmasının imzalandığı haberi Türkiye'de top atışlarıyla ve şenliklerle kutlanmıştır. Dost Afganistan ise Türkiye'nin barış bayramına katılmakta gecikmemiştir. Ankara'daki Afganistan Elçisi Sultan Ahmet Han, o günlerde İzmir'de buluna Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş ve hem Emir Emanullah Han adına hem de Afgan milleti adına tebriklerini sunuştur. Mustafa Kemal Atatürk 27 Temmuz 1923 günü İzmir'den Dışişleri Bakanlığı'na çektiği telgrafta Afganistan elçisinden tebrik telgrafı aldığını haber vermiş ve teşekkürlerinin elçiye bildirilmesini istemiştir.

⁶⁶ **Türkiye Ansiklopedisi**, 1923-1973, C.1,s.46-47

⁶⁷ Zeki Sarıhan,A.g.e s.259

Atatürk'ün 27 Temmuz 1923 günlü telgrafı şöyledir: “İzmir’de Gazi Mustafa Kemal Paşa’dan Hariciye Vekaletine :

Tel: İzmir, 27.07.39(1923)

Alınışı 28 Temmuz

Afgan Sefiri Ahmet Han’dan aldığım bir telgraf namede, gerek Afgan emiri ve gerek Afgan milleti namına sulh bayramımız tesid edilmektedir.İzhar ettikleri hassasiyet ve temenniyata teşekkür ettiğimin lütfen iblağını rica ederim. 27/7/39

Gazi Mustafa Kemal

D.B.A-MÜT. Tebrikler-Teşekkürler

Atatürk'ün teşekkürleri Dışişleri kanalıyla Afganistan Emiri’ne iletilmiştir.29 Temmuz 1923(339) günü Dışişleri Bakanlığı Afganistan Emiri’ne şunları yazmıştır:

Hariciye Vekâletinden Afgan Sefiri Sultan Ahmet Han Hazretlerine,

No.16783 ANKARA,29 Temmuz 339(1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine Hazret Emir-i Afgan ve Afgan milleti namına tarafı alilerinden vaki olan tebrik at müşarileyh hazretlerince fevkalade memnuniyeti mucip olmuş olmakla teşekkür atı mahsuslarına vesatet-i aliyelerile Emir Hazretleri ile Afgan milletine iblağını rica ederim efendim.

D.B.A.-MÜT. Tebrikler-Teşekkürler.3/59⁶⁸.

Afganistan Emiri Emanullah Han Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı kutlayan ilk ve tek yabancı devlet başkanı

⁶⁸ Bilal N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 12-13

olmuştur. Türkiye'nin barış bayramına da yalnız Afganistan devleti ve milleti katılmıştır.

Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk, Afganistan politikasını Meclis kürsüsünden şöyle ifade etmiştir:

1 Mart 1923: “Afgan ve İran gibi kardeş büyük devletlerle aramızda cayıgir bulunan münasebeti samimiye ve dostane yi takviye, nuhbei amalimizdir.”

1 Mart 1924: “Afgan ile münasebetimiz dostane olmakla berdevamdır.⁶⁹”

Lozan Barış Antlaşması ile ülkemiz toprakları işgalci güçlerden temizlenince sıra yeni Türk devletinin merkezi yani başkenti ve rejimi ne olacağı konularına gelmişti. Buna bağlı olarak Ankara şehri 13 Ekim 1923 tarihinde yeni Türk devletinin Başkenti olmuştur.

Atatürk: “Ankara merkezi hükümettir. Ve ebediyen merkezi hükümet kalacaktır.” demiştir. Türkiye’de yeni Başkentin seçildiği sırada Ankara’da yalnız Afgan ve Sovyet Büyükelçilikleri vardı⁷⁰.

Türk devleti 30 Ekim 1923 Salı günü Cumhuriyet ilan edildiğini ve Mustafa Kemal Atatürk’ün oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçildiğini birer nota ile yabancı elçiliklere duyurdu. Dışişleri Bakanlığının Afganistan Emiri’ne konuyla ilgili olarak şunları yazmıştır:

T.C Hariciye Vekaletinden Afganistan Sefaretine

Nota. Ankara, 30 Teşrinievvel 339

No.21226

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 29 teşrinievvel 39 tarihli celsesinde Türkiye’nin şekli Hükümeti Cumhuriyet olduğunun ilanına müttefik an karar

⁶⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s. 291

⁷⁰ Ziya Enver Karal, Atatürk’ten Düşünceler, Doğu LTD. ŞTİ. Matbaası, Ankara, s.40

verildiğini ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ittifak-ı ara ile Reiscumhur intihab edildiğini Sefareti Aliyelerini arz ve iblağ ile kesbi şeref eylerim efendim.

D.B.A.-Cumhuriyetin ilanı⁷¹.

2 Kasım 1923 günü Afganistan Elçisi Sultan Ahmed Han buna verdiği yanıtta, Türkiye’de Cumhuriyet ilan edilmesini ve Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Cumhurbaşkanı seçilmesini hem hükümdarı Emanullah Han adına hem de Afganistan devleti ve milleti adına hararetle kutladı.

Türkiye Cumhuriyeti’nin soylu Türk milletinin zafer ve başarıları ile uygarlık eğilim ve yeteneklerinin bir sonucu olduğunu, Doğuda da Batıda da yankılar yapacağını, özellikle Türk milletine yürekten bağlı Afgan milletinin ruhunu da derinden etkileyeceğini söyledi. İlk defa Türkiye’de doğan bu Cumhuriyet yıldızının yeryüzündeki bütün İslam ülkelerini ışıklandıracağını belirtti. İlerleme ve yükselme yolunda Türkiye Cumhuriyeti’ne başarılar diledi. Tebriklerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya arz edilmesini rica etti.

Dışişleri Bakanı İsmet imzasıyla bu yazıya 10 Kasım 1923’te bir teşekkürle yanıt verilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa 29 Ekim 1923 günü birinci defa Cumhurbaşkanı seçildiği, yalnız diplomatik notalarla az sayıdaki elçiliklere bildirmişti. Afganistan Emiri Emanullah Han az sayıdaki yabancı devlet başkanlarından biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk her zaman Afganistan’a özel bir ilgi göstermiştir. Bu dönemde de Afganistan ile yakından ilgilenmiştir.

Atatürk’ün Afganistan’a gösterdiği yakın ilgi, Afganların da Mustafa Kemal’e ve onun yaptığı yeniliklere ilgili davranmalarını beraberinde getirmiştir. Atatürk’ün Afganları öven açıklamalar yapması üzerine onlarda Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’ne saygı gösteren açıklamalar yapmışlardır. Bunun üzerine diplomatik

⁷¹ Bilal N.Şimşir, A.g.e,s.13

ilişkilerin yanı sıra birçok alanda iki ülke arasında yeni ilişkiler kurulmuş ve karşılıklı olarak heyetler ve Ataşeler gönderilmiştir⁷².

Türkiye ile Afganistan arasındaki dostça ve kardeşçe ilişkiler Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir. Mustafa Kemal Afgan bağımsızlığının yıl dönümlerinde kutlamalarını göndermiştir⁷³.

Sultan Ahmet Han beş yıl Ankara'da görev yaptıktan sonra 1925 yılında elçilik görevinden ayrılmış yerine Gulam Ceylani Han adında bir general atandı. Gulam Ceylani Han Afgan Kralı'nın güvendiği bir generaldi. Orta Elçisi olarak Ankara'ya atanmıştır. 1928 yılında Büyükelçi payesine yükseltilecekti. Yeni elçi 24 Şubat 1926'da güven mektubunu sunmuştur. Ve aynı gün görevine başlamıştır.

Bir devlet için her şeyden evvel dahili teşkilata lüzum olduğunu anlayan Emanullah, devlet teşkilatına modern bir şekil vererek, Afganistan'da ilk defa nezaretler kurdu ve hariciye nezaretini Mahmut Tarzi'ye tevdi etti.

Afganistan dışişleri bakanı olan Mahmut Tarzi Han 1927 yılının Temmuz ayında Ankara'yı ziyaret etmiştir.

Dışişleri bakanını Ankara'da Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından karşılanmıştır. Afganistan dışişleri bakanının Türkiye ziyareti, Atatürk'ün 1919'dan beri ilk defa İstanbul'a geldiği günlerine rastlamıştır.

1 Temmuz 1927 günü İstanbul'a gelen ve Dolmabahçe sarayına inen Cumhurbaşkanı konuklarını bir süre burada kabul etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk 10 Temmuz 1927 günü Afganistan Dışişleri Bakanı Mahmut Tarzi'yi de İstanbul'da kabul etmiştir. Konuk bakan Atatürk'ün öğütlerini ve tavsiyelerini aldıktan sonra ülkesine geri dönmüştür⁷⁴.

⁷² Anıl Çeçen ,A.g.e., s.173

⁷³ Zeki Sarıhan,A.g.e., s.245

⁷⁴ A.g.e., s.246-247

Afganistan Dışişleri Bakanı Mahmut Tarzi'nin Temmuz 1927 yılında yaptığı bu ziyaret bir bakıma inceleme gezisi niteliğinde olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti bütün İslam ülkeleri için örnek bir ülke durumundaydı. Ve özellikle Afganistan Türkiye'yi örnek almak isteyen ülkelerin başında geliyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk her zaman Afganistan'a özel bir ilgi göstermiştir. Cumhurbaşkanlığı yıllarında Afganistan'la yakında ilgilenmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumunu değerlendirirken ülkeyi batıya doğru götürmeyi hedeflerken bile doğudan ilgisini kesmiyor ve Türkiye'nin doğusunda yer alan Türk ve İslam ülkeleri ile yakından ilgileniyordu⁷⁵.

1927 yılına gelindiğinde Atatürk ile Emanullah Han arasındaki resmi ilişkilerin yerini sıcak kardeşlik ilişkilerine bıraktığı görülmektedir. İki devlet başkanı birbirlerine “kardeşim”, “biraderim” gibi sıcak kardeşlik ilişkilerini belirten hitaplar kullanıyorlardı. Afganistan Kralı Emanullah Han 28 Ekim 1927 tarihinde Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafi göndermiştir. Emanullah Han'ın telgrafi şöyledir:

Afganistan Kralı Emanullah Handan

Türkiye cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya

Tel. Kabil, 28.10.1927

Biraderim Türkiye Reisicumhuru Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Biraderimiz Türkiye devleti'nin milli bayramı münasebetile samimimane tebrik at ve gayet dostane ihsas atımı zatı Devletlerine tecdiden takdim ve kardeş Türkiye Devlet ve milletinin saadetini temenni eylerim.

Padişah Emanullah

⁷⁵ Anıl Çeçen, A.g.e., s.193

Gazi Mustafa Kemal Atatürk bu telgrafa aynı sıcaklıkla ertesı gün Şu cevabı vermiştir:

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan
Afganistan Kralı Emanullah Han'a
Tel. Ankara, 29.10.2007
Ala Hazreti Hümayun Padişah Biraderim Emanullah Han

Cumhuriyetin dördüncü senei devriyesi münasebetile izhar buyurduğunuz hissiyat ve dostluktan fevkalade mütehasıs olarak tebrik atı Őahanelerine ansa mim teşekkür ile kardeş Afgan Devlet ve milletinin saadeti hakkındaki temenniyatımı tekrar eylerim.

Gazi Mustafa Kemal

Gazi Mustafa Kemal 29 Ekim 1923 günü ilk defa Cumhurbaşkanı seçilmiŐ ve 4 yıllık görev süresi 29 Ekim 1927 tarihinde sona ermiŐti.

O dönem için Cumhurbaşkanı 4 yıllığına seçilir ve aynı kişi tekrar Cumhurbaşkanı seçilebilirdi. Afganistan Kral'ının telgrafından iki gün sonra 1 Kasım 1927 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa ikinci defa Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı seçildi.

21.11.1927 taşıyan mektubun Türkçe aslı ile Fransızca çevirisi, her yabancı devlet başkanına göre ayrı ayrı bastırılmıŐ ve ondan sonra Türkiye elçilikleri yoluyla yabancı devlet başkanlarına iletilmiştir. Mektubun hazırlanıp gönderilmesi on ay kadar zaman almıştır.

Dışışleri Bakanlığından Türkiye'nin dış temsilciliklerine 16 AĞustos 1928 günlü 134/46179 sayılı Şu genelge yazı gönderilmiştir:

“Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ikinci defa olarak Türkiye Reisicumhurluğuna intihab buyurulduklarını müŐir olup tarafı

Riyasetpenahilerinden alelusul tastir kılınan Namei Riyasetpenahi ile melfuf sureti tercümesinin Haşmetlü....Hazretlerine takdim kılınmak üzere mümzi bir nota ile Hariciye Nazırına irsal buyurulması rica olunur efendim.⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa ikinci defa cumhurbaşkanlığına seçilmesi üzerine Türk milletine şu beyannameyi sunar:

“Aziz vatandaşlarım,

Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün beni ikinci defa olarak Reisicumhurluğa intihap eyledi. Türkiye Reisicumhur’unun yüksek mesuliyetini müdrük olduğum halde riyaseti cumhurun yeni devrei vezaifinin ifaya başladı.

Büyük ve necip Türk milletinin, Büyük Millet Meclisi’nin intihabile tecelli eden emniyet ve itimadını hakiki bir millet ve iftihar ile telakki ediyorum. Ve naçiz ferdi olmakla mubahı bulunduğum Türk milletinin saadet ve hizmeti uğrunda bütün kabiliyet ve mevcudiyetimi vakf etmek azim ve kararı ile mütehasıs ve meşbu bulunuyorum.⁷⁷”

III- AFGAN KRALI EMANULLAH HAN’IN TÜRKİYE GEZİSİ

A. GEZİ PROGRAMI

Afgan Kral ve Kraliçesi hazretlerinin teşrifleri Münasebetile icra edilecek merasim programı:

Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazretlerinin Sivastopol’dan İstanbul’a getirmek için Seyrisefayin idaresinin İzmir vapuru tahsis edilmiştir. İşbu vapur Kral hazretlerinin teşriflerinden bir gün evvel Sivastopol limanında bulunacaktır.

⁷⁶ Bilal N. Şimşir, **Atatürk ve ...**,s.23-25

⁷⁷ **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, s. 435

Karşılama heyeti şu kimselerden oluşmaktadır; Cumhurbaşkanı adına Orgeneral Fahrettin Altay ve Korgeneral Naci (Eldeniz) Paşalar, Kabil Elçisi Nebil Bey, protokol genel müdür muavini Sada Bey, Kral ve Kraliçe Hazretlerinin maiyetlerine tayin olunan yaver beyler. Afganistan'ın Ankara elçisi Gulam Ceylani Hazretleri arzu ettikleri takdirde heyete bir zarf ile iltihak buyuracaklardır.

18 MAYIS 1928

SAAT 12...:

Kral ve Kraliçe Hazretleri İzmir vapuruna teşrif buyururken Peyk-i şevket ve Berk-i Satvet selam topu atacaklar ve Kral Hazretleri gemiye çıkınca Afganistan Kralına mahsus grandî direğine zatı hümayunlarına mahsus sancak çekilecektir. Afganistan milli marşı ardından İstiklal Marşı söylenecek ve karşılama heyeti Kral ve Kraliçe Hazretlerine takdim edilecektir.

SAAT 13...:

Vapurda öğle yemeği tenavül buyrulacaktır. Bir bando mızıka Kral Hazretlerinin emirlerine tabi olacaktır.

19 MAYIS 1928

Türk donanmasına ait diğer beş gemi boğazın üç mil açığında düzgün bir hat üzerinde Kral Hazretlerinin gelişini bekleyecektir. Kral Hazretleri boğaz dışında bekleyen bu savaş gemilerinin önünden geçerken Hamidiye ve Mecidiye Kruvazörleri yirmi bir pare top atışı ile Kral Hazretlerinin selamlayacaklardır.

Kral ve Kraliçe karşılama gelen vali, kolordu ve donanma komutanları şehremini, halk fırkası müfettişi, üniversite rektörü, Kral Hazretlerinin bulunduğu gemiye çıkarak hoş geldiniz diyecekler ve belediye başkanı bir nutuk icra edecek ve Kral Hazretleri tarafından buna cevap verilecek. Bu sırada askeri bir uçak filosu

Kral'ın bulunduğu gemiyi selam edecek ve Haydarpaşa'ya kadar savaş gemilerine eşlik edecektir.

Bu şekilde oluşturulan konvoy saat 18.00'da Haydarpaşa'ya çıkmak üzere motora bindirilecek ve bu sırada Afgan Marşı ve İstiklal Marşı çalınacak ve motor Haydarpaşa'ya yaklaşırken bütün gemiler yirmi bir pare top atacaktır.

SAAT 18.15:

Kral ve Kraliçe Hazretleri Haydarpaşa rıhtımında karşılanacak ve güzergahındaki askeri kıtayı teftiş edip istasyona gireceklerdir. İstasyon içinde Kral ve Kraliçe Hazretleri ayrıca Kadıköy Halk Partisi görevlisi, Anadolu-Bağdat demiryolları işletmesi müdürü, Kadıköy ve Üsküdar Belediye üyelerinden birer kişi tarafından karşılanacaktır ve burada bir askeri kıta selam duracak.

Afgan Marşı ile İstiklal Marşı çalınacaktır. Kral ve Kraliçe Hazretleri Prenses Nurisirrac ve Huriye Tarzi Hanımefendi ve Mesaib-i Serdar Hasan Han Hazretleri cumhurbaşkanı tarafından tahsis edilen hususi vagona bindirilecek ve maiyetleri diğer vagonlara yerleşeceklerdir.

SAAT 18.30 :

Vali, kumandan, belediye başkanı Tuzla'ya kadar Kral ile birlikte gidecekler Tuzla'ya varışta askeri merasim kıtası selam duracak, Afgan Marşı ve İstiklal Marşı söylenecek ve mahalli memurlar saygılarını sunacaklardır.

SAAT 20. ...:

Kral ve Kraliçe Hazretleri emir buyurdıkları kimselerle akşam yemeğinde birlikte olacaklardır⁷⁸.

20 MAYIS 1928

⁷⁸ Bilal N.Şimşir, **Atatürk ve ...**s.24-26

Saat 11.30:

Ankara istasyonuna varış.

Kral ve Kraliçe istasyonda cumhurbaşkanı tarafından karşılanacak. Cumhurbaşkanı'nın yanında şu kişiler bulunacak: Sağ taraflarında; TBMM Başkanı Kazım Paşa, Başvekil İsmet Paşa, Hükümet Üyeleri, TBMM Başkan Vekilleri, CHP Genel Sekreteri; Sol taraflarında; Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Genelkurmay İkinci Başkanı ve Yardımcısı, Yüksek Askeri Şura üyeleri, Kara Deniz Hava Müsteşarları, Genel Sekreterler, Başyaverler, Muhafız Kıtaları Komutanı, Özel Kalem Müdürleri, Yaverler. İstasyonda askeri resmi selam ifa edilecek ve askeri kıtalara dikey olarak şu kimseler dizilecekler:

Yargıtay Başkanı,
Başsavcı,
Danıştay Başkanı,
Sayıştay Başkanı,
Talime ve Terbiye Dairesi Başkanı,
Bakanlık Müsteşarları.

Saat 11.45:

Cumhurbaşkanı ile Kral ve Kraliçe ve mahiyetlerinde sekiz kişi, istasyon binasından çıkacaklar ve istasyon meydanında beklemekte olan Ankara valisi ile belediye başkanı, belediye meclisinden bir heyet, emniyet genel müdürü, jandarma kumandanı ve polis müdürü tarafından karşılanacaklardır. Belediye başkanı “hoş geldiniz” diye kısa bir konuşma yapacak ve Kraliçe’ye bir demet çiçek sunacaktır.

Saat 12.00:

Otomobillere binilip Kral ve Kraliçe'nin ikamet edeceği Ankara Palas Oteli'ne gidilecek.

Saat 13.00-14.30:

Kral ve Kraliçe ile mahiyetlerinin özel öğle yemeği.

Saat 15.30:

Kral ve Kraliçe Çankaya'daki cumhurbaşkanlığı köşküne gidip iadei ziyarette bulunacaklar. Yanlarındaki diğer otomobillerde bulunan Prenses Nurissırac ve Huriye Tarzi Hanım, Musahibi Serdar Hasan Han, Başkatipleri Serdar Ali Gulam Sıdık Han, Elçi Gulam Ceylani ve eşi ile mihmandarları bulunacaktır. Cumhurbaşkanlığı köşklerine varışlarında askeri törenle karşılanacaklardır.

Saat 18.00:

Kral otelde, TBMM Başkanı ile Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Başkanı kabul edecek.

Saat 20.30:

Kral ve Kraliçe şerefine cumhurbaşkanı tarafından yüz kişilik bir ziyafet verilecek ziyafette cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başvekil, Hükümet Üyeleri, Divanı Riyaset, Parti Genel Sekreteri, asker ve mülki erkan hazır bulunacaklar cumhurbaşkanı bir nutuk söyleyecek ve Kral buna karşılık verecektir. Ankara ziyaretinin birinci gün programı böyle tamamlanır

SAAT 11.30 :

Kral ve Kraliçe Hazretleri istasyon rıhtımında Cumhurbaşkanı tarafından karşılanacaktır.

SAAT 11.45 :

Cumhurbaşkanı Hazretleri ile Kral ve Kraliçe Hazeratı ve maiyetlerinden sekiz kişi istasyon binasından çıkacaklar ve istasyon meydanında bulunan Ankara Valisi ile Belediye Başkanı,Emniyet Genel Müdürü,Belediye'den bir heyet,Jandarma komutanı ve Polis Müdürü tarafından karşılanacaktır.

SAAT 12.00 :

Otomobillere binilerek kral ve kraliçe'nin ikametgah edeceği Ankara Palas oteline hareket edilecektir.

SAAT 12:10 :

Kral ve kraliçe Hazretleri ile Cumhurbaşkanı otele gelecekler ve Teşrifat müdürü ve mihmandarları tarafından dairelerine kadar bırakılacak ve bir müddet dinlenmeden sonra teşrif buyuracaklardır.

SAAT 13:00-14:30 :

Kral ve Kraliçe Hazretleri ve maiyetleri hususi surette öğle taamı tenavül buyuracaklardır.

SAAT 15:30 :

Kral ve kraliçe Çankaya'daki Cumhurbaşkanı köşküne iadei ziyarette bulunacaklar.Refakatlerinde diğer otomobillerde Prenses Nurisirrac ve Huriye Tarzi Hanımefendi, Serdar Hasan Han hazretleri ve Başkatipleri, Serdar Ali Gulam Sıdık Han,Safir Gulam Ceylani ve refikaları Hanımefendileri ve mihmandarları bulunacaktır.

SAAT 17:00 :

Cumhurbaşkanı Hazretlerinin tensibi riyasetpenahillerine göre hareket edilecektir.Kral Hazretleri İkametgahlarında Büyük Millet Meclisi Başkanı ile Başvekil,Genelkurmay Başkanının ve Dışişleri vekili Beyefendinin ziyaretlerini kabul buyuracaklardır.

SAAT 20:30 :

Kral ve kraliçe hazretlerinin şerefine Cumhurbaşkanı Hazretleri tarafından yüz kişilik bir ziyafet verilecektir. Bu ziyafette Cumhurbaşkanı Hazretleri Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başvekil, Heyeti Vekile Azası, Divanı Riyaset, Fırka Katibi Umumisi, Askeri ve Mülki Erkan hazır bulunacaklardır. Bu vesile ile Cumhurbaşkanı hazretleri tarafından bir nutuk söylenecek ve Afgan Kralı Hazretleri tarafından mukabele edilecektir.

Ziyafet ve resmi kabul son bulacaktır. Resmi kabulde Büyük Millet Meclisi Encümeni Rüesası ile mazbata nüharirleri hazır bulunacaklardır⁷⁹.

21 MAYIS 1928

SAAT 11.30 :

Büyük Millet Meclisi merasim salonunda Kral Hazretleri Süferai Ecnebiyeyi ve Maslahatgüzarı müctemian ve meri olan teşrifat usulü dairesinde kabul buyuracaklardır.

SAAT 13:00 :

Kral ve Kraliçe Hazretleri şerefine Başvekil Paşa Hazretleri süvar tarafından konaklarında özel bir öğle yemeği verilecektir. Nutuk edilmeyecektir. Askeri merasim olmayacaktır. Otomobillere kemafissabık süvari refakat edecektir.

SAAT 16.00 :

Variş yerine gidilecektir.

SAAT 18.30 :

Kral Hazretleri ikametgahlarına avdet buyuracaklar ve sefaret erkanı ve arzu buyuracakları zevatı kabul buyuracaklardır.

SAAT 20.30 :

Dışişleri vekili tarafından kral ve kraliçe Hazeratı şerefine bir ziyafet verilecektir. Bu ziyarete Süferai ecnebiye refikalar ile beraber hazır bulunacaklardır.

SAAT 22.00:

Resmi kabul. Bütün kordiplomatik davet olunacaktır. Cumhurbaşkanı müzik heyeti tarafından yüz elli kişilik bir konser verilecektir.

⁷⁹ **Ayn Tarihi Dergisi**,s.3369-3371

22 MAYIS 1928

SAAT 11.00:

Vali, Belediye Başkanı, Cemiyeti Umumiyei Belediyeden bir heyet Kral ve Kraliçe Hazretlerini ziyaretle arzı tazimat ile Kral ve Kraliçe Hazretlerine şehir adına bazı hediyeler takdim edeceklerdir.

SAAT 12.30:

Kral ve Kraliçe Dışışleri konağında özel bir öğle yemeğine buyuracaklardır.

SAAT 15.30

Kral Hazretleri Heyeti Vekile azasını kabul buyuracaklardır.

SAAT 18...

Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından konaklarında özel bir çay ziyafeti verilecektir.

SAAT 20.30

Afgan Kral ve Kraliçesi tarafından Cumhurbaşkanı şerefine bir ziyafet düzenlenecektir⁸⁰.

B. EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ

Emanullah Han memleketinde başlattığı öğrenme ve yenilik seferberliği devam ederken diğer memleketlerdeki gelişmeleri bizzat yerinde görmek ve mümkün ise oralardan teknisyen ve alimler getirmek ümidiyle 1927 Aralığı sonlarında bir dünya turuna çıktı. Sırasıyla Mısır'ı, Fransa'yı, Belçika'yı, İsviçre'yi, Almanya'yı, İngiltere'yi ve Rusya'yı ziyaret eden Emanullah Han her gittiği ülkede büyük bir itibar gördü⁸¹.

⁸⁰ Bilal N. Şimşir, A.g.e.,s.29-31

⁸¹ Mehmet Saray, **Afganistan ve ...**,s.118

Mustafa Kemal, “En büyük eserim” dediği Cumhuriyet’i tanıtmak, dünyaya anlatmak istiyordu. Ama Cumhuriyet’in ilanı üzerinden 5 yıl geçtiği halde, hiçbir yabancı devlet adamı ülkeye gelmemişti. Takvimler 20 Mayıs 1928 gününü gösterirken, İstanbul, “Genç Cumhuriyet’in ilk konuğu” olarak, Türkiye’ye resmî bir ziyarette bulunan Afganistan kralı Emanullah Han ve eşi Kraliçe Süreyya Hanımı coşkuyla karşılıyordu.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında kendisine ve ülkesine büyük yakınlık gösteren, destek olan Afgan kralı Emanullah Han’ın bu gezisine büyük önem vermekteydi. Bunun nedeni, kişisel dostluk kadar Afgan kralının Türkiye Cumhuriyeti’ni resmî olarak ziyaret eden ilk devlet adamı olmasıydı.

O tarihte aslında Türkiye, Batı dünyasından bakıldığında, belirli bir yalnızlık içindeydi. Çeşitli çevreler Türkiye’nin bu yalnızlığını, ‘Türkiye, Batı dünyasında yerini alamıyor’ şeklinde yorumlarken, Mustafa Kemal de bunun sıkıntısını yaşıyordu.

Ankara’nın başkent oluşunun üzerinden tam 5 yıl geçtiği halde, bazı yabancı büyükelçilikler bunu kabullenmemiş ve Ankara’ya taşınmamışlardı.

İşte ‘sevindirici haber’ tam da o günlerde geldi: Eşi Kraliçe Süreyya ile birlikte, yaklaşık 6 ay süren bir Avrupa gezisine çıkmış olan Afgan Kralı Emanullah Han, Türkiye’ye gelmek istiyordu. Afganistan’da bazı dönüşümler gerçekleştirme emelleri peşindeki Kral, Mustafa Kemal’in ‘Yeni Türkiye’sini yerinde görmek istemişti.

Kralın isteğine olumlu cevap verilirken, karşılama ve ağırlama hazırlıkları da, kısa sürede adeta bir seferberliğe dönüştü. Kral, eşi ve maiyeti Sivastopol’den gemiyle alınıp İstanbul’a, oradan da trenle Ankara’ya getirilecektir⁸².

Bu yolculuk için, Seyr-i Sefain İşletmesi’nin en iyi gemilerinden İzmir Vapuru tahsis edildi. Geminin kaptanlığını, Türkiye’nin ilk transatlantiği Gülcemal’i

⁸² www.forumti.com/Tarih/23945-ulkeler-tarihi-html

Amerika'ya götürüp getiren deneyimli Lütü Kaptan yapacak, gemiye Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet muhripleri refakat edeceklerdi. İzmir Vapuru bu gezi için süratle tadil edildi. Kamaraların bazıları genişletilirken, güverteye kıymetli halılar konuldu, salonda da bir 'Kış Bahçesi' oluşturuldu.

Kral ve kraliçenin geceleyeceği kamarada, birbirinden değerli tablolarla süslenirken ağır, ipekli perdeler asıldı. Yatak ve yastıklar ise, tamamen kuştüyünden yapıldı.

Afgan Elçisi Gulam Ceylani Han ve iki Afgan Zabiti de İzmir vapuru ile Sivastopol'e gitmiştir. Vapurun hareketinden evvel Afgan Dış Nazarı Mahmut Tarzi Han ve eşleri Resmîye Hanım ile Vali Medhet Bey ve eşi, Polis Müdürü Şerif Bey Vapura gelmişler, üst güverte salonundaki kış bahçesinde bir müddet dinlenmişlerdir.

Kral Hazretleri ile eşliğindeki büyüklere tahsis olunacak kamaralar tespit edilmiş ve yolcuların isimleri içerdeki kamaraların kapılarına asılmıştı. Kral ve Kraliçe Hazretleri için tahsis edilen lüks kamara gerçekten çok güzel ve muhteşem olmuştu. Bu kamaranın salonu, banyo kısmı, karyolaların bulunduğu tarafı da aynı istisna ile tanzim edilmişti. Yorgan ve yastıklar Atlastandı. İçeri asılan tül üzerinde Kral Hazretlerinin tuğrası bulunmaktaydı.

Kamaranın bir tarafı yeşil ve kırmızı ampuller ile süslenmiş dallar arasına madeni birlik(para) yerleştirilmiştir. Bu kamaranın karşısındaki lüks kamarada Kral Hazretlerinin kız kardeşi misafir olmuştur. Kraliçenin kız kardeşi Huriye Hanım Efendiye de Kral Hazretlerinin kamaraları sırasında diğer bir kamara tahsis edilmiştir.

İzmir vapurunun yemek salonu da çok lüks bir hale gelmişti. Ortaya konulan uzun bir masa Kral ve Kraliçe Hazretleri ile eşliğindeki büyükler içindi. Kraliçe Hazretlerinin resmi kralın oturacağı yerin karşısına, Kral Hazretlerinin fotoğrafı da bunun karşısına konulmuştu. Cumhurbaşkanımız hazretlerinin iki fotoğrafı ise yanlara yerleştirilmişti.

Üst güverte salonunda hasır takımlarından bir kış bahçesi yapılmış,güvertenin etrafı kırmızı tentelerle çevrilmişti. Sigara ve saz salonu da aynı itina ile yapılmış, her tarafa gayet kıymetli halılar serilmiş ve mefruşatın renk ve şekil itibari ile uyumlu olmasına dikkat edilmiştir.

Vapur ile hareket edecek olan heyet erkanı ile Basın mensupları sabahleyin bir ramörk ile İzmir vapuruna gitmişlerdi. Afgan Kralı Emanullah Han Hazretlerine takdim edilecek hediyeler şehir deposunda(emanet yeri) tutuluyordu. Kral Hazretlerine sunulacak olan iki albüm Tezhip ciltlenmişti. Bu albümden birisi İstanbul manzaralarını diğeri resmi tesisleri içermektedir.

Resimler altına beyaz boya ile fotoğrafların Hangi yere ait olduğu Türkçe olarak yazılmıştı. Diğer taraftan Güzel Sanatlar Okulumuzun mezunlarından Mimar ve Eğitim Fakültesi Uzmanı Necmettin,minyaturist Hamed, Mimar ve Mühendis Muzaffer Beyler tarafından hocaların muaveneti ile tesis edilmiş olan ve son zamanlarda faaliyete geçen Türk Sanat ve İnşaat Evinde, Afgan Kralı Hazretlerine hediye edilmek üzere ustaca bir albüm hazırlanmıştı.

Necmettin ve Hamed Beyler tarafından Türk sanatının pek ince ve itinalı bir numunesi olmak üzere ve ustaca meydana getirilen bu albüm 30X50 cm ölçüdedir. Meşin üstüne kabartma altınla ve gohaş boyası ile pek ustaca minyatürleri içeren bir kılıf ve yine aynı şekilde süslenmiş bir iç sayfadan oluşan bir aile albümüne beş resim konulabilecektir.

Ciltleme, tezhip, minyatür ve genellikle süsleme sanatı itibari ile pek nefis ve mükemmel olan bu eser Afgan Kralı Emanullah Han'ın Ankara'dan velayet vasıtası ile kendisine takdim edilmiştir⁸³.

Afgan hükümdarını Sivastopol'den şehrimize getirecek olan İzmir vapuru sabah (14 Mayıs 1928) saat 11.00'a doğru limanımızdan hareket etmiştir. İzmir vapuruna Berk-i Satvet ve peyk-i şevket torpidoları eşlik etmektedir.

⁸³ **Ayn Tarihi Dergisi**, s. 3367-3368

Gemide kalabalık bir heyet bulunuyordu. Krala birinci mihmandar olarak, Orgeneral Fahrettin Altay, ikinci mihmandar olarak da Korgeneral Naci Eldeniz tayin edilmişlerdi.

Gemide, Kabil Büyükelçisi Nebil Batı, Protokol Genel Müdür Yardımcısı Sada Bey, protokol memurları, Seyr-i Sefain İşletmesi Genel Müdürü Sadullah Bey, tercümanlar, gazeteciler ve foto muhabirleri bulunmaktaydı. Karadeniz'i tam ortasından, dümdüz bir hatla geçmeye çalışan İzmir Vapuru bir ara fırtına nedeniyle zor durumda kaldıysa da, Lütfi Kaptan'ın deneyimi sayesinde, bu tehlike geçirildi⁸⁴.

İzmir vapuru ile 17 Mayıs saat 14.00'da Sivastopol'e ulaşıldı. Seyahatin ilk kısımları eğlenceli ve neşeli geçmedi; fakat Sivastopol'a yaklaşıldığı sırada Lodos fırtınası başladı. Sonuçta o kadar şiddetli değildi. Sivastopol'ün iki-üç mil açıklarında denizcilik töreni ile karşılanıldı. Askeri Rus makamları top ateşi ile karşıladılar⁸⁵.

Kral Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya, maiyetleriyle, 18 Mayıs günü saat 12.00'de bir istimbotla İzmir Vapuru'na çıktılar. Karşılama sırasında top atışı yapılırken, geminin grandi direğine, kralın özel sancağı çekildi. Ruslar, 38 uçakla gemiyi uğurladılar.

Emanullah Han Hazretleri Türk Basın büyüklerini vapurda kabul etti. Afgan Elçisi Gulam Ceylani Han gazetecileri birer birer Kral Hazretlerine takdim etti. Kral güzel bir Türkçe ile şu sözleri söyledi:

“Siz Türk gazeteciler ile görüştüğümden dolayı çok memnunum, çok duygulandım. Türk ve Afgan milletleri arasında ezeli bir kardeşlik vardır. Türkler bizim gözbebeğimizdir.(Bu sırada Kral Hazretleri elleri ile gözlerini gösteriyordu.) Kardeş Türk milletine seyahat etmekten dolayı çok sevinçliyim. Size çok şeyler

⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi ,18 Mayıs 1928.,s.1

⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi ,20 Mayıs 1928,s.1-5

söylemek istiyorum fakat mazur görünüz(kusura bakmayınız) Türkçe'm o kadar iyi değil. Seyahat esnasında biraz çalıştım fakat evvelce daha iyi bildiğim Türkçe'yi biraz unuttum onun için duygularımı hakkı ile ifade edemiyorum. Sonuçta birkaç gün sonra tekrar görüşeceğiz. Sizinle tanışmış olduğumdan dolayı memnunum.”

Kral Hazretlerine Türk Basını namına teşekkür edildi ve Türkiye’de kendilerini sabırsızlıkla bekleyen kardeş bir millet bulacakları söylendi⁸⁶.

Kral Emanullah Han’ın Sivastopol’dan bindiği İzmir gemisi, Karadeniz’de yol alıyor. Kral gemideki gazetecilerle Türkçe olarak sohbet ediyor ve laf arasında Türk yemeklerini çok sevdiğini de söylüyor. Sonra lüks kamarasına çekilip kendisine sunulmuş olan bir İstanbul albümünü merakla incelemeye koyuluyor.

Bazı küçük fotoğrafları daha iyi inceleyebilmek için bir büyütece ihtiyaç duyuyor. Kamarotu çağırıyor, zaten bol bol Farsça kelimeler karıştırarak konuştuğu Türkçe’si ile bir ‘zerre-bin’ istiyor. Yani büyüteç. Kamarot ilk defa duyduğu zerre-bin kelimesini hemen ‘zerde beyin’ yapıveriyor. Gemide bir telaş, bir koşuşmaca. Zaten Türk yemeklerini çok sevdiğini söylemiş olan Kral hazretleri demek ki zerde yiyecek, ama safran bulalım.

Zerde safranla yapılan bir çeşit pilavdır, safransız olmaz. Lütfü kaptan, aşçı başı, yamaklar vs. kumanya dairesine üşüşüyorlar. Erzak sandıkları, kumanya paketleri, içi dolu kese kağıtları teker teker açılıyor. Ter su içinde safran aranıyor. Daha sonra gelen bir haberle Kralın ne istediği anlaşılıyor. Ama bu arada cingöz bir gazeteci, arkadaşlarını atlatıp geminin telsiz dairesine fırlıyor ve haberini geçiyor. Ertesi gün gazetede havadis başlığı tamamdır : Gemide safran denilen madde bulunmadığından Kral ve Kraliçe hazretleri çok sevdikleri zerdeyi yiyemediler⁸⁷.

⁸⁶ **Ayn Tarihi Dergisi**,s.3369

⁸⁷ Bilal N.Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**,Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları,Ankara,2002,s.195

İzmir vapuru 19 Mayıs günü, Boğaz'ın Karadeniz kıyılarının üç mil açığında saf tutan Hamidiye ve Mecidiye kruvazörlerinin de aralarında bulunduğu beş savaş gemisi tarafından karşılanarak, 21 pare top atışıyla selamlandı. .(Bkz.Ek4)

Dönemin önemli gazetelerinden biri olan Cumhuriyet gazetesi Kral Emanullah Han'ın İstanbul'a gelişini şu cümlelerle manşetlerine taşıyor :

Kardeş Afganistan hükümdarı dün şehrimize geldiler. Ve İstanbul halkı tarafından candan tezahürat ile karşılandılar. Emanullah Han hazretleri, “Türkler, siz bizim gözbebeğimizsiniz. Burada kardeş bir milletin içinde bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Sizleri hürmet ve muhabbet ile selamlıyorum. Afganlılar sizin kardeşlerinizdir. Bütün milletim tarafımdan size selamlar söylüyorum.” buyurdular⁸⁸.

Daha sonra Vali başkanlığındaki bir heyet gemiye çıkarak konuklara 'Hoş geldiniz' dedi. Emanullah Han da, “Türkler, siz bizim gözbebeğimizsiniz. Burada kardeş bir milletin içinde bulunduğumdan dolayı çok memnunum...” diyerek karşılık verdi.

Boğaz boyunca ağır ağır süzülen İzmir Vapuru'nu İstanbullular iki kıydan izlerken, savaş uçakları da İzmir'in güvertesinde boğazı seyreden kral ve kraliçeyi selamlıyorlardı.Haydarpaşa'da yapılan törenden sonra, trenle Ankara'ya hareket edildi⁸⁹.

1. Fahrettin Altay'ın Anıları

1928 yılının 30 Nisan'ında Rusya yolu ile Kâbil'den önce İstanbul'a gelecek olan Kral ve eşi Kraliçe'ye mihmandar olarak ordu kumandanlarından Fahrettin Altay atanmıştı.

⁸⁸ **Vakit Gazetesi**,20 mayıs 1928, s.1

⁸⁹ www.forumti.com/Tarih/23945-ulkeler-tarihi-html

Mustafa Kemal ile İsmet İnönü, Paşa'yı kardeş Afganistan'a Genelkurmay Başkanı, başkumandan olarak göndermeyi düşünüyorlardı. Zaten orada Türk subayları Afgan ordusunu eğitiyordu. Fahrettin Altay, Atatürk'ün yakınında görev almıştı. Aynı şekilde İsmet Paşa'nın da... 40 yıl önce yazdığı anılarında Emanullah Han'ın Türkiye'ye gelişini şöyle anlatıyor Fahrettin Altay :

30 Nisan 1928'de Rusya'dan Türkiye'ye gelecek olan Afgan Kralı Emanullah Han'a ve Kraliçe'ye eşimle beraber mihmandar tayin edildiğim emrini alınca, derhal bu ülke hakkında bilgileri alıp okudum. Ankara'ya giderek Milli Müdafaa vekili ile görüştim. Atatürk'ü ziyaret ettim.

Afganistan'a ait büyük bir dosya verdiler,bunu okuyup orası hakkında bilgi edinecektim.Bu Ankara'ya ilk defa bir hükümdar ziyareti olduğu için Atatürk pek neşeliydi. Mayıs'ta Başbakan İsmet Paşa ile görüştüğümde Afganistan Kralı'nın hali müsait görülürse beni Afganistan'a Genelkurmay Başkanı ve Başkumandan yapmak istediklerini belirtti. Sağlık durumumun buna müsait olmadığını belirterek kabul etmedim.

Dışişleri Bakanı ve Protokol Şefi ile görüşüp yapılacak işleri tayin ettik. Korgeneral Naci Eldeniz ile eşi de ikinci mihmandar tayin edildiler. 14 Mayıs Çarşamba günü İzmir vapuru ile Sivastopol'e yollandık. Vapur mihmandarlar takımı protokol memurları yaverler tercümanlar, gazete muhabir ve fotoğrafçıları ile doluydu. Deniz biraz sallantılıydı. 17 Mayıs günü öğleden sonra Sivastopol limanına girdiğimiz vakit Rusların bizi büyük merasimle karşıladıklarını görüyorduk. Moskova büyükelçimiz Tevsik Bıyıkoglu ile Rus sefiri Karahan da karşılayıcılar arasındaydı.

Gece orduevinde büyük bir ziyafet verildi ve bize ikramlarda bulunuldu. Rusların subaylarıyla erleri aynı masaya oturtmalarını ve öylece yemek yedirmelerini bir gösteri sanmıştık.

18 Mayıs günü saat 11.00'da Kral ile eşi Kraliçe Süreyya geldiler büyük bir merasim yapıldı ve kendilerine takdim olundu. Yarım saat sonra da büyük bir merasim ile uğurlanıyorduk. Savaş gemileriyle otuz sekiz uçak bir müddet bize refakat ederek Kral'ı geçirdiler...

Kral, sivil giyinmiş, esmer, kara bıyıklı ve kara gözlü yakışıklı bir genç. Gürbüz ve çevik. Kraliçe, nazik ve güzel bir taze, bir Avrupalı gibi açık giyiniyor. Kral Türkçe biliyor ve meramını anlatabiliyor. Kraliçe ise Farsça konuşuyor.

Vapurda Kral ve Kraliçe samimi bir halde gazetecilerle görüşüyorlar, Kral Kraliçeye tercümanlık yapıyor, fotoğrafçılar bol bol resim çekiyorlar. Resmiyetten kaçınan Kral popüler görünmeye çalışıyor. Öğle yemeğini beraber yedik geceyi de vapurda eğlenerek geçirdik.

19 Mayıs günü öğleden sonra geminin süvari kulesinde Kralla beraberiz, hava güzel. Kral seyahatini ve Afganistan'ın güzelliklerini anlatıyor, denizleri olmamasından esefle bahsediyor, Atatürk'ün milli mücadeledeki başarısından sitayişle söz ediyor.

Boğaza yaklaştığımızda bizim donanmayla uçaklarımız istikbale çıkmışlar, İstanbul valisi Mithat Bey ile Kumandan General ve Donanma Kumandanı Amiral vapurumuza gelerek Kral ve Kraliçeyi selamladılar. Bir kafil halinde boğaza girdik. İki tarafta sahillerde yığılan halkın mendil sallayışları ve tezahüratları arasında ilerliyoruz, Kral ve Kraliçe boğazın muhteşem güzelliğine olan hayranlıklarını gizleyemiyorlar.

Saat 18.30'da Haydarpaşa yönünde demirledik ve özel trene geçerek Ankara'ya hareket ettik. 208 Mayıs günü sabah saat 10.30 da Ankara garında çok büyük bir tören yapıldı. Atatürk ile Kralın sarmaş dolaş olması herkesi heyecanlandırmıştı. Kral ve Kraliçe bir hafta kadar Ankara'da kaldılar.

27 Mayıs Pazar günü akşamüzeri trenle İstanbul'a hareket ettik. Uğurlama merasimi de çok büyük oldu. Kral Atatürk'e karşı hürmetkar bulunuyordu. Polatlı'dan geçerken bizim Sakarya Savaşımız hakkında tepeleri göstererek bazı bilgiler vermek istedim. O bunları dinlemekten öte kendi istiklal savaşını anlatmaya devam etti. Anladım ki bir şey öğrenmek değil yaptıklarıyla övünmek heveslisidir.

Kralın İstanbul seyahati de törenlerle geçti. Birçok yer gezildi. Güzel sanatlar akademisinde yapılan ziyarete Kraliçe katılmadı. Resim salonunda öğrencilere modellik yapan çırılçıplak bir kadın ortada duruyor, Kral ona bakmaksızın çocukların yaptıkları resimlere bakarak takdirde bulunuyordu.

30 Mayıs Kurban bayramı günü ziyaret ve tebrikler yapıldı. Öğleden sonra Kral kendi otomobilinde kendisi şoförlük yaparak İstanbul'un etrafını dolaştı. Beni de yanına oturttu ve bu arada: "Sakin korkma, ben ehliyetli şoförüm" dedi. Bende: "Bir kralın şoförlük yaptığı otomobilde bulunmak bir şereftir fakat yollarımız bozuk ve karışıktır bir kılavuz alsanız iyi olur" dedim. Faka buna lüzum olmadığını söyleyerek hareket geçti. Çok şükür ki geziyi selametle tamamladık⁹⁰.

2. Ankara Gezisi

Ankara yeni kurulan devletin hükümet merkezi olması için Malatya milletvekili, İsmet Paşa ve 14 arkadaşı meclis başkanlığına bir önerge vermişlerdir. Kabul edilen öneri sonucu Ankara 13 Ekim 1923 tarihinde yeni devletin Başkenti olmuştur⁹¹.

Afgan Kralı Emanullah Han, Türkiye devleti'nin başkenti olan Ankara'ya gelen ilk yabancı hükümdar olmuştur. Bu bakımdan bu ziyaret çok anlamlı ve önemli bir olaydır. Çünkü Ankara yeni devletin başkenti olduğundan beri hiçbir yabancı hükümdar veya devlet başkanı Türkiye'nin yeni başkentine ayak basmamıştı.

⁹⁰ Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş Ve Sonrası(1912-1922)**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 426-429

⁹¹ "İsmet İnönü'nün Hatıraları", **Cumhuriyet'in İlk Yılları-2(1923-1938)**, Yeni gün Haber Ajansı, 1998, s.91

Başkent Ankara'ya ilk ziyaret şerefi Afganistan'ın genç Kralı Emanullah Han'a ait oldu.

Güzel bir Mayıs gününde gerçekleşen bu olay Türkiye'yi ve Atatürk'ü mutlu etmiştir. O güne kadar hiçbir yabancı devle başkanının Ankara'ya gelmemiş olması bir yana, Türkiye'de görevli bazı yabancı elçiler bile Ankara'ya gelmemek için ayak sürüyor hatta Ankara'yı boykot etmeye kalkışıyorlardı.

Ankara'nın başkent oluşu yabancı elçilikler sorununu bile gündeme getirmişti. Özellikle İngiltere aylar öncesinden hazırlıklar yapmış Ankara'ya karşı bir cephe oluşturmak için gizli diplomatik girişimlerde bulunmuştu⁹².

İşte böyle bir zamanda Afgan Kralı Emanullah Han Ankara'ya resmi bir ziyaret yaptı. Ziyaret öncesinde Ankaralıları seferber oldular, başkenti güzelleştirmek, konuklarını hoşnut etmek için kolları sıvadılar. Kralın geçeceği caddelere ağaçlar dikildi. Ankara Palas'ın devam etmekte olan inşaatı tamamlandı. Ankara Palas Oteli'nin veya Devlet Konuk Evi'nin ilk resmi konukları Kral Emanullah Han ile eşi Kraliçe Süreyya Hanım olmuşlardır⁹³.

a. Ankara Gezisinin Birinci Günü

20 Mayıs 1928 Pazar... Ankara şehri güzel bir gün yaşıyordu. İstasyon caddesinden geçen herkes iki sıra halinde duran Mehmetçiklerin sert fakat sevimli bakışlarıyla karşılanıyor... O bakışlarla karşılanan her kimse derin bir saygı seziyordu. İstasyon meydanında al atların üzerinde birer zafer heykeli heybetiyle mızraklı süvariler bulunuyordu. İstasyon kapısının önünde silindir şapkalı protokol görevlileri zarif cümlelerle oradaki sağlamaya çalışıyordu.

Saat 11.00'a doğru Meclis Başkanı, Başkan vekili, Hükümet üyeleri, büyük üniformalı, resmi kıyafetli, ordu mensupları, Hükümet ve devlet dairelerinin

⁹² Bilal N.Şimşir, **Ankara...Ankara**, Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 250

⁹³ A.g.e.,s.45-46

mensupları birer birer gelmeye başladılar ve programda belirlenmiş yerlerini alıyorlardı. Vekil beyler geldikçe törendekiler yerlerine geçiyorlardı. Biraz sonra Meclisin sevimli başkanı ve güler yüzlü,neşeli İsmet Paşa Hazretleri istasyonun arka kapısından göründüler. Resmi tören müziği başladı. Bando selam havası çaldı. Şehrin üzerinde uçaklar uçuyordu.Gazi Hazretleri bir ara çadırından çıktılar,havada uçan uçakları seyrettiler⁹⁴.

Nihayet saat 11.30'a doğru bir düdük sesi... Aylardan beri beklediklerimiz aziz misafirlerimizin gelişini bildiriyordu. Defneler arasındaki Türk ve Afgan bayraklı ile süslenmiş lokomotif uzaktan bir müjdeci gibi göründü. Herkes arka reyonların penceresine bakıyor ve misafirlerimizi biran evvel görebilmek arzusunu his ediyordu. Tren durdu. Vagonun balkonunda Kral Hazretlerinin üniforması,Kraliçe Hazretlerinin bir manto ile sade olduğu kadar zarif giyinmiş halde göründüler. Kral ve Kraliçe Hazretlerinin arkasında Afgan büyükleri bulunuyorlardı.

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri iki adım ilerleyerek kardeş milletin kralını, Türkiye'nin büyük misafirini baş ile selamlıyordu. Emanullah Hazretleri resmi selamlamadan sonra eli Gazi Hazretlerinin üzerine uzanıyor ve kalpten gelen arzu ve sevinçle iki el sıkışıyor ve nihayet iki devlet reisi ruhlarında toplanan sevgi ve samimiyeti büsbütün canlandırıyorlar. Gazi Mustafa Kemal Hazretleriyle Emanullah Han Hazretleri kucaklaşıyorlar. Kral hazretleri sağında duran Kraliçeyi Gazi Hazretlerine takdim ediyor ve Gazi Hazretleri Kraliçe Hazretlerinin elini sıkıyor .(Bkz.Ek5)

İstasyonda iki dost ve kardeş ülkenin başkanlarının karşılaştıkları ilk dakikaların canlı noktaları şunlardır :

Mustafa Kemal Hazretleri kısa cümlelerle misafirlerine 'hoş geldiniz' diyor ve seyahatinin iyi geçip geçmediğini soruyorlar. Devamında takdim töreni başladı. İlk Kral Hazretleri yanındakilerini Gazi Hazretlerine takdime başladı. Sonra Gazi Hazretleri meclis başkanı Kazım paşa hazretlerinden başlayarak Başvekil (Başbakan)

⁹⁴ Bilal N.Şimşir,A.g.e.,s.164

Hazretleri, Vekiller, Askeri Erkan Kral Hazretlerine ve Kraliçeye birer birer takdim edildiler. Kral Emanullah Han Hazretleri eski Kabil elçisi Fahri Paşaya iltifat ederek kucakladı⁹⁵.

Cumhurbaşkanı Hazretleri Kral Hazretleriyle beraber askeri bölüklerin önünden geçtiler. Sert ve kısa bir emir karşısında Türk ordusunun kahraman yaverleri aziz ve büyük misafirlerimize resmi saygı duruşunda bulundular. İstasyon kapısının sağında bulunan vekiller ve diğer devlet büyükleri (müsteşarlar) Gazi Hazretleri tarafından Kral Hazretlerine takdim edildi.

İstasyon kapısının karşısında Ankara Valisi Vahbi, Emniyet Müdürü Asaf, Genel Emniyet Müdürü Rafet, Polis Müdürü Dilaver, Jandarma Alay Komutanı Tahsin Beyler Kral Hazretlerine takdim edildikten sonra Şehir Emniyet Müdürü Asaf Bey iki adım ilerleyerek kısa bir konuşma yaptı:

“Dost ve kardeş milletin yüce hükümdarı Ankara şehrine şeref buyurdunuz. Ankara halkı ve şehir adına hoş geldiniz deme gibi şerefli görevi arz etmekten dolayı mutluyum.” Kral Hazretleri şu cevabı verir:

“Sevdiğim bir millet arasında kendimi görmekten dolayı mutluyum. Ankara halkına teşekkür,saygı ve selam ederim.” buyurmuşlardır.Konuşmadan sonra Asaf Bey Kraliçe Hazretlerine zarif bir buket hediye etmiştir.

Teşrifat memurları ileride duran otomobillere işaret verdiler. Bir tarafında Afgan Kralı diğer tarafında Cumhurbaşkanı Hazretlerinin küçük bayrakları bulunan lüks ve üstü açık araba geldi. Gazi Hazretleri Emanullah Han Hazretlerinin arabaya bindirdikten sonra kraliçe hazretlerinin arabaya binmesini bekledi. Kraliçe arabaya bindikten sonra Gazi Hazretleri de kendisi o arabaya bindiler. Kral Hazretlerinin soluna oturdular. Arabalar programda tespit edildiği gibi Ankara Palas yönüne hareket ettiler.

⁹⁵ **Ayn Tarihi Dergisi**,s.3370

Ankara Palas önünde halk , dost ve kardeş milletin reisini görmek ve alkışlamak için dolmuştu. Arabalar geçtikçe alkışlar yükseliyor. Emanullah Han Hazretleri halkı selamlıyordu. Kral ve Gazi Hazretleri, Kraliçe Hazretleri ve diğer eşliğinde olanlar otele girdiler. Gazi Hazretleri misafirlerini dairelerine kadar eşlik etti ve beş dakika kadar birlikte oturduktan sonra istirahat etmeleri için misafirleri terk ederek Çankaya'ya geri döndüler.

Cadde de halkın alkışları dinmiyordu. Dakikalar geçtikçe yükseliyordu. Kral Hazretleri otelin büyük balkonuna çıkarak kendisini kalpten kopan bir sevgi ve samimiyetle alkışlayan halkı selamlıyordu. Fakat halkın Emanullah Hanın her selamına dakikalar süren alkışları üzerine Kral Hazretleri içeriye girerek biraz sonra Kraliçe ile tekrar halka sevgilerini göstermek için balkona çıktı. Kral ve Kraliçe Hazretleri öğle yemeğini Ankara Palas otelinde özel bir şekilde yediler⁹⁶.

Saat 15.30'da Kral ve Kraliçe Hazretleri oteli terk ederek eşliğindekilerle beraber Çankaya'ya giderek Gazi Mustafa Kemal Hazretlerini iade ziyaretinde bulundular. Arabaların önünde muhafız bir bölük süvari gidiyordu. Kralın arabasında Kraliçe, Afgan Elçisi Gulam Ceylanı Han bulunuyordu.

Kraliçe üzerinde fevkalade ağır ve özel müstesna bir elbise vardı. Yollarda iki tarafı kaplanan halkın selamına tebessüm ile karşılık veren Kral ve Kraliçe Hazretleri özellikle şapkalarını çıkarıp gönülden kopan masum çocukların selamını gösterdiği alaka pek duygulandıkları aşıkardı.

Çankaya yolundaki köşklerde herkes bahçelerden, pencerelerden aziz misafirleri geçmelerini bekliyordu. Afgan hükümdarı böylece samimi bir ilgiden doğan sevgi gösterişi içinde büyük kurtarıcının ikametgahına varmış oldu.

Saat 17.00'de Gazi Hazretleri misafirleri ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisine buyurdular. Cumhurbaşkanlığı locası, yandaki localar, elçiler locası misafirlerimize ve yanındakilere tahsis edilmişti. Kral ve Kraliçe hazretleri

⁹⁶ A.g.e.,s.3372

geleceklerini açıklayınca localarda büyük hareketlilik yaşandı. Bu sırada uluslar arası rakamların kanun teklifi görüşülüyordu. Ve farklı görüşlerden dolayı tartışmalar yaşanıyor. Kral Hazretleri ilgi ile görüşmeleri takip ediyordu. Gazi Hazretlerinin açıklamalarını dinliyordu. Alkışlar arasında kabul edilen kanun teklifinden sonra istiklal madalyalarını sahiplerine verme töreni başladı.

İstiklal madalya teslim töreni başlayınca Kazım Paşa Hazretleri yerini terk ederek kürsüye geldi. Meclis Başkan koltuğuna vekillerden Rafet Bey oturdu. Katip Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Bey isimler okuyor: madalya sahipleri sırasıyla kürsüye gelerek Kazım Paşa hazretleri göğüslerine madalyalarını takıyordu.

Kürsüye çıkan ihtiyar bir gardiyan bir şehit validesi, Kraliçe hazretlerinin özellikle dikkatini çekti. Bu kadın şehit Mülazım Murtaza Efendinin annesi Dürriye Hanımdır. Eski tarzda baş örtüsünü örtmüş, evladının vatana borçlu olduğu görevini ifa etmesinden doğan bir sevinçle kürsüye geldi. Bu şehit anası üyeler ve Kral ve Kraliçe locaları terk ederken selam verdiler ve meclis üyeleri tarafından alkışlarla uğurlandılar.

Mecliste olan törenden sonra misafirlerimiz ve Gazi hazretleri Cumhurbaşkanlığı salonuna ve oradan salon önündeki balkona çıktılar. Saat 19.00'a geliyordu. Güneş batıyor ve bir serinlik başlamıştı. Her güzel şeyin kendisine borçlu olduğumuz büyük Gazi Hazretleri balkondan misafirlerine Ankara'nın civarını gösteriyor, bazı şeyler anlatıyordu.

İşte bu esnada bu manzaradan bir hareket doğdu. Başta ordu müfettişi Ali Sait ve Erkanı Harbiye Müdürü Hüseyin Hasan Paşalar olduğu, göğüslerine harp madalyalardan kazandıkları şan ve şerefimizi takılan İstiklal kahramanları olmak üzere muhafız, mektepler ve izcilerin geçit töreni başladı.

Kral Hazretleri kahramanları selamlıyor ve geçidi büyük bir dikkatle takip ediyordu. Muhafızların başında komutanları İsmail Hakkı Bey sert ve hızlı adımlarla geçtiler, onları mektepliler takip etti. Mini mini mektepli kızlarımız geçerken Kraliçe

Hazretleri ellerini kaldırarak yavruları selamlıyordu. Memleketin istiklali için kanlarını döken Mehmetçiklerin sert ve çolak yürüyüşlerini Kral hazretleri takip ediyordu.

Geçit töreni bittikten sonra İstiklal Marşı güzel şarkılar arasında misafirlerimiz ve büyük gazimiz meclisten çıktılar ve yaya olarak otelin önüne geldiler. Misafirlerine veda ettikten sonra halkın alkışları arasında Kral ve Kraliçe hazretleri köşklerine çekildiler⁹⁷.

b. Cumhurbaşkanı Hazretlerinin Ziyafeti :

20 Mayıs 1928 akşamı Kral ve Kraliçe Hazretleri şerefine Cumhurbaşkanı Hazretleri tarafından bir ziyafet verilmişti. Kazım Paşa, Başvekil Paşalar, Vekil Heyeti, Divan Başkanı, Ordu Mensupları, Yazarlar, Hükümet Erkanı hazır bulunmuştur. Bu vasile ile Cumhurbaşkanı Hazretleri tarafından ve karşılıklı Afgan Kralı Hazretleri tarafından konuşmalar oldu.(Bkz.Ek6)

Gazi Hazretlerinin Konuşması :

“Kral Hazretleri,

Türk milleti ve Cumhuriyet Hükümeti ve ben, zatı hükümdarlarının ve Kraliçe Hazretlerini Türkiye’de görmekle pek ziyade mesrur ve memnunuz.

Kabil’den hareket buyrulduğu günden beri seyahati hükümdarileri safahatını, büyük alaka ve iftiharla takip ediyor ve umumi bir iştihak ve tahassürle memleketimizi teşriflerini itizar eğliyorduk.

Bugün kardeş Afgan milletini, asil ve kıymettar şahıslarında temsil eden biraderim hassım Kral Hazretlerini ve muhterem Kraliçe Hazretlerini hükümet

⁹⁷ A.g.e.,s.3374

merkezimiz Ankara'da Türk milleti ve devleti namına şahsan selamlamakla bahtiyarım.

Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadimdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedi hatıraları ile doludur⁹⁸.

İki kadim ve kahraman milletin bugünkü evlatları, bizler, medarı intibah olan o sahifeleri, büyük alaka ile mütalaa etmeliyiz. Orada Afgan milleti ile Türk milletini bir safta, aynı gayeye yürüdüğü ve müşterek şanlar ve zaferler kazandığı görülecektir. Tarihin o layemut mazbut atı; bize kardeş hislerini ve rabitalarını, kıymetli bir mirası müşterek olarak bırakmış olan, Afganlı ve Türk babalarımızın, bugünkü siyasi hudutlarımızın haricindeki sahalarda dahil devletler kurmakta yekdiğerine halef ve selef olduklarını göstermektedir.

İşte bugünkü Afgan ve Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıtaların içine hatıralar an'aneler salan büyük milletlerin evlatlarıdır.

Aziz dostumuz Kral Hazretleri!

Tarihin ne garip tecellileri, dünya hadiselerinin ne manidar tesadüf ve müşabehetleri vardır. Zatı hükümdarileri, 1919'da kahraman Afgan milletinin balında olarak, Asya'nın ortasında, istiklal için mücadeleye atılırken bizde aynı tarihte burada, Avrupa'nın şarkında, bütün medeni cihanın pişienzarında, istiklal ve hürriyetimize vurulan darbelere göğülerimizi siper ederek dövüşüyorduk.

Size ve bize çektirilen bunca alamı ıztırabattan bahse hacet yoktur. Yalnız istiklal ve hürriyet aşığı milletler için, o ıztırab anları, o ıztırab sebepleri, o ıztırab amilleri, teyakkuz ve intibah medarı olmak üzere daima tahattur olunmalıdır.

⁹⁸ Bilal N.Şimşir, **Atatürk ve Yabancı ...**,s.31

İstiklal ve hürriyetlerini her ne bahasına ve her ne mukabilinde olursa olsun, ihlal ve takyide asla müsamaha etmemek; istiklal ve hürriyetlerini bütün manasıyla masum bulundurmak; ve bunun için icap ederse, son ferdinin son damla kanını akıtarak tarihini şanlı misal ile tezyin etmek; işte istiklal ve hürriyetin hakiki mahiyetini, şamil manasını, yüksek kıymetini, vicdanında idrak etmiş milletler için esasi ve hayati prensip... ancak bu prensip uğrunda her türlü fedakarlığı, her an, ifaya müheyya ve kadir bulunan milletlerdir ki, mütemadiyen beşeriyetin hürmet ve riayetini layık bir heyeti içtimaiye olarak mütalaa olunabilir. Afgan milleti ve Türk milleti, bu iki kardeş millet, bu prensibin hakiki salikleri olduklarını fiilen ispat ettiler⁹⁹.

Afgan milleti ile Türk milletini tarihi olan uhuvvet rabıtalalarını tarsim ve teyid eden başlıca amili de, her iki milletin, şerefli mevcudiyetleri ve ali mefkureleri için, istiklal ve hürriyet prensibine, aynı kuvvet ve imanla sarılmalarında aramalıdır.

İstiklal ve itibarını cihana tanıtmak evsaf, liyakat ve kudretinde olan milletlerin, medeniyet yolunda da seri ve muvaffak adımlarla ilerlemek istidatları, teslim olunmak lazımdır. Gerçi bir heyeti içtimaiyenin zamanla kökleşmiş örf ve adet, hissiyat ve telakki yatı mühimdir. Bu itibarla, içtimai heyetler, müteşebbis fertler üzerinde, adeta amir ve hakim bir tesir icra ederler.

Fakat, fitri istidat ve liyakati, inkişaf ve itilaya mahzar olmuş milletler; medeniyetin bugünkü telakkilerinden feyiz ve ilham almış münevver evlatları sahika ve delaletleri ile mazide fevt ettikleri fırsatların tevlit ettiği tehhüratı, telafi çaresini bulmakta gecikmezler. Bu hususta heyeti içtimaiyyeye hüsnü delaletin müessir ve müsmir olduğunda şüphe yoktur.

Muhterem Kral Hazretleri!

Bu münasebetle pek ziyade haz ve takdirle takip ve müşahede etmekle olduğum bir hakikati arz etmeme müsaade buyurmanızı rica erdim. Zati

⁹⁹ A.g.e.,s.32

hükümdarileri, asil Afgan milletinin başına geçer geçmez, yalnız millet ve memleketinize istiklali tam kazandırmakla iktifa etmediniz. O güzel ve feyyaz memleketinizde zamanın yıktığı mamureleri bugünün terrakkiyatıyla mütenasip bir surette,ihya ve ilaya başladınız.

Devletinizin teşkilatına tanzim ettiniz. Cesur ve kahraman ordunuzu yeniden tensik ve tarsin buyurdunuz. Maarif işlerinde mühim hatveler attınız. İçtimai hayatta, mahsus hamleler gösterdiniz. Bütün bu şuurla ve ruhla icraat ve faaliyet ülkenizin ve milletiniz mamuriyet ve medenizyet sahasında, layık olduğu yüksek mevkie suut zamanının gecikmeyeceğini zamindir.

Kral Hazretleri!

Medeni ve teceddütkarane ıslahat yolundaki faaliyet ve mesainizin ne kadar huzur ve sükun iltizam ettiğini takdir ve buna mazhariyetinizi samimiyetle temenni ederim. Gerçi Afganistan'ın coğrafi vaziyeti ve bu sebeple devletinizin siyasi şeraiti mühim, ciddi ve naziktir.

Tarih, bu ehemmiyet ve nezaketin içinde bulunulan şerait ve ahval ne olursa olsun; bir an nazarı dikkatten dur tutulmamasını amirdir. Hatta vehim ve vesveseyle! Fakat, derakap beyan etmeliyim ki, Afganistan'ın Hindi kuş'u ile çetin ve sert tabiatı ve Afgan milletinin müspet zeka, cesaret ve kahramanlığı ve bilhassa Afgan devletinin mümtaz hükümdarının yüksek şahsiyeti her türlü ihtimalin karşısında katiyet ve kudretle yükselen bir abidedir. Biz bunu biliyoruz ve kalbi hislerle takdir ediyoruz.

Sizi ve milletinizi ve memleketinizi cidden seven Türk Milleti'nin reisi olarak, samimen arz edeyim ki, Afganistan'ın maddi ve manevi terakki ve tealisi yolunda teşebbüslerinizin, az zamanda husulpesir olduğunu görmek, bizim ahassı amalimizdir. Muvaffakiyetinizin muhakkak olduğuna itminanımız katidir. Bu hususta, bir kardeş millete tabiaten teveccüh eden vazife ve mükellefiyetleri, türe Devleti, istitaatı dairesinde ifaya şitaban olmaktadır.

Afganistan'ın kıymetli hükümdarı Emanullah Hazretleri,

İstikbalin yüksek ufuklarından tulua başlayan güneş arsilardan beri ıstırap çeken milletlerin taliidir! Bu taliin artık bir daha siyah bulutlara bürünmemesi, milletlerin ve onların pişvalarının ihtimam ve fedakarlığına vabestedir.

Afgan milletinin ve zikudret hükümdarının ve pek muhterem Kraliçe Hazretlerinin talii tealisi parlak olsun!¹⁰⁰.

Atatürk söylevini bitirdikten sonra Emanullah Han da , Afgan milleti ile Türk milleti arasındaki kardeşlik bağlarını şöyle dile getirmiştir:

Aziz ve alicenap kardeşim,

Aziz Türkiye toprağına muvasalat ve mümtaz zatınız ve biraderiniz Türk milletiyle vukua gelen mülakat münasebetile duymakta olduğum nihayetsiz kalbi sürurumu zaptedemiyorum.

İşte bu benim temsil ettiğim Afgan milletinin biraderine ihsas atıdır. Çünkü kadim alakalar, adet ve etfarı tevafuk-u seyrin tekamülü bu iki şeci ve fedakar milletin ruhi ve kalbi rabıtalarını birbirine o kadar merbut kılmıştır ki eğer bunları bu ruha ve aynı hissiyatı mihribananeye malik iki cisme teşbiye etsek mevzudan hariç bir şey söylemiş olmayız.

Tabiat dahil bu iki milletin yeni hayatının tarihini bir zamandan başlatıyor. Yani Afgan milleti şerefli bir hayat istihsal etmek için benim emrim altında müttehid-ül kerime olarak mesai ibrazına başladığı zaman necib Türk milleti dahi bergüzide ve dana zatınızın rehnümalığıyle hukuk-u meşruasını istirdat için merdane mücahedeye kıyam etmiş idi.

¹⁰⁰ A.g.e.,s.33

Vuku bulan milli mesai hiçbir asırda neticesiz kalmadığı gibi bu iki gayyur milletin mücahedeleri de menfaatle dolu neticeler intac eyledi. Ve bu iki millet mevcudiyetlerini ve yaşamak haklarını medeni dünya muvacehesinde ispata muvaffak oldular.

Biz iki birader ve refik-i mesaiyiz ve bu iki kardeş milletin mukadderatı atıye sefinesini idare ve memleketlerimizde asr-ı hazır terakki yatını istihsal için makasid ve vezaif sahibiyiz. Afgan milleti kendine biraderlik noktai nazarından teveccüh eden vazifelerin ifasına istitatu derce müheyyadır¹⁰¹.

Muhterem Reis Hazretleri!

Aziz Türkiye'nin faaliyet ve kudret numunesi olan Zatı Devletinizin gece gündüz çektiğiniz zahmetler neticesinde hasıl eylediği bugünkü terakkiyatı ben ve aziz milletim memnuniyet ve iftihar ile dolu gözler ile görmekteyiz.

Necip Türk milletinin terakki ve teali yolunda attığı her adımdan dolayı Afgan milleti müftehir olmaktadır. Biz Zatı Alinizin genç Türkiye'yi dokuz sene zarfında ne büyük terakki payelerine çıkardığınızı, ne gibi ihtiyaçlardan kurtardığınızı ve bu kahraman milletin saadet ve kuvvetini nasıl istihsal buyurduğunuzu itminan ve şükran ile dolu bir göz ile görüyoruz. Ben kati bir itminan ve kanaat ile genç Türkiye'nin parlak istikbalini görmekteyim. Sizi bunun yegane amili bildiğim cihetle Zatı biraderinize karşı büyük bir hissi muhabbet ve halel-i napezir bir imtina duymaktayım.

Türk Milletinin Kıymetli Hükümdarı Reis Hazretleri,

Ben ve Kraliçe, benim ile aziz milletim hakkında derin biraderlik hissiyatını ve Türk milletinin lütfünü gösteren Zatı Alinizin samimiyet ile dolu sözlerinizden ve hidematı milli yeme taalluk eden takdir atınızdan dolayı teşekkür atı kal biyemizi

¹⁰¹ A.g.e.,s.34

tecdide eder ve aziz Türk milletinin terakki ve tealisini ve Türkiye'nin yegane necisi olan Zatı devletinizin ömür ve afiyetinin devamını temenni eyleriz¹⁰².

Bu tarihi konuşma üzerinde dikkatle durmak, Atatürk'ün söyledikleri üzerine tekrar düşünmek gerektir. Atatürk'ün konuşmasında belirttiği hususlar ve tavsiyeler ve onun Türkiye'de yaptığı inkılaplar Emanullah Han üzerinde büyük bir tesir yapmıştır. Nitekim Emanullah Han "Ağabeyim" dediği ve örnek saydığı Atatürk ile çok çabuk dost olmuş ve kendisine yapılan nasihatleri tamamıyla benimseyip kabul etmiş ve onları tatbik edeceğini söylemiştir. Atatürk'ün ona yaptığı nasihatlerin başında kuvvetli bir ordu kurmak ve bütün diğer işlere ondan sonra başlamak geliyor¹⁰³.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ve Afganistan Kralı Emanullah Han'ın 20 Mayıs 1928 günü akşamı yemek ziyafetinde yapmış oldukları konuşmalar Fransızca'ya çevrilip yabancı büyükelçiliklere ve basına da verilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi George Clerk, 22 Mayıs günü bu çevirileri Londra'ya gönderirken Atatürk'ün konuşması hakkında bazı yorumlarda bulundu. Özetle şunları söyledi :

"Gazi'nin konuşması, kardeş millet yararına bazı ilkeleri içereceği, bu nedenle Gazi'nin buna özellikle önem verdiği bir süredir söyleniyordu.

Konuşmada kanının son damlasına kadar bağımsızlığını savunması gerektiği Afganistan'a hatırlatıyor. Kral'a da, terakki yolunda Gazinin cesareti ve kararlılığı ile yürümesi salık veriliyor. Ancak Mustafa Kemal, Türk ve Afgan kardeşliğini vurgularken Afganistan'ın Asya, Türkiye'nin ise Avrupa olduğu gerçeğini belirtme gereği duyuyor.

Konuşmasında, Afganistan'a doğrudan yapılacak yardımlara da değinen Gazi, ancak bu yardımların Türkiye'nin imkanları ölçüsünde olacağını belirterek sınırlandırılmasına da özen gösteriyor.

¹⁰² A.g.e.,s.35

¹⁰³ Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**,s.122

Cumhurbaşkanı, Afganistan'ın coğrafi durumuna ve dolayısıyla ülkenin ciddi ve nazik siyasi şartlarına imada bulunuyor ve açıkça Hindi kuş'tan söz ediyor. Buna bakarak konuşması İngiltere aleyhtarı bir tonda imiş gibi görülebilir. Ankara'daki Rus Büyükelçisi Bay Suritz belki bunu böyle okuyup keyiflenecektir. Ama ben böyle bir yoruma katılamam. Gazi, Afganistan'ın iki büyük ve güçlü devlet arasında zor bir yolda olduğunu söylemek istemiştir. Gerek Mısır'ın gerek Afganistan'ın önündeki engel İngiltere'dir. Bu durum Gazi'nin İngiltere ile ilişkilerini de etkilemez. Çünkü o, İngiltere ile olan kendi zorluklarını halletmiştir.

Gazi'nin İngiltere yanlısı olduğunu söylemek istemiyorum. Ama bugün onun İngiltere ve Batılı devletler ile mümkünse yakınlaşmaya çalıştığı kanısındayım. Tarih araştırmacıları için şu nokta da ilginç olabilir: Gazi'nin ve Emanullah Han'ın konuşmasında İslam kelimesi bir defa bile geçmiyor.” İngiliz Büyükelçisi'nin değindiği noktalar bunlardır¹⁰⁴.

Mustafa Kemal hazretleri Türkiye Cumhuriyetinin başkenti Ankara'da ilk defa bir hükümdar ağırlamaktan mutlu olmuştur. Bunu açıkça şu sözleriyle de belirtmiştir: 'Birader-i hassım Kral Hazretlerini ve muhterem Kraliçe Hazretlerini hükümet merkezimiz Ankara'da Türk milletine Türk devleti namına şahsen selamlamakla bahtiyarım.' demiştir.

Ziyafette söylenen bu söylevlerde dostu düşmana bir mesaj vardır. Başkent Ankara'yı boykot edenler, Türkiye'nin başkentinin bir gün yine İstanbul'a taşınabileceğini hayal edenlere ince göndermeler vardır. Ankara'nın başkentlik statüsü bir devlet başkanı ziyaretiyle de pekiştiriliyor, vurgulanıyordu.

Atatürk tarihi doğru olarak değerlendirdiği gibi geleceği de açık seçik görmektedir. Ufku ötesini görmektedir. Konuşmasında:

¹⁰⁴ Bilal N.Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**,s.173-175

“.....Geleceğin yüksek ufuklarından doğmaya başlayan güneş, asırlardan beri acı çeken milletlerin talihidir! Bu talihin artık bir daha siyah bulutlara bürünmemesi, milletlerin ve onları yöneten önderlerin özenine ve özverilerine bağlıdır.”

Bugün kardeş ülke Afganistan’ın başına gelen felaketlerin sorumlularının kimler olduğunu bu ifadelerin içinde görmek mümkündür¹⁰⁵.

Cumhurbaşkanı seçildikten sonra hiç yurt dışına çıkmamış, dokuz yıl boyunca Ankara’dan İstanbul’a bile gitmemiş olan Atatürk, Afgan Kralı’nın aylar süren bu dış gezisini uzaktan uzağa merakla ve herhalde kaygıyla izlemiştir. Konuşmasında, Kral’ın uzun seyahatinin her safhasını ’büyük alaka ve iftiharla takip ediyor idik’ diyor ve Kral’ı sabırsızlıkla Türkiye’ye beklediklerini söylüyor.

Konuşmasının ilerisinde Emanullah Han’ı açıkça uyarmaktan geri kalmıyor. “Devletinizin siyasi şartları önemlidir, ciddidir ve naziktir. Tarih bu ehemmiyet ve nezaketin... bir an bile gözden uzak tutulmamasını amirdir.” diyor. Bir hükümdara bundan daha açık bir uyarı olamaz.

Atatürk, Emanullah Han’ın pek yakında devrilebileceğini sanki sezmiştir. Onu uyarmayı adeta görev bilmiştir. Tarihi hatırlatmıştır. Afganistan, Afganistan olalı beri kaç emirin devrildiğini, kaçının öldürüldüğünü hatırlatmak istemiştir. Sanki şöyle demek istiyor gibidir:

“Aziz kardeşim,nedir bu tedbirsizlik? Nedir bu gamsızlık? Almışsın aileni yanına ülkeden ülkeye dolaşıp duruyorsun. Arkana baktığın yok. Oysa Afganistan’ın durumu pek naziktir. Bunu bir an bile aklından çıkarma. Hatta kuruntulu ol,ama tedbirsiz olma. Daha dün çadırında kurşunlanmış olan öz babanı hatırla, Afganistan tarihini hatırla....”

Atatürk Emanullah Han’ın Afganistan’da gerçekleştirmeye çalıştığı yenilikleri “pek ziyade haz ve takdirle” izlediğini söylüyor. Ancak Afganistan

¹⁰⁵ www.ataturksitesi.com/makaleler

toplumunun tutucu özelliğine de Kral'ın dikkatini çekiyor. Afganistan Türkiye'ye pek benzemiyordu, aynı evrimi yaşamamıştı. Türkiye Cumhuriyete gelinceye kadar neler görüp geçirmişti? Nizamı Cedit, Tanzimat, ıslahat, Birinci Meşrutiyet, ikinci Meşrutiyet ve nihayet Anadolu ihtilali. Afganistan tarihinde ise bu devreler, evreler ve onların bıraktığı kurumlar, tecrübeler, birikimler ve hatıralar hemen hiç yok gibiydi.

İpek yolu kervanlarından bu yana sanki içe kapanıp kalmış bir ülke gibiydi. Afganistan ve Afgan toplumunda kökleşmiş örf ve adetler hassasiyetler vardır. Atatürk bunların önemli olduğunu, gözden kaçırılmaması gerektiği söylüyor. O kadar ki bu örf ve adetler girişken insanların önünü kesebilir, hatta onlara hükmedebilirdi. Emanullah Han'da girişken bir Kral idi, reform yanlısıydı. Ama dikkatli olmak durumundaydı, yoksa o kökleşmiş örf ve adetler, o hassasiyetler ciddi sorun yaratabilirdi. Fakat toplumun aydın evlatları da vardı. Onların yardımıyla doğru yolu göstermek, iyi önderlik etmek etkili ve verimli olabilirdi.

Atatürk, Emanullah Han'a 'dikkatli ol' diye öğüt verirken kim bilir belki Kabakçı Mustafaları ve reform yüzünden tahtını, hayatını yitirmiş olan Osmanlı padişahlarının kaderlerini gözünün önüne getirmiştir.

Atatürk, Emanullah Han'ın ziyareti için iyi hazırlanmıştır. Afganistan tarihini de incelemiştir. Konuşmasında Türk-Afgan ilişkileri tarihine, Türk ve Afgan halklarının geçmişteki ilişkilerine genişçe yer veriyor. Doğru tespitler, yerinde değerlendirmeler yapıyor. Tarihçilerin bu değerlendirmeler üzerine eğilmeleri ve bunları derinleştirmeleri yararlı olur.

Atatürk ün bu konuşması bütünüyle iyi hazırlanmış, güçlü ve değerli bir tarihi belgedir. Ancak dili oldukça eskidir¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Bilal N.Şimşir, A.g.e.,s.176-178

c. Ankara Gezisinin 2. Günü

21 Mayıs Pazartesi günü Kral Hazretleri saat 11.30 da Fahrettin ve Naci Paşalar

ve Afgan devletinin büyükleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisine gelerek tören salonunda şehrimizdeki yabancı elçileri tören dairesinde kabul etti. Bu esnada Kral Hazretleri askeri üniformalarını giymiştiler. Resmi kabul bitiminden sonra Kral Hazretleri beraberindekilerle otele geri döndüler.

Aynı gün saat 13.00'da Başvekil Hazretleri tarafından Çankaya'daki konaklarında Kral ve Kraliçe Hazretleri şerefine özel bir öğlen yemeği verilmiştir. Kral ve Kraliçe Hazretleri ile beraberindekiler otomobillerle mızraklı süvari takımlar arasında Çankaya'ya gitmiş ve misafirler konağın kapısında karşılamıştı. Öğlen yemeğinde Cumhurbaşkanı Hazretleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa Hazretleri ve eşleri Huriye Tarzi Hanımefendi bulunmuşlardı. Muhterem misafirlerimiz ve Cumhurbaşkanı Hazretleri saat 16.00'a doğru yarış yerine hareket buyurdular.

Muhterem misafirlerimizin ve sevgili Cumhurbaşkanımızın gözleri önünde yapılan bu yarışların pek özel bir güzelliği vardı. İlk iki yarıştan sonra saat 17.00'a doğru İmalat Harbiye binaları arasından iki devletin reisi, bayrakları hamil araba ve bunun arkasında diğer yüksek konumdakilerin arabaları görününce tribünlerdeki seyircilerde sevinç ve heyecan kendini gösterdi. O anda herkes daha Afgan Marşı çalmadan ayakta idi.

Türk milletinin misafirlerini, Gazi Hazretlerinin misafirlerini yakından görmek mümkün olacaktı. Özel tribüne önce Kraliçe Hazretleri sonra Kral ve Cumhurbaşkanı Hazretleri içeri girdiler. Gerek sevgili Gazi Hazretleri ve gerekse sevgili misafirlerimiz neşeli idiler.

Koşular bittikten sonra Gazi Hazretlerimiz misafirlerini alarak halkın her zamanki gibi candan sevgi alkışları arasında koşu yerini terk ettiler. Ankara o gün yine büyükleri ile birlikte bir aile görünümünde idi. At yarışları sadece bir vesile idi. Ancak parola hep çalışma hep irade hep başarı idi¹⁰⁷.

Kral ve kraliçe hazretleri İsmet paşamızın köşküne giderken Kral hazretleri, Ankara şehri hakkında gösterilen ilgiden ve alakadan dolayı çok duygulandığını ifade edip teşekkür etmiştir. Kral hazretleri Ankara şehrinin inşası konusunda son yıllarda gösterilen faaliyetlerle yakından ilgilendiğini ve büyük ilgi ile ve gelişmeleri de büyük gurur ile izlemiş ve kendi şehirlerinin de inşası yolunda çalışmakta olduğunu belirtmiştir¹⁰⁸.

Kral ve Kraliçe Hazretleri koşu yerinden döndükten sonra saat 20.30'da Dışişleri Bakanımız tarafından onuruna bir akşam ziyafeti verilmiştir. Saat 22.00'da bütün diplomatik kurmaylar hazır bulunduğu bir resmi kabul yapılmıştır. Dışişleri Vekili Doktor Tefik Reşit Bey tarafından Afgan kralı ve kraliçesi şerefine verilen bu ziyafette sayın misafirlerimiz; Gazi Cumhurbaşkanımız Hazretleri, Prenses Nurisirrac, Huriye Tarzi Hanım efendi, Serdar Mehmet Han, Serdar Gulam Sadık Han, saray veziri Mehmet Yakup Han, Sahip Abdullah Han, Roma Elçisi Ali Mehmet Han vardı ayrıca ;

Harbiye Nezareti Müsteşar birinci kıdemli Serdar Ali Habibullah Han, özel Doktor Rıfkı Bey, özel kalem müdürü Mehmet Emin Han, Dış işleri Bakanı İslami Şubesi müdürü Yahya Han ve Molla Ahmet İzzet Efendiler, Türkiye Büyük Millet Başkanı Kazım Paşa Hazretleri, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Genel Yazarlar Derneği Sufuf, Grup Derneğin Reis Vekili Kütahya Milletvekili Recep ve Ali Beyler, Ali Beyin eşi, Cumhurbaşkanı Genel Katibi Hikmet, birinci Mihmandar Fahrettin ve Naci Paşalar Hazretleri, Moskova eski Elçisi Diyarbakır Milletvekili Zekati, Siirt Milletvekili Mahmut, İstanbul Milletvekili Tefik Kamil, Sinop Milletvekili Yusuf

¹⁰⁷ **Ayın Tarihi Dergisi**, s. 3376-3377

¹⁰⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Mayıs 1928, s.1

Kemal, Tokat Milletvekili ve eski Dış İşleri Müsteşarı Şevki, Antalya Milletvekili Cemal Gümüş Han, Bolu Milletvekili Cevat Abas, Kabil Elçisi Nebil. (Bkz.Ek7)

Dışişleri Müsteşarı Enis, Genel Törenler Müdürü Safeti Ziya, Doktor Niyazi İsmet, Ser yaver Rüsuhi, Bölük Muhafız Komutanı İsmail Haki Beyler, İsmail beyin eşi Hanım efendiler, Şehrimizde bulunan elçilerden Rus Elçisi ve madamları, Alman elçisi ve madamları, İtalyan elçisi ve madamları, Danimarka elçisi ve madamları, Arnavutluk elçisi ve madamları, Çekoslovakya elçisi ve madamları, İngiliz, Amerika, Romanya, Bulgar, Filamanın, Belçika, Yunanistan, İspanya Elçileri, Japonya, Irak, Polonya maslatgüzarı ve madamları, Avusturya, Fransa ,Mısır, İran Maslat güz arları hazır bulunmuşlardı. Saat 20.30'da başlayan bu yemek 22.30'da bitmiştir.

Saat 20.30'dan 22.30'a kadar süren yemeği bir suare izliyor. Cumhurbaşkanlığı Musiki Heyeti tarafından 150 kişilik bir konser veriliyor¹⁰⁹.

d. Ankara Gezisinin 3. Günü

22 Mayıs Salı günü saat 11.00'da Vali Vehbi, şehir Emini Asıf, Velayet meclisinden İbrahim Rauf ve Ankara Belediyesinden Mümtaz beylerden oluşan bir heyet Kral ve Kraliçe Hazretleri tarafından otelin Kral Hazretlerine tahsis edilen salonunda kabul edilmişlerdir. Heyet şehir halkının memnuniyetini ve samimiyetini ifade etmek amacıyla bazı hediyeler takdim ederek arz ve kabulünü rica etmiştir¹¹⁰.

Hediyeler arasında Gazi hazretlerinin “Ganuniga” tarafından yapılmış olan bir büst ile Ankara şehrinin resimlerinden oluşan süslenmiş ve zarif bir albüm vardı. Kraliçe Hazretlerine de Hereke yapımından iki ipek seccade takdim olunmuştur.

¹⁰⁹ **Ayın Tarihi Dergisi**, s. 3373-3374

¹¹⁰ Ertan Ünal, “Cumhuriyet'in ilk Resmi Konuğu”, **Popüler Tarih Dergisi**, Sayı 78, Şubat 2007, s.48

Hediyelerin takdimi sırasında şehir Emini şu cümleleri ifade etmiştir: “Ankara halkının zat-ı hükümdarlarına takdim edeceği hediyeler ne kadar pahalı dahi olsa Kral Hazretlerinin huzuru karşısında değersiz kalır. Biz ise kardeş milletin hükümdarına gözlerimiz kadar sevdiğimiz Türk milletinin göz bebeği olan Gazinin büstünü kararlaştırdık.”

Asıf Beyin bu sözlerinden çok duygulanan Kral Hazretleri cevaben şunları söylemiştir:

Büyük Gaziye karşı taşıdıkları derin saygıdan her zaman bu büstü gözlerin önünde bulundurmaktan onur duyacağını söylemiştir. Kral bundan sonra Ankara şehrinin son senelerde gösterdiği ilerlemeyi büyük gurur ve memnuniyet ile izlediklerini beyan ederek şehrin planını istemiştir.

Kral Emanullah Hazretleri 22 Mayıs 1928’de Çankaya’da ikametlerine tahsis edilen Maraş Milletvekili Medhet bey’in köşklerine taşındılar. Kral ve Kraliçe Hazretleri 22 Mayıs günü öğle yemeğini Dışişleri konağında yemişlerdir. Yemekte Cumhurbaşkanı Hazretleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Başbakan İsmet Paşa Hazretleri, Milletvekilleri, Fahrettin ve Naci Paşalar, Moskova Elçisi Tevfik, Kabil Elçisi Nebil, Başvekalet Müsteşarı Kemal beyler ve Kral Hazretleri hazır bulundular.

Milletvekili heyetini saat 16.00’da Çankaya ikametlerinde tahsis olunan köşkte kabul buyurduktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Kral hazretlerine özel bir çay ziyafeti düzenlemişlerdir.

e. Kral ve Kraliçe Hazretlerinin Ziyafeti ve Ankara Gezisinin Devamı

Kral ve Kraliçe Hazretleri tarafından 22 Mayıs akşamı Ankara Palas otelinde Cumhurbaşkanı onuruna bir ziyafet verildi. Bu ziyafette Cumhurbaşkanı Hazretleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa ve eşleri , Başbakan İsmet Paşa Hazretleri ve eşleri, Erkanı Harbiye Umumiyesi Müdürü Füzi Paşa Hazretleri, Adalet

Bakanı Mahmut Esad, Bakan Abdulhaluk bey, Dışışleri bakanı Tefvîk Rüştü bey ve eşleri, İçişleri bakanı Şükrü Kaya bey, Maliye bakanı Şükrü Saraçoğlu bey, Eğitim bakanı Necati bey, Ekonomi bakanı Rahmi bey ve eşleri, Nafa bakanı Behiç bey, Sağlık bakanı Refik bey'ler katılmıştır.

Meclis reisi bakanlarından (vekillerden); Bursa milletvekili Rafet bey, birinci refika Fahrettin Paşa ve eşleri, Cevat Paşa, Yakup Şevki Paşa, Ali Said Paşa, Erkanı harbiye Umumiyesi müdürü Kazım Paşa ve eşleri, Ferik Emin paşa ve eşleri, Afyonkarahisar milletvekili Ali bey ve eşleri, Kütahya milletvekili Recep bey, Erzincan milletvekili Saffet bey, Bolu milletvekili Cevat bey, İstanbul milletvekili T.Kamil bey ve eşleri, Devlet şurası müdürü Nusret bey, Cumhurbaşkanı genel katibi Hikmet bey, Moskova Elçisi Tefik bey, Kabil Elçisi Nebil bey, eski Kabil elçisi Fahrettin paşa, Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürü Fuat bey, Hava (Tayyare) cemiyeti müdürü, Rize milletvekili Nejat bey ve eşleri, Türk Ocakları merkez heyet müdürü Hamdullah bey ve eşleri, Deniz müsteşarı Mehmet Ali bey, İçişleri Müsteşarı Hilmi bey, Dış işleri müsteşarı Enis Bey, Bilimler müsteşarı Kemal Zaim bey, Ziraat müsteşarı İhsan bey, Ekonomi müsteşarı Şakir Bey, Sağlık müsteşarı Hüsametdin bey, Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza bey, Ankara Valisi Vehbi bey, Ankara şehir emini Asıf bey ve eşi, Teşrifat Umumiyesi müdürü Ziya bey ve eşi, Cumhurbaşkanı baş yaveri Rusuhi bey ve eşi, Koruma Bölük Komutanı İsmail Hakkı bey ve eşi hazır bulunmuşlardı¹¹¹.

Memleketimizin aziz misafirleri Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazretleri 23 Mayıs 1928 Çarşamba günü akşama kadar Çankaya'daki ikametgahlarında oturmuşlardı. Kral Hazretleri öğle yemeğini Cumhurbaşkanı Gazi Hazretleri ile birlikte yemişlerdi. Cumhurbaşkanı Gazi Hazretleri ile Kral Hazretleri 2 saat görüşmüşlerdir.

Akşama doğru Kral Hazretleri şehrimizdeki bazı Afganlıları kabul buyurdular. Bunlardan Muhammet Abdullah Efendi Kral Hazretlerinin Türkiye'ye geliş nedeni ile yazmış olduğu değerli Farsça bir Rubai Pirinç levha üzerine kazıyarak ve diğer

¹¹¹ **Ayın Tarihi Dergisi**, s. 3378-3379

Farsça şiir ve rubaileri bulunduğu bir kitapla birlikte Kral Hazretlerine takdim etmişlerdir.

Kral Hazretleri saat 18.00'da arabasıyla şehir civarında bir gezinti yapmışlardır. 23 Mayıs akşamı Ankara Palas otelinde Kral Hazretleri tarafından Gazi Hazretleri onuruna bir ziyafet verilmiş ve bu ziyafette Bakanlar Kurulu heyeti ve elçiler hazır bulunmuşlardır. 24 Mayıs günü Kralın dileği üzerine hareket edilmiştir.

Aziz misafirlerimiz Afgan Kralı ve Kraliçesi Hazretleri, 24 Mayıs Perşembe günü öğlene kadar Çankaya ikametlerinde tahsis edilen köşkte istirahat etmişlerdir. Kral Hazretleri öğleden sonra Dışişleri konağında onurlarına verilen özel çay ziyafetine buyurmuşlar ve konak bahçesindeki tenis sahasında Başbakan İsmet paşa hazretleri ve Dış işleri Bakanı Tevfik Rüştü bey ile tenis partileri yapmışlardır. Kraliçe Süreyya Hanım hazretleri de paşaların eşleriyle birlikte şehirde bir gezinti yapmışlardır.

Afgan Kralı Hazretleri, 25 Mayıs Cuma günü, saat 15.30'da Fahrettin ve Naci Paşalar ile Elçi Gulam Ceylani Han ve beraberindeki Afgan Zatları ile bir resim sergisini ziyaret etmişlerdir. Kral Hazretleri sergideki eserleri birer birer dikkatle incelemiş ve sanatçılarımızı takdir etmiştir. Takdir ettikleri eserlerden Nazmi Ziya bey (Limanda sabah), Ali Rıza bey (Pendik de kaynarca deresi), Hikmet beyin(Dolmabahçe), Şevket beyin (Bağdat köşkünden boğaza bir bakış), Nazmi beyin (St.Misel köprüsü), Namık İsmail beyin (Manzarası veistir atı), Sami beyin (Şaka ile), Güzin Hanım (Şakaydık), Sami Bey (Krizantemler (kış günü)), Bediye Hanım (Namurmurti), Güzin Hanımdan(Divani) ve heykeltıraş sanatçımızın eserlerinden Melek Hanımın (Mermer kadın portresi)ile Razan Hanım (dinlemek), Ahmet paşanın kabartması Kral Hazretlerinin beğendiği eserlerdendir.

Kral hazretleri saat 16.00'da beraberindekilerle Gazi paşanın çiftliğini ziyaret ettiler.Kraliçe de bu ziyarette birlikte bulundu. Gazi hazretleri misafirlerini çiftliğin kapısında karşıladı. Ve saat 17.30'a kadar çiftliği gezdirdi. Saat 18.00'da

Gazi havuzuna çıkıldı. Kral ve Gazi hazretleri 10 dakika kadar sandal gezintisi yaptılar.(Bkz.Ek8)

Sonra iftlik binasına gelerek çiftliğin mamullerinden olan Peynir, Tere yağ, Yoğurt ve benzeri mamullerle kahvaltı yapıldı. Gazimiz misafirlerimize çiftliğin çıkışına kadar eşlik etmiş ve kucaklaşarak misafirlerini uğurlamıştır. Kral hazretleri de hükümet büyükleri ile öpüşmüşlerdir¹¹².

Kraliçe Süreyya Hanım hazretleri 26 Mayıs Cumartesi günü saat 15.00'da Prensess Nurisirrac, Huriye Tarzi Hanım efendi, Fahrettin ve Naci paşaların eşleri ile birlikte resim sergisine teşrif etmişler ve sergide değerli ressamlarımız tarafından karşılanmıştır.

Tabloları birer birer dikkatle incelemişlerdir. Kraliçe hazretleri özellikle bayan sanatılarımızla ilgilenerek ilk olarak Güzin Hanımın eserlerini özellikle(Krizantemler) eserini takdir etmişlerdir.Ve bir Krizantem kadar doğal olduğunu söylemişlerdir. Heykeltıraş Razan Hanımın eserlerini özellikle beğenmişler ve almaya talip olmuşlardır.

Kral ve Kraliçe hazretleri, Hanımlar Esirgeme Derneği sergisine geçerek özellikle o kısımla uzun uzun ilgilenmişlerdir. Kraliçe hazretleri bu kısmı gezerken Kral hazretleri tarafından dün esirgeme derneği sergisinden almış olduğu Rubii giymişlerdi. Kraliçe hazretleri Rubi Rana Hanıma(Saniyaverin eği) göstererek çok beğendiğini özellikle yetimler tarafından yapıldığı için çok değerli bulduklarını söylemişlerdi. Bu kısımda Kraliçe hazretleri ve Prensess Nurisirrac epeyce kermeste bulmuşlardı. Kermeste kumaşlar arasında bulüzlar, Rubiler, mendiller ve benzeri eşyalar mevcuttu.

Kraliçe hazretleri bu kısımdan ayrılırken Rana Hanımı takdir ettiklerini söyleyerek bunları işleyen yetimler için güzel sözler söylemiştir. Kraliçe hazretleri

¹¹² Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1928, s.1

buradan süsleme atölyesine geçerek oradaki eserlerle ilgilendikten sonra sanatçılarımızı takdir ederek sergiden ayrılmışlardır.

Kral ve Kraliçe hazretleri 26 Mayıs akşamı saat 18.00'da Dışişleri bahçesinde düzenlenen Golden partiye katıldılar.

Afgan Kralı hazretleri Fahrettin paşa ve Elçi Gulam Ceylani Han ile birlikte 26 Mayıs günü saat 15.00'da Numune Hastanesini ziyaret etmiş ve hastanede Sağlık Bakanı Refik bey ile hastane Başhekimi Ömer Vasfi bey ve hastane sağlık heyeti tarafından karşılanmıştı.

Kral hazretleri, ameliyathane, Refik bey kliniği, laboratuvarları, çamaşırhane, mutfığı gezmişler ve Sağlık Bakanı Refik bey tarafından verilen izahatı büyük bir ilgi ile dinlemişlerdi.Kral hazretleri bu esnada odalardaki hastalara iltifat ederek hallerini sormuşlar, hastanede 45 dakika kalmışlar ve çıkarken ziyaretten dolayı memnuniyetlerini ifade ederek ziyaret defterini imzalamışlardı.Hastaneden sonra imalat harbiye fabrikasını teşrif edip fabrikayı ilgi ile gezmiş ve dikkat ile incelemiştir¹¹³.

f. Kral ve Kraliçe Hazretlerinin Ankara'dan İstanbul'a Dönüşü

27 Mayıs Pazar günü, Afgan Kralı ve Kraliçesinin Başkent Ankara'da sekizinci ve sonuncu günleridir. Emanullah Han, öğleden önce maiyetinden birkaç kişiyi ve Elçi Gulam Ceylani Han'ı alarak mihmandarı Naci Paşa ile birlikte Etnografya Müzesini gezmiştir¹¹⁴.

Buradan telsiz istasyonuna gelmişler ve Posta - Telgraf genel müdürü Fahri bey, İhsan Cemal, istasyon mühendisi Mahzar beyler tarafından karşılanmıştı.

¹¹³ **Ayın Tarihi Dergisi**, s. 3381

¹¹⁴ Bilal N.Şimşir, A.g.e.,s.183

İstasyonda yarım saat kalan Kral hazretleri bilgi edinmiş ve dikkatle dinlemiştir. Ayrıca Kabil ile telefon görüşmesi yapmıştır¹¹⁵.

Buradan da hareket ile Rasathane istasyonunu ziyaret ederek müdür yardımcısı Asım bey ile asistanlar tarafından karşılanmıştır. Burada 25 dakika kalarak araç ve gereç hakkında bilgi almışlardır. Kral hazretleri yağmur yağarken Rasat kulesine çıkmış, orada verilen bilgileri dinlemişlerdi. Kral hazretleri kendilerine gösterilen aletin yağmurdan etkilenmemesi için şapkasını çıkartarak korumuştur.

Müesseseye bağlı rasat istasyonları ile bunlardan gelen raporlar hakkında bilgiler aldıktan sonra telsiz telefon santraline gelmişlerdi. Santrale geldikleri vakit saat 14.00 olmuştu.

Kral hazretleri gördüğü olağanüstü düzen ve mükemmellikten çok duygulanarak Niyazi Bey'e :

“Sizi takdir ederim. Bizde sizin gibi memleketin yükselişi için gayret ediyoruz. Sizlerin bu kadar düzenli ve mükemmel çalışma ve becerinizden ben onur duyuyorum.” demişler ve ziyaret defterini imza ederek telsiz telgraf salonuna geçmişlerdir. Salondan ayrılırken:

“Bütün yeniliklerden ve gelişen eserlerden kendi ülkem kadar onur duydum. Bundan son derece mutluyum.” demiştir. Ve binadan ayrılırken memurların ayrı ayrı elini sıkmak suretiyle ilgi göstermişti.

Afgan Kralı hazretleri ülkemize geldikten sonra gözlemlerini ve izlenimlerini hiçbir gazeteciye ifade buyurmamışlardı. Yalnız Ankara'dan hareketlerinden yarım saat evvel Çankaya köşkünde Hakimiyeti Milliye muhabirini kabul ederek beyanâtı lütuf etmişlerdi.

¹¹⁵ **Ayın Tarihi Dergisi**, s. 3381

Hakimiyeti milliye muhabirini hareket hazırlıkları arasında köşk bahçesinde kabul eden Kral hazretleri, ellerinde Hakimiyeti Milliye'nin bir gün evvelki sayısını tutarak demişlerdi ki:

“Hakimiyeti Milliye yi evvelce bilirdim; fakat bu sefer çok yakından tanıdım. Bilmeniz için söylüyorum, her gün samimi bir arzu ile getirtiyorum ve okuyorum. Görüyorsunuz ki şimdi bile elimde gazetenizin bugünkü sayısı var.”

Muhabir, Kral hazretlerine iltifatına teşekkür eder ve seyahatleri ile ilgili izlenimlerini sormuştur. Kral hazretleri demiştir ki: “Pek samimi ve içten bir surette karşılandım. Ve sevgi etkileri gördüm. Ankara'nın anılarını daima anacağım; çünkü bu anı içten ve samimidir. Biz de Kabil'i Ankara gibi yeniden yapıyoruz. Planımızdan size göndereceğim.” diye ifade etmiştir¹¹⁶.

Kral hazretleri daha sonra Fen müesseselerimizi ziyaretlerini şu cümlelerle açıklamışlardır :

“Bütün Avrupa'yı gezdim, çok mükemmel müesseseler gördüm. Esasen bu müesseseler hakkında evvelceden bilgilerim vardı; fakat burada gördüğümüz müesseselerin esasında mükemmeliyet ve düzeni de olağanüstü buldum. Hakikaten ciddi ellerle ve aşkla kurulmuş olan bu müesseseleriniz çok kıymetli ve güçlüdür.” cümleleri ile ifade etmiştir.

Emanullah Han hazretleri daha sonra büyük gazimiz ve büyüklerimizle tanışmaktan doğan duygularını şu suretle açıklıyor: “Gazi dünyanın en büyük adamı ve en önemli askeridir. Temaslarımda lütuf ve sevgilerini gördüm.

Kendileriyle haberlerden tanışıyor ve seviyordum; fakat görüşükten sonra değerinin büyüklüğünü daha iyi anladım. Kendileriyle yakından tanışmaktan dolayı çok onurluyum. Türkiye büyükleri ile temasarımdan çok memnunum bugün

¹¹⁶ A.g.e.,s.3382

hepsinin ayrı ayrı dostluk ve samimiyetlerini taşıyorum, hepsini sevdim, kendileri ile tanışmaktan doğan mutluluk içindeyim.” demiştir.

Kral hazretleri muhabirin Türk-Afgan anlaşması hakkındaki soruna cevaben: “Bu anlaşmanın imzalanması benim için mutluluk ve sevinçtir.” demiştir.

Kral hazretleri geri dönüş zamanı hakkında da şöyle demişlerdir : “Bu akşam ne yazık ki Ankara’dan ayrılıyorum. Buradan İstanbul’a gideceğiz, İstanbul’dan Batum, Bakü, Enzeli, Tahran, Meşet, Herat yolu ile Kabil’e uçak yolu ile gideceğim. Herat’ta uçak beklemektedir.

Muhabir teşekkür ile ayrılırken Kral hazretleri : “Bilmem iyi ifade edebildim mi? Çünkü Türkçe’ m görüyorsunuz ki o kadar kuvvetli değildir. Size Kabil’in fotoğraflarını vermek isterdim; fakat şimdi eşyalar arsındadır. Mutlaka göndereceğim. Arkadaşlarınıza selamımı söyleyin,halka da sevgi ve samimi selamlarımı iletiniz. Ben sizi çok sevdim, şimdi gördükten sonra daha ziyade sevdim.” demiştir¹¹⁷.

27 Mayıs 1928, Pazar günü saat 17.00’a doğru misafirlerimiz ikamet ettikleri köşke Cumhurbaşkanı hazretleri misafirlerimiz ile birlikte istasyona inmişlerdi. İstasyonda misafirlerimiz, Büyük Millet Meclisi Başkanımız Kazım Paşa, Başbakan İsmet Paşa, Erkanı Harbiye Umumiye Müdürü Fevzi Paşa, Bakanlar Kurulu, Askeri Şura Üyeleri, Meclis Divan Reisi, Cumhuriyet Halk partisi Genel Başkanı, Mısır Elçisi, İran Maslahgüzarı tarafından karşılanmışlardır¹¹⁸.

Karşılama esnasında bando tarafından Afgan Marşı çalılıyordu. Resmi töreni ifa eden Piyade ve Jandarma bölüklerini teftiş eden Kral hazretleri, kendilerine tahsis edilen vagon önüne kadar gelerek burada vedalaşmaya gelenler ile vedalaştı. Kraliçe hazretleri de kendilerini uğurlamaya gelen büyüklerimizin eşleri ile öpüşerek vedalaştı.

¹¹⁷ A.g.e.,s.3383

¹¹⁸ Bilal N.Şimşir, A.g.e.,s.186

Kral hazretleri özellikle Başbakanımıza iltifatta bulundular, kucakladılar ve öptüler. Trenin hareketine beş dakika kala önce Kraliçe sonra Prenses Nurisirrac, Kral ve Cumhurbaşkanımız hazretleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Dışişleri bakanımız, misafirlerimizi gazi istasyonuna kadar uğurladılar.

Trenin hareket amiri geldi ve sordu : “Gidebilir miyiz ? emirlerinizi almaya geldim.” dedi. kendisine olumlu cevap verildikten sonra tren tam 18.00’da istasyon platformunu dolduran halk kitlesinin hararetli alkışları arasında hareket etti.

Vagonun balkonunda duran Kraliçe hazretleri eğilerek halka iltifat ediyordu. Kral hazretleri ellerini sallayarak selamlıyordu. Halk raylar üzerinden yürüyerek treni takip ediyordu. Bu sade fakat samimi tören, Türkün kardeş millet hükümdarlarına gösterdiği derin sevginin en canlı tezahüratı idi. Cumhurbaşkanı hazretleri ile Dış işleri Bakanı Gazi istasyonunda misafirlerimizle vedalaştı ve iyi yolculuklar temenni ederek ayrıldılar.

Trenin özel vagonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım paşa Hazretleri ile aşağıdaki zatlar bulunuyordu :

Roma Elçisi Ali Muhammed Han, Özel hizmetkar Serdar Ali Gulam Sadık Han, Saray bakanı Mehmet Yakup Han, Harbiye Müsteşarı Serdar Ali Habibullah Han, Prenses Nurisirrac ve eşi Serdar hasan Han, Huriye Tarzi Hanım efendi, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Mehmet Emin Han ve İslami Şube Müdürü Yahya Han , Özel Doktoru Rıfki, Niyazi, İsmet Beyler, Askeri Ataşesi Salih Mehmet Han, Ahmet İzzet Efendi, iki Afgan zabiti, Moskova Elçisi Tevfik bey, Törenler Genel Müdürü Ziya bey ve eşi, törenler baş katibi Ş.Nuri bey, Demiryolları İşletme Müdürü Abdullah bey ve daire müdürü Kemal beyler bulunuyordu¹¹⁹.

¹¹⁹ **Ayın Tarihi Dergisi**, s.3384

g. Kral Ve Kraliçe Hazretlerinin İstanbul Gezisi

27 Mayıs 1928 Pazar günü saat 18.00'da Ankara'dan özel trenle yola çıkan Afgan kralı ve kraliçesi hazretleri ile refakatindeki zatlar, çeşitli istasyonlarda halkın hararetle tezahüratları ile karşılanarak 28 Mayıs Pazartesi günü saat 10.00'da Haydar paşa istasyonuna vardılar.

İstasyonda Vali Mithat, Şehir Emni Mühittin beyler, Kolordu komutanı Şükrü bey, parti müfettişi Hakkı Şinasi paşalar, Darülfünun emini Neşet Ömer bey, askeri ve mülki memurlar ile istasyon iç ve dış çeşitli liseli orta ve ilk okullu erkek ve kız öğrenciler, askeriye, jandarma, polis, belediye zabıtası, askeri polis tarafından karşılandılar. Kral ve kraliçe hazretlerine şehir ve okullar namına buketler takdim edildi.

Kral istasyonda kendilerini alkışlayan halka karşı :

“Türkiye seyahatimden çok memnunum. İstanbul'da üç-dört gün kalarak güzel şehri göreceğim. Sizlerle uzun uzadıya hasbıhal edeceğim.” demiştir.

Kral istasyonda askeri erkanın ellerini sıkarak onlarla Türkçe görüştüktan sonra Türk ordusunda staj görmekte olan Afgan subaylarıyla görüşmüş, yurtlarına dönünce Türk zabitleri gibi yetişmiş olmalarını söylemiştir.

Kral ve kraliçe hazretleri karşılamaya gelenler ile görüştüktan sonra beraberindekilerle birlikte Söğüt yatına gittiler. Yat, Selimiye'den Türk ve Rus donanmalarından atılan selam torpidoları ve sahillerde bekleyen binlerce halkın alkışları ve tezahüratı arasında saat 10.50'de Dolmabahçe sarayına misafirlerini çıkarmıştı.

Kral hazretleri sarayda yemekten sonra kısa bir istirahattan sonra kraliçe hazretlerini de bırakarak araba ile Fındıklı'daki Sanayi Nefise Akademisini ziyaret

etmişti. Mimarlık, Heykeltıraş ve diğer kısımları gezmiş, öğrencilerle görüşmüş ve akademinin defterine bazı notlar yazmıştı.

Kral hazretleri Fındıklı'dan sonra Karaköy, Beyoğlu yolu ile halkın alkışları arasında Harbiye mektebi devamında Erkanı Harbiye Akademisini ziyaret etmiş, Erkanı Harbiye Akademisinde çay ziyafeti verilmiş ve Kral hazretleri saraya geri dönmüştür.

Kral istasyonda Erkanı askeriyemizin ellerini sıkarak onlarla Türkçe konuşmuştur. Daha sonra Afgan öğrencilerine çalışmalarının, memleketlerine döndükleri zaman Türk öğrencilerinden farklı olmayacak derecede iyi olmaları gerektiğini söylemiştir. Kral hazretleri kendileriyle görüşecek olanlar olduğu için Dolma bahçe sarayına döndüler.

Afgan Kralı hazretleri istasyonda kendilerini alkışlayan halka karşı Türkiye siyasetinden çok memnunum, İstanbul'da üç-dört gün kalarak güzel şehri gezeceğim. Sizlerle uzun uzun görüşeceğim demişlerdir.

Afgan kral ve kraliçe hazretlerini dönüşlerinde Batum'a kadar eşlik edecek olan Amiral Orlof komutasındaki Rus Karadeniz filosu 28 Mayıs saat 09.30'da İstanbul'a gelmiştir. Filo Kavak'ta savaş gemilerimiz tarafından karşılanmış ve gerek karşılama anında gerek limana girişte Amiral, gemilerle ve Selimiye yerinden toplar ateş ederek selamlamışlardır. Rus filosu Amiral Orlof'un gemisi ve savaş gemilerimiz ile birlikte Dolmabahçe önüne demir atmışlardır.

28 Mayıs 1928 Pazartesi günü Rus filosu ile birlikte Afgan kralı hazretlerinin Batum'dan İran'a geçerken mihmandarlık etmek üzere Kolordu komutanı ve bir gurup birliğine bağlı komutanları ile Dışişleri komiserliği büyüklerinden bizzat teşrifat müdürü gelmişti¹²⁰.

¹²⁰ A.g.e.,3385

Kral hazretleri 28 Mayıs'ta saat 16.45'te beraberinde olan Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım paşa ile Ali Sait, Fahrettin Naci paşalarla Darülfünuna gelip ve Darülfünün meydanında yolun etrafında dizilen öğrencileri ve izcileri selamlamışlardır. Darülfünün emini Neşet Ömer bey tarafından fakülteler müdürleri, Milli Türk Öğrenci Birliği Müdürü takdim olunmuş ve öğrenciler namına bir buket verilmişti.

Kral hazretleri Darülfünün binasına girişinde öğrenciler tarafından alkışlanmış ve müdürler tarafından kendisine takdim olunmuştur.

Darülfünün emini Neşet Ömer bey'in beyanı : 'Hoş geldiniz ve Darülfünün'a onur verdiniz.' diye bir konuşma yapmış daha sonra Kral hazretleri bir konuşma yapmıştır. Kralın beyanatı şöyledir :

“ Afgan çocuklarına vekaleten sizinle birlik anlaşmasını yapıyorum. Siz Afganlıları küçük kardeşleriniz biliniz. Onlar sizi ağabeyleri bilsinler. Benim en büyük gayem çocuklarımızı size göndermek ve burada okumak ve sizden öğrenmek istemektir.” demiştir.

Darülfünün Hukuk fakültesi öğrenci cemiyeti tarafından geçen seneki mezunlar onuruna Galatasaray Lisesi konferans salonunda tören yapılmıştır. Bu törende Afgan Kralı hazretleri, kız kardeşi Prenses Nurisirrac, kayın validesi Resmiye Tarzi Hanım efendi, kayın biraderi Abdulfetih bey, Vali Mithat Bey ve eşi, Darülfünün okullarından pek çok öğrenmen ve öğrenci hazır bulunmuştur.

Tören İstiklal Marşı ile başlamıştır. Bundan sonra öğrenci cemiyet reisi bir konuşma yaparak mezun arkadaşları adına düzenlenen bu törenleri teşrif edenlere teşekkür etmiş ve okulu bitirerek hayata atılan arkadaşlarına başarılar dilemiştir.

Daha sonra Hukuk fakültesi müdürü Tahir bey konuşmasında : Mezun hukuk öğrencisinin kabul ettiği ulvi ve kutsal vazifenin öneminden söz etmiş hukuk

fakültesinin evvelki seneye kadar 4120 mezun yetiştirdiğini, geçen yıllarda da bunlara yeniden 101 arkadaşın ilave olduğunu söylemiştir.

Mezunlar namına Şefik bey, kürsüye gelerek törene teşekkür edenlere teşekkür etmiştir. Daha sonra bir öğrenci tarafından konser verilmiştir. Daha sonra yine öğrenci tarafından komedi temsil edilmiştir.

Davetliler daha sonra büfeye davet edilerek çay, limonata, pasta ikramı yapılmıştır. Çay'dan sonra programın ikinci bölümü başlamıştır.

Bir öğrenci tarafından “Unutulmuş” adında bir piyes temsil edilmiştir. Ve zeybek oynanmıştır. Tören geç vakide kadar büyük bir samimiyet ve neşe içinde devam etmiştir¹²¹.

Afgan kralı Emanullah Han'ın 29 Mayıs 1928 tarihine rastlayan Çarşamba günü İstanbul'da Dârülfünun'u ziyareti sırasında Ferit Kam tarafından bir methiye okunmuştur.

Bu şiirin yazılış sebebini Tahir Olgun şöyle anlatır: “...Afganistan hükümdarı Emanullah Han'ın İstanbul'a geleceği ve Darülfünun'u ziyaret edeceği işitilmişti. O vakit orada Farisi edebiyatı tarihi kürsüsüne şeref veren Ferit Bey, hükümdarın ziyareti esnasında okumak üzere Şehname vezninde uzunca bir mesnevi nazmetmişti. Senin anlayışına itimadım vardır, şunu dinle diyerek o garrâ manzumeyi bendenize okudu. Eser, bizim çıkışamayacağımız bir yükseklikte idi. Eda itibariyle acemice değil, tam Acemce olduğu gibi, müedda itibariyle de Firdevsi'yi kıskandıracak ahenk ve rengi hâizdi.

Ferit Kam, bu şiirinde hem Afgan hükümdarı Emanullah Han'ı, hem de onun yakın dostu Mustafa Kemal Atatürk'ü övmüştür.

¹²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 26 mayıs 1928, s.3

Ona göre, Afgan hükümdarı, büyüklerin kendisine sığındığı, Allah'ın emini ve kullarının sığınağı; soylu, cömert, âlicenap, işinin ehli bir hükümdar ve işi makbul bir bilgedir. Onun sayesinde Afgan ülkesi cennet gibi olmuştur; onunla Afganlıların içi rahat, gönülleri huzurludur (1-5. beyitler). Uğurlu ayağıyla Türkiye'ye teşrif etmiş, lütüfta bulunmuş ve bu nedenle bu ile ülke mutlu olmuştur. O, milletini kurtarmak için Türkiye'ye misafir olmuştur (6-7. beyitler).

Ferit Kam, 8. beyitten itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ü (1881-1938) de anar ve Emanullah Han ile birlikte iki kardeş gibi el ele verdiklerini ve dost olduklarını ifade eder. Ona göre Atatürk eşsizdir; dünyanın Kemâl'idir ve Emanullah Han da Mustafa Kemâl'in dünyası ve dostudur. Atatürk, dünya içinde dünyadır. Dünya onun bir benzerini görmemiştir. Kılıç gücüyle ve deha ışığıyla, Anadolu'yu ve Türk milletini bela tuzağından, esaretten kurtarmış; bir elinde kılıç, bir elinde kalem, ülke bayrağını göklere çıkarmıştır. Bu arada Ferit Kam, her iki memduhu için de Allah'tan uzun ömür vermesini diler (8-13. beyitler).

Ferit Kam, son iki beyitte hükümdara, ailesine ve soyuna dua eder; çocukları, torunları, ailesi ve soyuyla birlikte yıllarca mutlu olarak yaşamasını diler (48-49. beyitler)¹²².

Kral hazretleri sonra alkışlar arasında Darülfünun'dan çıkmış, bu arada kraliçe hazretleri Adıyaman şenlilerini seyretmek için Çapa'da Öğretmen okulunda kalmıştır.

Afgan kralı hazretleri 29 Mayıs Salı günü Topkapı sayrını ziyaret etmiş ve öğlen yemeğini Topkapı sarayında yemiştir. Camileri, müzeleri, Kız öğretmen okulu ve Darülfünun'u ziyaret buyurduktan sonra Sarayburnu parkındaki Cumhurbaşkanımızın heykelini dikkatle incelemiştir.

¹²² Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı /veyis0065@hotmail.com

Bu heykel Türkiye’de dikilen ilk Atatürk heykeli idi. Avustralyalı heykeltıraş Henrich Krippel’in eseri olan bu heykel ‘Türkiye’de tam manasıyla heykelin ilki’ sayılır. Belki bütün İslam dünyasında dikilen ilk heykel idi.

Emanullah Han bu heykeli incelerken belki bir gün Afganistan’da heykel çağını açmayı düşünmüş, Kabil’de kendi heykellerinin dikileceği günleri hayal etmişti.

Kral hazretleri onuruna Cuma günü kayık yarışları düzenlenmiş yarışlara Türk ve Rus filolarından da katılanlar oldu. Ertesi gün Şehir Emni Kral hazretleri onuruna Trabya’da, Sümer Palas’ta elli kişilik bir öğle ziyafeti vermiştir. Ayrıca Kral hazretlerine hediyeler takdim edildi.

30 Mayıs 1928 günü Kurban bayramı olduğu için tebrikler ve ziyafetler yapılmış ve kutlamalar kabul edilmiştir.

31 Mayıs günü İstanbul Belediyesi Afgan Kralı şerefine Tarabya Konak otelinde elli kişilik bir öğle yemeği düzenlemiş ve yemek sonunda Kral’a İstanbul adına bazı hediyeler sunulmuştur.

C. KRAL HAZRETLERİNİ UĞURLAMA

1 Haziran günü Hürriyeti Ebediye tepesinde bir geçit resminden sonra Afgan kralı ve kraliçe hazretleri İzmir vapuru ile 1 Haziran 1928’de Batum tarafına gitmek üzere İstanbul’dan ayrıldılar. Türk ve Rus filoları ile limandaki gemilerle selamlaşmışlardır.

Kral hareket ederken gazetecilere: “Türkler Afganlıların ağabeyleridir. Bize daima küçük kardeşiniz gözü ile bakınız. Benim iki gözüm var; biri sizsiniz birde Afganlılardır. İşte sizin sevginizi Afgan milletine götürüyorum.” demiştir.

Afgan kraliçesi hareketten önce: “Türk kadınlarını çok sevdim. Onları Avrupa kadınlarından üstün gördüğüm için onurlandım.” demiştir. Afgan kralı ayrılırken Gazimize, İsmet paşa hazretlerine ve Ankara şehir eminine teşekkür telgrafı göndermiştir¹²³.

Kral ve Kraliçe hazretleri 1 Haziran 1928 günü yine İzmir vapuru ile Batum’a hareket ederken herhalde unutulmaz anılarla Türkiye’den ayrılıyorlardı.

Bu ziyaret Türk-Afgan dostluğunu güçlendirirken o güne kadar Ankara’yı başkent olarak kabullenmemekte direnen ülkeler arasında da bir çözülme yaşanmasının ilk adımı olmuştu. Bir süre sonra da İtalyan Büyükelçiliği Ankara’ya taşınacağını açıklamıştır.

Afgan kralı Emanullah Han, ilk resmi ziyaretinin ardından 1930 ve 1933’te de Türkiye’ye gelecek ve bir devrik kral olarak Mustafa Kemal’den talepleri olacaktı. Son gelişi ise Atatürk’ün cenazesi içindi¹²⁴.

Afgan hükümdarına hamil olan, İzmir vapurunu karasularımızı çıkana kadar eşlik etmiş filomuz 2 Haziran 1928 tarihinde geri dönmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyük Elçisi Tevfik bey Kral’a birlikte Tahran’a kadar gitmiştir. Mihmandar Fahrettin paşa Batum’a kadar Kral’ın yanında olmuştur. Bu gezinin sonunu şöyle anlatıyor :

“ Kral’ın İstanbul seyahati merasimlerle geçti. Birçok yer gezildi...1 Haziran günü Hürriyeti Ebediye tepesinde yapılan geçit resminden sonra öğle vakti İzmir vapuru ile Batum’a hareket edildi.

Doğuya doğru ilerlerken iki Rus torpidobotu bizi karşıladı ve Kral’ı selamladılar. Bu savaş gemileri yol boyunca bazı gösterişli manevralar ve sis

¹²³ **Ayın Tarihi Dergisi**, s. 3386

¹²⁴ Ertan Ünal,A.g.m., s.4

perdeleri yaptılar. 3 Haziran günü öğleden sonra Batum'a vardık. Rus Kruvazörü Ukrayna Çernova'da Kral'ı selamladı. Gemiyi ziyaret etti. Sahilde güzel bir karşılama töreni yaptılar ve otomobillerle nebatat bahçesine götürdüler.

Ben biraz hastalandığımdan konsoloshanemizde bir iki saat yatmaya ve ilaç almaya mecbur oldum. İyileşince yanımda kalan Sefaret Katibi beni gezdirerek parka ve plaja götürdü. Plaja girince kumsalda mayosuz çırılçıplak, kadın erkek, çoluk çocuk bir sürü insanın dolaştığını gördüm, geri çekildim. Ruslar sonradan bu halden vazgeçtiler.

Akşam saat 6'da Kral ve maiyeti Afganistan'a hareket etti. Bizde İzmir vapuru ile İstanbul'a geldik...Vapurumuz İnebolu yakınında sisten karaya oturdu ve güçlkle kurtuldu.

Atatürk'ü ziyaret ederek kendisine bilgi verdim. Bana Kralı nasıl bulduğumu sordu,'iyi fakat idari tecrübesi az, kendisine de fazla güveniyor gibi görüyorum 'dedim. Gazi hazretleri de :'Öyledirler...öyle...' buyurdular¹²⁵.

D. İKİNCİ TÜRK- AFGAN İTTİFAKI

Türkiye-Afganistan Ankara anlaşması Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü bey ile Afganistan Dışişleri vekili Gulam Sedik Han tarafından imzalanmıştır. Anlaşma ile ek protokol suretleri birlikte dir.

Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında yapılan bu antlaşma 1921 yılında imzalanan ilk temel antlaşmasından sonra, iki ülke ilişkilerinin gelişmesi bakımında bir aşama olmuş ve işbirliğinin somut biçimde gerçekleşmesine yol açmıştır¹²⁶.

¹²⁵ Bilal N.Şimşir,A.g.e ,s.189-190

¹²⁶ İsmail Soysal, A.g.e.,s.329

Atatürk'ün Afgan Kralı Emanullah Han'ın onuruna verdiği yemekte yaptığı konuşmasında belirttiği hususlar ve tavsiyeler ile Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı inkılaplar Emanullah Han üzerinde büyük bir tesir yapmıştır.

Nitekim Emanullah Han “ağabeyim” dediği ve örnek saydığı Atatürk ile çok çabuk dost olmuş ve kendisine yapılan nasihatleri tamamıyla benimseyip kabul etmiş ve onları tatbik edeceğini söylemiştir.

Atatürk'ün o'na yaptığı nasihatlerin başında kuvvetli bir ordu kurmak ve bütün diğer işlere ondan sonra başlamak geliyordu¹²⁷.

Emanullah Han, kendisine yapılan tavsiyelerin tahakkuku için Türkiye'nin yardım etmesini istedi. Onun bu ricası kabul edilerek 1 Mart 1921'de imzalanan Türk-Afgan ittifak antlaşmasında ek olarak “Türkiye ve Afganistan arasında dostluk ve teşrik-i mesai muahede namesi” adıyla yeni bir antlaşma imzalandı¹²⁸.

Emanullah Han'ın isteği üzerine imzalanan bu antlaşmanın maddeleri şu hususları ihtiva ediyordu:

Madde 1 – Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan emirliği ehlinde ve kezalik iki millet arasında ihlali gayr-i kabil sulh ve samimi ve ebedi dostluk cari olacaktır.

Madde 2 – Tarafeyn-i akideynden biri aleyhinde ahar bir veya birkaç devlet tarafından bir hareket-i hasmane vaki olduğu takdirde diğer taraf-ı Akid o tecavüzün men-i emrinde bütün gayret ve mesaisini sarf etmeyi ve bu mesaiye rağmen harb emr-i vaki olduğu halde iki hükümet yüksek menfaatlerine muvafık olan musip kararı teharri etmek üzere vasiyeti aralarında tekrar hayırhane ve itina ile mütalaa etmeyi taahhüt ederler.

¹²⁷ Mehmet Saray, **Dünden Bugüne Afganistan**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1981, s. 151

¹²⁸ Mehmet Saray, **Afganistan ve ...**,s.122

Madde 3 – Tarafeyn-i akideynden her biri ahar bir veya birçok devlet tarafında diğer taraf-ı akidin aleyhine tevcih edilen hiçbir ittifaka veya siyasi ve askeri ve iktisadi ve mali hiçbir itilafa ve keza ahar bir veya birkaç devlet tarafından diğer taraf-ı akidin emniyet-i askeriyesi aleyhine tevcih edilen hareket-ı hasmaneye iştirak etmemeyi taahhüt ederler.

Madde 4 – Devleteyn-i akideyn, tarafeyn memleket ve milletlerinin terakki ve tealisi için bir tarafta mevcut ve diğer taraf için müfit olan ve ihtiyaç hissedilen türlü vesai ve vesaitin, ayrıca tertip ve tanzim kılınacak mukavelat-ı mahsusa ile temine ve onun ihtiyaçlarını teshil ve tehvine çalışmayı taahhüd ve diğer taraf-ı muahide ve hususta muvelet ederler.

Madde 5 – Türkiye Cumhuriyeti Afganistan'ın maarif ve ordusunun terakki ve tealisi için talep edeceği adli ve ilmi ve askeri mütehassısları intilap ile Afgan devletinin hizmetine vermeyi taahhüd eder¹²⁹.

Madde 6 – Tarafeyn-i akideyn tebaası yekdiğerinin arazisinde ticaret ve ikamet hususunda en ziyade mazharı müsaade millet muamelesine nail olacaklardır. Mahaza tarafeyn-i akideyn ayrıca ikamet ve ticaret mukavelenameleri yapabilecekleri gibi şehvenderlik ve posta ve telgraf ve idaei mücrimin mukavelenamelerinin akt edeceklerdir.

Madde 7 – Tarafeyn-i akideynden her biri, işbu muahede namede tayin edilen mütekabil taahhüt haricinde diğer devletlerle her türlü münasebette serbesti hareketini tamamile muhafaza edecektir.

Madde 8 – İşbu muahede name Türkçe ve Farisi yazılmıştır, ve her iki metin mutesaviyen muteberdir.

¹²⁹ Reşat Yazıcı, **Türkiye, İslam ülkeleri Anlaşmalar ve mevzuat**, c.1, s.26

Madde 9 – İşbu muahedename musaddak nüsaların teatisinden itibaren meri olup mümkün merteye kısa bir zaman zarfında akilder tarafından tasdik olunacak ve musaddak nüshalara Ankara’da teati olunacaktır.

Bu maddelerin birinci maddesi daimi ve diğer maddeleri on sene müddetle muteberdir. Şayet muahedename mezkur on senelik müddetin hitamından altı ay evvel Terafeyni akideynden biri veya diğeri canibinden fes olunmazsa kendiliğinden bir sene daha meri addedilecek ve fes keyfiyeti ancak altı aylık bir müddetin inkizasından hüküm ve tesiri haiz olunacaktır.

İki taraf murahhasları yukarıda meskur dokuz madde ahkamını kabul ve tasdik ile bu muahedeyi imza ve takdim eylemişlerdir. Ankara’da 25 Mayıs 1928 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir¹³⁰.

Türkiye ve Afganistan Devleteyn Aliteyni gerek maddi ve gerek manevi rabita ve münasebetlerinin ve gerek biraderi vaziyetlerinin ve hissiyatlarının ve sair ihtiyaçlarının birliğine inaan asrı hazırın iki millet için günden güne ihdas ve istilzam eylediği vezaifi nazarı mülahazaya alarak teyemmunen aralarında münakıt 1 Mart 1337 hüt 1299 tarihli muahede ile mevcut ve ber karar olan kardeşlik ve dostluk bağlarının ve samimi rabitalarının daha sağlam ve metin esasata ibtina ettirilmesini arzu eylediler.

Ve bu maksadın istihsali için bir dostluk ve siyasi ve iktisadi teşriki mesai ahitnamesi aktini lazım ateterek Türkiye Reisi Cumhuri Hazretleri, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüşdü Beyefendi Hazretlerini ve Alahazreti Hümayun Afgan Kralı, Afganistan Hariciye Veziri Vekili Sedarı Ala Gulam Sıdık Han Hazretlerini murahhas tayin buyurdular. Müşarünileyhime murahhaslar usulüne muvafık Salahiyet namelerini iradeden sonra mevadı ati yeye muvafakat eylediler. İki devletin münasebetini iş bu mevaz tanzim edecektir.

¹³⁰ A.g.e.,s.27

Bugünkü tarihli Türk Afgan dostluk ve teşriki mesai muahedesini imza eden Tarafeyn murahhasları husus at atıye hakkında mutabık kalmışlardır. Tarafeyn Aliyeyni akıdeyn arasında iktisadi sahada teşriki mesai kabul olunmuştur. Gerek bu hususun suveri tatbikiye sinin tetkikile tanzimi ve gerek iki memleket arasında münakale ve muvasala keyfiyetinin mütaleasile bu bapta ittihazı icap eden ve mümkün olan tedabirin tayin ve tespiti için tarafeyn mütehasıs murahhasları mümkün olan kısa bir zaman zarfında müzakerata iptida edeceklerdir.

İş bu protokol muahede namenin bir cüzü mütemmimimini teşkil etmek üzere müşarünileyhıma murahhaslar tarafından imza edilmiştir.

25 Mayıs 1928

GULAM SIDDİK, DOKTOR TEVFİK RÜŞDÜ

Bugünkü tarihle imza ettiğimiz muhadenet ve teşriki mesai muahede namesi bir mukaddeme ile dokuz maddeden ve bu imza potokolu dahil olmak üzere merbutu iki protokolden ibarettir.

Bundan başka tarafeyn murahhasları teşriki mesai ve tevhidi mesai tabir birlerinden maksatlarının bir mana olup Fransızca mukabili(Gollaboration) olduğunda tasrih için mutabık kalmışlardır.

Gulam Sıddık, Doktor Tefvik Rüşdü

Bu muahede 25.5.1928 tarih 1362 sayılı yasa ile onaylanmıştır¹³¹.

Antlaşmanın 1.maddesi içten dostluktan söz etmekte, 2. ve 3.maddeleri ise tarafsızlık ilkesini-1926 Türkiye-İran Antlaşmasında olduğu gibi-dayanışma kavramı ile pekiştirerek ortaya koymaktadır.

¹³¹ A.g.e.,s.28

4. ve 5. maddeler yapılacak işbirliği için özel anlaşmalar hazırlanmasını ve Türkiye’den çeşitli alanlarda Afganistan’a uzmanlar gönderilmesini öngörmektedir.

6. madde Ticaret ve oturma koşullarında tarafların birbirine gösterecekleri kolaylığı düzenlemektedir.

Antlaşma, dostlukla ilgili 1. maddesi dışında 10 yıllık bir süre ve bu süre sonunda ortadan kaldırılması bildirilmezse bir yıllık ek bir süre için yapılmıştır. Onay belgelerinin verildiği 27 Ocak 1929 yılında yürürlüğe giren Antlaşma, ilk on yıldan sonra 31 Aralık 1937 günlü bir protokol ile sürenin sonundan 27 Ocak 1938’den başlayarak 10 yıl daha uzatılmıştır. Gerçi 9.maddenin anlatımı bir az karışık ise de (kendiliğinden bir yıl daha anlamı ‘birer yıllık süreler için yürürlükte sayılacak’’ olabilir.), ona 27 Ocak 1948’den sonra son verilmediğine bakılırsa antlaşmanın değerinin zamanla yitirmiş de olsa günümüzde yürürlükte gibi görünmektedir.

Şu da var ki, daha bu antlaşma ortadan kalkmadan Afganistan, Türkiye, İran, ve Irak ile birlikte 7 Temmuz 1937 günü Sadabat Paktını imzalanmış, böylece dostluk çok taraflı bir saldırmazlık bağıtı içinde yeni bir aşamaya varmıştır. Öte yandan iki ülke arasında işbirliği hızla gelişmiş ve zamanla çeşitli işbirliği antlaşmaları yapılmıştır¹³².

E. AFGAN KRAL’IN TÜRKİYE GEZİSİ VE BASIN

Afganistan Kralı Emanullah Han’ın Türkiye ziyareti, Türk basınında geniş yer tutmuştur. Gazeteler Kralın ziyaretini yakından izleyip yorumlarken Afganistan hakkında epeyce bilgi de vermişlerdir.

Dönemin Cumhuriyet ve Vakit gazeteleri Kral Emanullah Han ve eşinin Türkiye ziyaretini gün gün manşetlerine taşımışlardır.

¹³² İsmail Soysal, A.g.e.s.329

Matbuat Umum Müdürlüğünün çıkardığı *Ayn Tarihi* dergisi de Kral'ın ziyaretini ince ayrıntılarıyla verirken aynı zamanda Afganistan'ı tanıtan uzun bir de etüt yayınlamıştır. Etüt, Afganistan hakkında Umumi Malumat, Yeni Afganistan, Afgan memleketi bölümlerinden ve çeşitli alt başlıklardan oluşuyordu. Etüdün sonunda Kral'ın Türkiye ziyaretine ve bu ziyaret sırasında 25 Mayıs 1928 günü Ankara'da imzalanan Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına da değiniliyor ve 'bu muahedenin akt edilmesi başlı başına büyük bir hadisedir.' deniyordur.

Yabancı basın da Kral'ın ziyareti sırasında imzalanmış olan Türk-Afgan Antlaşması üzerinde epeyce durmuştur. Bazı Avrupa gazeteleri bu antlaşmayı bir Türk-Afgan ittifakı olarak görmüştür. Avrupa'nın büyük gazetelerinde Emanullah Han'ın Türkiye gezisi ve Türk-Afgan Antlaşması üzerine makaleler, baş makaleler, yorumlar çıkmıştır. 29 Mayıs 1928 tarihli *Le Temps* gazetesinde, aynı tarihli *Daily Telegraph* gazetesinde, 2 Haziran günlü *Deutche Allgemeine Zeitung* gazetesinde yazılar, baş yazılar yayınlanmıştır¹³³.

Amerikanın büyük gazetesi *The New York Times* da Afgan Kralının Türkiye gezisi ve Türk-Afgan Antlaşması üzerine uzun bir makale yayınlamıştır. Makalenin başlığı ve alt başlıkları şöyledir :

“Türkiye, Emanullah Han'ın ziyaretinden hoşnut kaldı.”

“Hoşnutluğun nedeni imzalanan kapsamlı antlaşmadır.”

“Başka ülkeler buna gıpta ettiler.”

“Afgan hükümdarının davranışı Kabil'de Türk etkisini olağanüstü artıracaktır.”

Makalede özetle şu görüşler dile getiriliyordu : ‘Afgan Kralı'nın tarihi gezisinin en başarılı bölümü Türkiye bölümü oldu. Çünkü Kral, ziyaret etmiş olduğu bir dizi Başkent içinden Ankara'dan bir antlaşma imzalayarak ayrıldı. Cumhuriyetçi Türkiye, yeni başkentini boşuna Asya'ya kaydırmamıştır.

¹³³ Bilal N.Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*,s.191

Eski başkent İstanbul yüzyıllarca Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamıştı ama artık yabancı zırhlıların tehditleri altında bulunuyordu. Ülkenin stratejik derinliğinde yer alan yeni başkent Ankara ise doğu'dan batı'ya uzanan eski kervan yollarını yeniden canlandıracaktı. Emanullah'ın ziyaret ettiği bütün başkentler içinde Kabil'e en yakın olan başkent de Ankara idi.

Bugün Türkiye'de açıkça bir zafer duygusu yaşanmaktadır. Türk-Afgan antlaşmasının sonuçları, Emir'in ziyaretine Avrupa'nın verdiği siyasi anlama eş değerdir. Türklere kırık dökük Türkçe'siyle seslenerek onların gönüllerini fetheden Afgan padişahının İngiliz deniz gücünden veya Sovyet hava gücünden pek etkilenmeden Türkiye'ye gelmiş olduğunu sokaktaki insan kavramıştır. Kavramak için Karagöz'ün karikatürlerine göz atmaya ihtiyaç da yoktur¹³⁴.

Türkiye, başkentini Asya içine çekmekle doğru bir iş yaptığını kanıtlamıştır. Ankara ilk siyasi etkisini Asya'da gösterecektir. Dahası, Türkiye baş döndürücü Afgan doruklarında bir Ankara daha yaratacaktır. Sosyal bakımdan özgür, stratejik bakımdan erişilmez, siyasi bakımdan asıl Ankara kadar güçlü ikinci bir Ankara daha.

Emanullah Han, Türkiye'ye gelince görmüştür ki burada İslam artık devlet dini olmaktan çıkmıştır. Koyu suni Müslümanların nefret ettiği alkollü içki ve sigara burada devlet tekeliyle üretilmektedir. Emanullah Han, doğululara has mecazlı bir ifadeyle 'benim iki gözüm var, biri Türkiye diğeri Afganistan' demiştir.

Yeni antlaşma ile Türkiye öyle bir etki yaratacaktır ki, zamanla bu doğuda birbirlerine rakip olan İngiltere ve Rusya için de derin anlam taşıyacaktır. Cumhuriyetin dini yaşamında yaptığı ihtilalci yenilikleriyle Hindistan üzerindeki nüfusunu bir ölçüde zayıflatmış olan Türkiye, Afganistan'ı batılılaştırmakla Hindistan'da yeniden nüfusu artıracaktır.

Öte yandan Türkiye, Sovyet Türkistan'ı ve Kafkasları üzerinde de etkili olacaktır. Kral'ın Ankara'da bulunduğu günlerde nazik bir jest ile davet edilip

¹³⁴ A.g.e.,s.192

izlediği Ankara Meclisi Genel Kurul toplantısında kabul edilmiş olan uluslar arası rakamların , şimdi Türkiye örnek alınarak Kafkaslarda ve Türkistan'da benimseneceği haber veriliyor.

Emanullah Han, Ankara'nın yaman pragmatik önderliğinde kendi bağınaz Krallığını da yepyeni bir yaşama ve yepyeni bir geleceğe götürme kararlılığı ve azmi ile Türkiye'den dönüyor..."

Bunları belirten Amerikan gazetesi, birkaç noktaya daha parmak basıyor. Emanullah Han onuruna verdiği ziyafette Atatürk, taktik incelik göstererek hiç alkollü içki ikram etmemiş, şerefe şarap veya şampanya kadehi kaldırmamıştır. Oysa Türkler, bu gibi vesilelerle içki kullanıyorlardı¹³⁵.

Konuk Kral Ankara ve İstanbul da sergi, müze, kurum, kuruluş, akademi, üniversite, camii, saray gibi bir çok yer görmüştü. Ama göremediği bir yer kalmıştı ki o da Topkapı Sarayında muhafaza edilmekte olan kutsal emanetlerdi. Gazete samimi bir Müslüman olan Emanullah Han'ın İstanbul'a gelmişken Hazreti Muhammed'den kalan bu kutsal eşyaları da herhalde görmeyi arzu etmiş olacağını söylüyor. Bu arzusunu yerine getirememişti.

İngiliz gazeteleri, Afgan kralı daha Türkiye'ye gelmeden önce çarpıcı bir iddia ortaya atmışlardı. Emanullah Han'ın kız kardeşi Prenses Nurisırrac'ın Gazi Mustafa Kemal paşa ile evleneceğini ileri sürmüşlerdi.

Londra Büyükelçisi Ahmet Ferit bey bu hassas konuda ne yapacağını bilemedi. Haberi yalanlamak lazım mıydı, değil miydi? Şifre telgrafla Ankara'ya sordu :

"Bugünkü Londra gazetelerinde Reiscumhur hazretlerinin Afgan kralı Emanullah Han'ın hemşireleriyle izdivaç edeceklerine dair havadis intişar etti. Tekzibi iktiza edip etmediğinin emir buyurulması..."dedi.

¹³⁵ A.g.e.,s.193

Ankara, Anadolu Ajansı aracılığıyla havadisın aslı esası olmadığını açıklamıştı. Dışişleri bakanı Tefvik Rüştü bey yine şifre ile : ‘Reisicumhur hazretlerinin izdivacına müteallik neşriyatı vakıa üzerine Ajans keyfiyeti tanzih eylemiştir.’ deyip konuyu kapattı¹³⁶.

IV-EMANULLAH HAN’IN TÜRKİYE GEZİSİ SONRASI TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

A. ELÇİLİKLERİN BÜYÜKELÇİLİĞE YÜKSELTİLMESİ

Kral Emanullah Han’ın Türkiye ziyaretinin ilk somut sonucu, Kabil’deki Türkiye elçiliğinin ve Ankara’daki Afgan elçiliğinin büyükelçilik düzeyine yükseltilmeleri kararı oldu. Bu, o gün için önemli ve anlamlı bir karar idi. Çünkü o dönemde büyükelçilikler çok istisnai misyonlardı, çok nadirdi. Yalnız büyük devletler arasında büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişki kuruluyordu.

Kral’ın ziyareti dolayısıyla Ankara’ya gelmiş olan Kabil elçisi Nebil (Batı), büyükelçi payesinde bir diplomat değildi. Daha Kral Türkiye’den ayrılmadan önce Elçi Nebil bey Kabil’deki görevinden alındı. Tarih 30 Mayıs 1928’idi. Yani o gün Emanullah Han hala İstanbul’da bulunuyordu. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Nebil beyin görevinin değiştirildiğini Kral Emanullah’a şöyle bildiriyordu :

“Muhibbi Halis ve Ali kadrım, Nezd-i Haşmetlerinde Fevkalade Murahhas ve Orta elçi olarak ifa-i vazife etmekte bulunan Nebil bey’in başka bir vazifeye tayini münasip teemmül edilmiş olmakla müşarünileyhin işbu büyük vazifesi sona ermiş bulunuyor.”

Bir ay sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Yusuf Hikmet Bey (Bayur) Afganistan’a Büyükelçi olarak atandı. Atatürk Kral Emanullah’a ve Afganistan’a dostluğunu iki kat göstermiş oluyordu. Hem hiç vakit kaybetmeden Kabil’deki

¹³⁶ A.g.e.,s.195

Türkiye elçiliğini büyükelçilik düzeyine çıkarıyor hem de Afgan Kralı nezdine Genel Sekreterini Büyükelçi olarak gönderiyordu.

Türkiye Büyükelçisi Yusuf Hikmet bey'in güven mektubunu Afgan Kralı'na sunmasından bir ay sonra, 25 Eylül 1928 günü Afgan Büyükelçisi Gulam Ceylani Han Çankaya köşkünde Cumhurbaşkanı hazretlerine güven mektubu sundu. Gulam Ceylani Ankara'da orta elçi olarak görev kaparken büyükelçilik payesine yükseltilmiş idi¹³⁷.

Kral Emanullah Han 3 Temmuz 1928 günü uzun dış gezisinde ülkesine dönmüş ve gösterişli törenlerle karşılanmıştı. Kraliçe ile birlikte üstü açık bir araba ile Kabil sokaklarından geçerek halkı selamlamış. Kraliçe Süreyya ilk defa halkın önünde böyle bir törene katılmıştı. Kral saray önündeki bir meydanda konuşma yapmış ve konuşması radyodan yayınlanmıştır. Kral'ın dönüşü dolayısıyla Kabil'de üç gün üç gece süren şenlikler yapılmıştır¹³⁸.

Emanullah Han Türkiye'deki yeniliklerden çok etkilenmiş, kendi bağınaz krallığını da yepyeni bir geleceğe götürme kararlılığı ile Türkiye'den dönmüştü. Emanullah Han, reformlara girişirken dikkatli olması yolunda Atatürk'ün verdiği dostça öğütlere de pek aldırış etmemiştir. Türkiye'de gördüklerini Afganistan'da uygulamaya girişmiştir. Hatta daha da ileri gitmeye Türkiye'de yapılmamış olan kadınların yüzlerini zorla açtırmaya kalkmıştır.

Emanullah Han zamanında Kabil'de büyükelçilik yapmış olan Yusuf Hikmet Bayur bu hükümdarın reformculuğu konusunda şunları yazıyor :

“ Bu genç hükümdar Afganistan'ın tam bağımsızlığını sağladıktan sonra birçok ıslahat ve yenileşme hareketine girişir. İlk öğretimi yaymak, yol yaptırmak, tek tük fabrikalar açmak gibi işlere koyulur. Ancak bu hükümdar siyasal ve yönetim

¹³⁷ A.g.e.,s.201-202

¹³⁸ **Ayın Tarihi Dergisi** No.52.Temmuz 1928,s.3610-3611

kabiliyeti ve anlayışı bakımından bu gibi işleri iyi bir sonuca ulaştırabilecek çapta bir adam değildi.

Emanullah Han'ın en büyük yanlışı görmek istediği işleri başarabilmek için gereken kuvvete malik hemen hiç çalışmamış, hatta teşkiline başladığı kuvveti bir müddet sonra bazı kuşkulara kapılarak kendi eliyle dağıtmış olmasıdır.”

Yusuf Hikmet Bayur, bu büyük yanlışı dışında üç önemli yanlışına daha işaret ediyor ve bunları şöyle sıralıyor : Güven kırıcı hareketler, rüşvet ve benzerinden doğan kırgınlıklar ve “Dinsizlik yayıyor” propagandasını kolaylaştıran hareketler.

Emanullah Han'ın yapmaya çalıştığı reformlar Türkiye tarafından ilgiyle izleniyor ve destekleniyordu. Başbakan İsmet paşa, 13 Eylül 1928 günü Malatya'da seçmenleri önünde yaptığı konuşmada Türkiye-Afganistan ilişkilerine de yer ayırıyor ve Emanullah Han'ın reform çalışmalarının başarıya ulaşacağını belirtiyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci yıldönümü kutlamaları dolayısıyla Kral Emanullah Han ile Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal arasında son defa olarak tebrik ve teşekkür mesajları alınıp verildi. Ve Atatürk bu mesajında da Afganistan'da yapılmakta olan yeniliklere değindi. Mesajlar şöyleydi :

Afganistan Kralı Emanullah Han'dan
Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal'e ;

Türkiye Reiscumhuru Biraderim Gazi

Kardeş Türkiye devletinin Milli Bayramı münasebeti ile samimi tebrikatımı ve çok dostane olan zatı Alii Riyasetpenahillerine tecdiden takdim ve Türkiye devlet ve milletinin saadetini temenni eylerim.

Afgan Kralı Emanullah Han

Türkiye reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal'den Afganistan Kralı Emanullah Han'a ;
Afganistan Kralı Biraderim Emanullah Han hazretlerine

Türk milli bayramını tebriki Haşmetanelerinden ve çok dostane hissiyatınızdan pek mütehassisim. Kardeş Afganistan milletinin saadet ve refahı temenni yatımı teyit ederim. Memleketinizde tatbik etmekte olduğunuz muvaffakiyetli islahat ve yeniliklere memnuniyet ve iftiharla muttali olmaktadır.

Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal

Bu telgraflar Kral Emanullah Han ile Gazi Mustafa Kemal arasında teati edilen son tebrik ve teşekkür telgraflarıdır¹³⁹.

Emanullah Han Afganistan'a her sahada yenilikler getirmek isteyen heyecanlı bir inkılapçı idi. Onun en büyük güçlüğü yapmak istediği yenilikler için gerekli para ve elemanı bulamayışından ileri geliyordu. İngilizlerden gelen para yardımının kesilmesi ve bunun yerine diğer devletlerden kafi derecede yardım alamayı Afganistan'ın maddi imkanlarını son derece daraltmıştır. Ama o bu gerçeklere göre hareket edeceği yerine ordu için pahalı uçaklar almaya, memleketine fabrikalar monte etmeye kalkmıştır. Böylece zaten az olan maddi imkanlarını kısa zamanda tüketmiştir.

Emanullah Han'ın en büyük güçlüğü sosyal sahada yapmak istediği reformlara ve bilhassa kadın haklarına karşı gösterilen tepki olmuştur. Bazı din adamlarının kışkırtmaları yüzünden kadınlara verilen haklara bilhassa onların başı açık gezmelerine ve okula gitmelerine büyük tepki gösterilmiştir.

Emanullah Han'ın en büyük hatalarından biri de memleketinde yapmak istediği reformlara, kanun ve otoriteyi iyi yerleştirmeden ve ordusunu kuvvetlendirmeden başlamış olması idi. Yakınlarının telkiniyle Cemal paşa'nın ve

¹³⁹ Bilal N.Şimşir,A.g.e. ,s.211

diğer Türk subaylarının Afgan ordusunda başlattıkları modernleşmeyi devam ettirmemiş veya en azından yavaş yürümesine sebep olmuştur.

Ona bu telkinleri yapan yakınlarına göre, Türkiye’de ve İran’da yeni rejimleri kuran Atatürk ve Rıza Pehlevani ordudan yetişme liderlerdi. Modern ve kuvvetli Afgan ordusunun içinden de böyle kumandanlar çıkıp kendisini devirebilirlerdi. Bu yanlış telkinler neticesinde Emanullah Han, orduya gereken önemi vermemiştir¹⁴⁰.

Emanullah Han’ın eşi Kraliçe Süreyya Hanım,1920’li kadınların modernleşmesinin simgesiydi. Ancak kraliçe’nin eşiyle birlikte Avrupa’ya yaptığı seyahat sırasında modern giysiler içinde çektiği fotoğraflar, reform baskısının tutucu kesimde yarattığı tepkiyi körükledi. “Kraliçeniz gavur oldu” ibaresiyle birlikte Afganistan kentlerine havadan atılan bu görüntüler Emanullah Han’ın iktidarının sonunu hazırladı¹⁴¹.

Emanullah Han’ın diğer bir hatası ise kendisine Afganistan içinde yanlış danışmanlar seçmiş olması idi. Danışman olarak seçtiği Çarhi ailesinden Gulam Nebi İle Gulam Sıddık’ın, Musahiban ailesi ileri gelenleri Nadir Han, Muhammet Aziz, Haşim Han, Şah Veli ve Şah Mahmut ile rekabet halinde olmaları ve bu rekabette Emanullah Han’ın Çarhi ailesine meyletmesi onun için büyük bir talihsizlik olmuştur.

Onun bu yanlış siyaseti daha becerikli ve makul olan Nadir Han ile kardeşlerini kendisinden uzaklaştırmıştır. Bilhassa Nadir Han’ın ordu kumandanı olarak askeri reformlara devam edilmesi hususundaki ısrarlı ricalarına ehemmiyet vermeyen Kral kendisi gibi Muhammedzaylardan gelen Nadir Han ailesini tamamıyla maiyetinden uzaklaştırmıştır.

1928 Kasımında Güney Afganistan’da Şinvari kabilesine mensup bazı oymakların rekabet halinde oldukları bir kısım Gilzay oymaklarına tecavüz etmesi ile başlayan kabileler mücadelesi, Afgan hükümetinin yanlış tutumu neticesinde kısa

¹⁴⁰ Mehmet Saray,**Dünden ...**,s.153

¹⁴¹ Ahmet Han, A.g.m.,s.23

zamanda yön değiştirerek bir nevi isyan haline dönüşmüştür. İsyancılar üzerine gönderilen askeri birlikler de bir başarı gösterememiştir.

Bunun üzerine çok yanlış bir yola gidilerek, diğer kabilelerden ordu için destek istenmiştir. Bunu fırsat bilen ne kadar hasım kabilesi varsa harekete geçmiştir. Bunların maksadı hükümet kuvvetlerine yardım etmek değil rakip kabileleri yıpratmak ve onların mallarını talan etmektir.

Memleketin içene düştüğü bu karışıklıktan ve başkentin bir çete reisi tarafından yağmalanması ve eline geçmesinden fevkalade üzülop telaşa kapılan Emanullah Han, tahtını kardeşi İneyetullah Han'a bırakarak memleketi çaresizlik içinde terk etmiştir. Afganistan'dan ayrılan Emanullah Han, ailesi ve yakınları ile birlikte İtalya'ya gidip yerleşmiştir. Emanullah Han'ın kayınpederi ve Türk-Afgan dostluğunun kurucusu olan Mahmut Tarzi ve ailesi ise Türkiye'ye yerleşmiş ve 1933 Kasım sonlarında İstanbul'da vefat etmiştir.

B. ORBAY PAŞA ASKERİ HEYETİ

Afganistan'da geçici ayaklanma çıktığı ve tehlikeli bir şekilde geliştiği haberi Ankara'ya 21 Kasım 1928 akşamı geç saatte ulaştı. Hemen gece yarısı Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Başkanlığındaki Kabine toplandı. Türkiye Afganistan'a Orbay Paşa komutasında önemli bir askeri heyet göndermiş bulunuyordu. Bu heyet tam o günlerde Kabil'e ulaşmış bulunuyordu. Türk Hükümeti bir avuç askerle Afganistan'da Başkaldıran irticaya karşı savaş açmaya, reformcu Kral Emanullah Han'ı korumaya karar verdi.

Afganistan'a ulaşan Türk Birlikleri Türk vatanını müdafaa eder gibi hayatlarını ortaya koyarak Afgan Kralını koruyacaklardı. Kabil Büyükelçisi Yusuf Hikmet Bey'e bu yolla talimat verildi. Gazi Mustafa Kemal imzasıyla Emanullah Han'a da bir telgraf çekildi. Gece yarısını geçerken, Hayati Vekile kararıyla ve Başvekil İsmet Paşa (İnönü) kendi el yazısıyla kaleme alınan ve bizzat şifre Müdürü tarafından kapatılıp Kabil Büyükelçiliğine çekilen bu tarihi şifre telgraflar şunlardır:

“Dışışleri Bakanlığından Kabil Büyükelçiliğine Şifre tel. Ankara, 21/22 Teşrinisani 1928 No. 53063-117

1. Türk zabitleri irticaya karşı Kralın emri ile Türk vatanını müdafaa eder gibi hayatlarını ortaya koyarak vazife ifasile mükelleftirler. Ailelerin kaçırılması için bahsettiğiniz müracaat katiyken doğru olmadığı gibi. Böyle bir arzunun hissedilmesi bile caiz değildir. Afganistan politikamızın istikrarı zabıtaamızın bu hadisede fedakarlık ve muvaffakiyetlerine bağlıdır. Zabıtaımıza vazifelerini Hükümet adına emrediniz. Kraldan mülakat isteyiniz ve gayet metin ve cesaret verici bir tavır ile zabıtaamızın hayatlarıyla kendisini müdafaaaya hazır olduklarını söyleyiniz ve alacağınız cevabı bildiriniz.

2. Reisicumhur Hazretleri tarafından imzası kapalı mahsus Şifre telgraf nameyi Őifrenizi beraber olarak Kralın huzurunda açmanız mühimdir. Bu telgrafın vücudunu derhal bildiriniz.”TEVFİK RÜŞTÜ.

“Dışışleri Bakanlığından Kabil Büyükelçiliğine Şifre tel Ankara, 1/22 Teşrinisani 1928 bu telgraf Afgan Kralı Hazretlerine mahsustur. Bu satırdan sonrası Kral Hazretlerinin huzurunda hallolunacaktır. Son günlerde Zati Şahanenizi muzdarip eden bazı ahval ve hadisattan haberdar oldum.

Eğer vaki ise öz kardeş bildiğim sizin ıstırabınızı tahfife medar bulunan ve yolda emrinize iltihak etmek üzere olan bilcümle Türk ümera ve zabitanı sizin için fedayı hayat emrini almışlardır. Büyük alaka ile cevabınıza intizar ederim kardeşim... 21 T.S

GAZİ M.KEMAL

TEVFİK RÜŞTÜ”

“Bizzat Kapadım. 21/22 T.S. 1928, saat 4.50

SUAT TEVFİK”¹⁴².

¹⁴² Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi-III**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.601

Türk askeri heyeti, ayaklanmanın genişlemesinden önce Afganistan'a varamamış ve Kral Emanullah Han'ı koruyamamıştır. Emanullah Han da fazla dayanamadan 14 Ocak 1929 sabahı, dört-beş kişiyle birlikte gizlice Kabil'den kaçmıştır. O günlerde Kabil'de bulunan Büyükelçi Yusuf Hikmet Bey (Bayur), Türk askeri heyetinin, Emanullah Han'ın kaçışından bir gün önce Kabil'e varmış olduğunu belirtiyor ve şunları yazıyor:

“Ocak 1929'da çok sıkışık bir durumda bulunan Emanullah Han, kadınların giyimleri dahil, bütün yeniliklerden vazgeçtiğini ilan ederse de son anda verilmiş olan bu karar durumunda bir değişiklik husule getirmez ve Ocak ayının ortasında Emanullah Han, ağabeyi İneyetullah Han'ın kendi yerine Emir yaparak otomobile Kandahar'a kaçar.”

“Bir gün önce Kabil'e varmış olan Türk askeri heyeti, henüz işe başlamıştı ve onun başı Kazım Orbay Paşa Kabil'in az ilerisinde cepheyi teftişte idi.

O, Kral'ın kaçışını askerlere; Emiriniz kaçtı, siz kimin için savaşıyorsunuz? Diye demeçler veren mollaların sözlerinden öğrenir ve başkente döner”¹⁴³.

Bu arada, memleket yönetiminde hiçbir bilgisi olmayan çete reisi Habibullah , zaten perişan olan Afgan ordusunu dağıtmış ve bu orduyu eğitmekle görevli olan Türk askeri birliğini de geri göndermiştir.

Bu sıralarda Fransa'da sürgünde bulunan Nadir Şah, ülkesine dönerek Habibullah'dan Kabil ve Afganistan'ı kurtarmıştır. Fakat Nadir Han mücadeleye başlar iken, amacının sadece Afganistan'ı bir çete reisinin elinden kurtarmak olduğunu belirtmişti ve devleti kimin yöneteceği bir belirsizlik halindeydi.

Afganistan kurtulduktan sonra devleti kimin yöneteceğine karar verilmesi için, Nadir Han, memleketin ileri gelen ailelerini bir toplantıya çağırdı ve bu toplantıya Türk, İran büyükelçileri ile Rus maslahatgüzarını da çağırdı.

¹⁴³ A.g.e,s.602

Toplantıya katılanların Nadir Han'dan tahta geçmesini ısrar etmelerine rağmen, o tereddüt de kalmış ve Türk Büyükelçisi Yusuf Hikmet Bayur'a ne düşündüğünü sormuştur. Bayur ünlü Latin atasözü (Vox populi , Vox Dei (Halkın sesi ,Allahın sesi)) ile karşılık verir ve Nadir Şah, Afganistan hükümdarı olmayı kabul eder. Nadir Şah'ın özellikle Türk büyükelçisinin tasvibini alması, Türk dostluğuna verdiği önem bakımından dikkat çekicidir¹⁴⁴.

Nadir Şah'ın Türk dostluğuna önem vermesine rağmen, dört sene süren saltanat devrinde Türkiye'nin Afganistan'a olan ilgisinin azaldığı görülür. Bunun en önemli sebeplerinden biri Nadir Şah'ın, ülkeyi İslami prensiplere göre idare etmeye başlamasıdır. Fakat daha sonra Nadir Şah'ın ülkesinin gerçeklerine göre hareket ettiği ve yavaş da olsa reformlara devam ettiği Ankara tarafından görülmüş ve tutumun yumuşatılması yoluna gidilmiştir.

Nadir Şah'ın Emanullah Han'ın danışmanlarından Gulam Nebi'nin oğlu tarafından, bir törende suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine oğlu Zahir Şah geçti. Zahir Şah'ın reform ve kalkınma hareketlerine devam etmesi Türkiye'nin yeniden dostluk elini Afganistan'a uzatmasını sağlamıştır. Nadir Şah döneminde dış politikada yürütülen İngiltere ve Rusya arasındaki denge politikası Zahir Şah döneminde de devam ettirilmiştir.

Bu siyaset, Afganistan'ın bu devletlerden birisinin hakimiyeti altına girmesini engellemiştir. Ancak bu durum, Afganistan'ı uluslararası alanda yalnızlığa itmiştir. İran'la olan sınır anlaşmazlığı da bu dönemde Afganistan'ın bir başka sıkıntısı olmuştur. Bu zor dönemde Türkiye Afganistan'ı bu zor durumdan kurtarmayı başarmıştır.

Afganistan ile İran arasında 1903'den beri devam eden sınır sorununda Türkiye'nin 1934'de hakem olması istenmiştir. Türkiye, Kazım Orbay başkanlığında bir heyet göndererek sorunu halletmiştir. Ayrıca Türkiye, Afganistan'ı uluslararası alanda düştüğü yalnızlıktan kurtarmak için Milletler Cemiyetine girmesini

¹⁴⁴ A.g.e, s.55

sağlamıştır. Yine aynı yıllarda Türkiye, çeşitli ülkelerdeki büyükelçilikleri vasıtası ile Afgan çıkarlarını korumaya çalışmıştır¹⁴⁵.

C. 1930-1945 YILLARI ARASI DÖNEM

Cumhuriyet'in ilk resmi konuğu olarak "Genç Türkiye" yi ziyaret eden Afgan kralı Emanullah Han'ın 1928'deki gezisinden yaklaşık iki yıl sonra 22 Şubat 1930 gecesi, geç saatlerde İstanbul limanına "Semiramis" adında İtalyan bandıralı bir yolcu gemisi demir atar. Samiramis'in yolcuları arasında tanıdık bir sima vardır: Emanullah Han, ama o artık bir Kral değildir.

Emanullah Han'ı bu kez Afganistan'ın eski Büyükelçisi Gulam Ceylani Han, kayınpederi Mahmut Tarzi, kayınvalidesi Resmiye Tarzi ve bazı Afgan taraftarları karşılar. Emanullah Han, daha İstanbul'a ayak basar basmaz neden geldiğini şöyle açıklar :

"Hem Gazi Mustafa Kemal ile kardeşlik hislerimi, hasret ve muhabbetlerimi bizzat teyit etmek hem de İstanbul'daki aile fertlerimi görmek için geldim..."

Emanullah Han'ın iki uçak kiraladığı , bunlarla ülkesine dönüp darbe yapacağı söylentileri dolaşırken Emanullah Han trenle Ankara'ya gitti. O sırada Mustafa Kemal 10 gün sürecek bir yurt gezisine çıkmaya hazırlanıyordu. Ama Gazi hazretleri, yine Emanullah Han'ı kabul etti.

O dönemin gazetelerinde ve daha sonra yayınlanan Kronolojiler de bu konuda bir haber ya da bilgiye rastlanmıyor. Ama Dışişleri bakanlığı kayıtları, böyle bir görüşmenin yapıldığını gösteriyor. Belgelere göre, 26 Şubat 1930 günü Londra'daki Afgan Büyükelçisi Türk Büyükelçiliğine gelerek eski Kral Emanullah Han'ın, geliş nedeni hakkında bilgilerinin olup olmadığını sorar. Açıkçası bu ziyaret yeni Afgan yönetimini tedirgin eder.

¹⁴⁵ A.g.e, s.56

Londra Büyükelçiliğinin durumu bildirdiği Dışişleri bakanlığının cevabi mesajında Gazi'nin Emanullah Han'ı kabul ettiği belirtilmiş bu görüşme sırasında eski Afgan kralına açık bir dil ile Türkiye'nin, ülkesinde iç savaşı sona erdirmeye çalışan Nadir Han'ı desteklediğinin söylendiği bildirilmişti. Kral Emanullah Han, 6 Mart 1930 günü İstanbul yoluyla Türkiye'den ayrılmıştır.

25 Temmuz 1933 tarihli gazetelerden biri olan "Cumhuriyet" Emanullah Han'ın yine Türkiye'ye geldiğini yazıyordu. Gazeteciler Emanullah Han'ı İstanbul'da son kez, 19 Kasım 1938 günü Atatürk'ün cenaze töreninde görmüştür¹⁴⁶.

Atatürk'ün cenazesine katılan Emanullah Han, "Büyük arkadaşımın huzurunda durdum, eğildim ve ağladım." Sözleri ile Atatürk'e bağlılığını ve ilerleme fikrinde ortak inançlarını dile getirmişti. 1930'lu yıllarda Afganistan tarihinde nadir görülen istikrarlı dönemlerinden birini geçiriyordu¹⁴⁷.

1930'lu yıllar, Türkiye'nin, Afganistan'a çeşitli sahalarda yardım elini uzattığı bir devir olmuştur. Nadir Şah döneminde kalkınma hamleleri devam etmiştir. Nitekim dini çevreleri ikna ettikten sonra Afganistan'da ilk Üniversiteyi kuran da o olmuştur. Habibullah Han zamanında başlatılan ve Emanullah Han devrinde geliştirilen ilk ve orta dereceli eğitim müesseselerin sayısı oldukça çoğalmıştır.

Nadir Şah, 1932'de açtığı üniversitenin bilhassa tıp ve bilahare hukuk ve siyasal bilimler fakültelerinin kuruluşunu ve tedrisatını temin için çok sayıda doktor, mühendis ve profesörün gönderilmesini büyük dostluk duyduğu Türkiye'den istemiş ve bu ricası derhal yerine getirilmiştir.

Türkiye'nin 1930'lu yıllarda Afganistan'a gösterdiği bu dostluğun ve yardımın en iyi şekilde yürütülmesini ise Kabil'deki Türk Sefiri Menduh Şevket Esandal sağlamıştır. Bugün umumiyetle pek çok aydınımız rahmetli Menduh Şevket Esandal'ın bir gazeteci ve romancı olarak hatırlarlar. Halbuki o Türk hükümetlerinin

¹⁴⁶ Ertan Ünal, A.g.m. ,s.49

¹⁴⁷ Ahmet Han ,A.g.m, s.24

ve Atatürk'ün direktiflerini Afganistan'da en başarılı bir şekilde tatbik ederek Türk nüfusunu en yüksek seviyeye çıkaran yegane şerifimiz olmuştur.

Esandal'ın Afganistan'daki bu başarı icraatı yabancı meslektaşları tarafından da takdirle zikredilmiştir. Fevkalade sempatik ve girişken bir zat olan Menduh Şevket Esandal, Afgan hükümet erkanı ve kralı ile çok iyi münasebetler kurarak onların itimadını kazanmış ve bir nevi Afgan hükümetinin baş danışmanı haline gelmiştir.

Afgan hükümeti pek çok mühim meselelerini onun ortaya koyduğu çözüm yolları ile halletmiştir ki bu yalnız o devir değil bütün Türk diplomasi tarihinde tatlı bir zafer olarak hatırlanır. Türkiye'den giden doktorların ve çeşitli mütehassısların Afganistan'da ifa ettikleri başarılı hizmetler bir taraftan Afganlı kardeşlerinin kalplerini fethederken diğer taraftan da Türk milleti için birer iftihar meselesi olmuştur¹⁴⁸.

Ankara'daki Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet Han, Nadir Şah'ın 8 Kasım 1933 günü bir suikast sonucu öldüğünü, ertesi gün derin bir üzüntü ile dış işleri bakanlığına resmen duyurdu. Aynı zamanda ölen Kralı'nın oğlu Muhammet Zahir Şah'ın halkın oy birliği ile kral seçildiğini ve Afganistan tahtına çıktığını bildirdi.

Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine Türk hükümeti tarafından Afgan hükümetine bir başsağlığı mesajı gönderilmiştir. Fakat, yeni kralın tanınması konusundaki kararsızlık nedeniyle Atatürk, Zahir Şah'a bir taziye telgrafi göndermemiştir. Atatürk, yeni kralı kutladıktan sonra büyük elçiliğimiz aracılığıyla Zahir Şah'a babasının ölümünden dolayı başsağlığı diledi. 16 Kasım günü Kabil büyükelçiliğine şu talimat gönderildi :

“ Derhal kral hazretleri nezdine giderek Reisicumhur Hazretleri namına pederinin kaybindan dolayı resmen beyanı taziyette bulununuz.”

¹⁴⁸ Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, s.131

Zahir Şah, tebrik telgrafından dolayı Gazi'ye hararetle teşekkür etti ve en samimi dileklerini sundu. 19 Kasım günü şu telgrafi çekti:

“ Tahta çıkışım dolayısıyla ekselanslarının göndermek lütfünde buldukları hararetle tebrikleri için hararetle teşekkür eder ve ekselanslarının mutluluğu ve kardeş Türk halkının en büyük refahı için samimi dileklerimi sunarım.” dedi.

Yeni Afgan Kral'ı Zahir Şah, daha sonra babasının ölümü üzerine Afganistan tahtına çıktığını “Aziz dostum ve kıymetli kardeşim” diye hitap ettiği Atatürk'e 8 Ocak 1934 günlü bir name ile resmen bildirdi.

Afganistan dışişleri bakanı Serdar Feyz Muhammet Han 4-16 Ocak 1936 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyarette bulundu.

Afgan dışişleri bakanının Ankara'ya geldiği 6 Ocak 1936 günü Ulus gazetesinde, Falih Rıfkı Atay imzasıyla “Dost Afganistan” başlıklı bir başyazı yayımlanmıştır. Afgan dışişleri bakanı Ankara'da bir hafta kalmıştır ve bir hafta sonra 24 Ocak 1936 Perşembe günü Cenevre'de bulunan Afgan dışişleri bakanı şerefine milletler cemiyetindeki Türkiye Daimi Delegatesi Cemal Hüsnü Taray tarafından 60 kişilik büyük bir ziyafet verilmiştir.

Konuk bakan İstanbul'da 14 Ocak günü saat 11.00'da İstanbul matbuatı mümessillerini kabul etmiştir. Afgan hariciye veziri, gazetecilerle hasbi halini çok iyi konuştuğu Türk diliyle yapmış ve ilk söz olarak: “bir medeniyet ve irfan dili olan Türkçe ile istediğim kadar fasih konuşamıyorum. Esasen burada karşılaştığım hüsnü kabul o kadar samimidir ki ve bende o kadar mütehassisim ki kendi lisanımla konuşmuş olsam bile duygularımı size arzu ettiğim kuvvette anlatamam” demiştir.

Afganistan Kralı Muhammet Zahir Şah Ankara'yı ziyaret eden dışişleri bakanı Serdar Feyz Muhammet Han eliyle Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'e yazılı bir dostluk mesajı göndermiştir. Resmi tebliğde ve basında hiç anılmamış olan

bu mesaj, konuk bakan Feyz Muhammet Han tarafından 6 Ocak 1936 günü elden Atatürk'e sunulmuştur¹⁴⁹.

Afganistan'da bulunan Türk uzmanlar, olağanüstü çabalar göstermişlerdir. Bunlardan birisi de Prof. Dr. Mehmet Ali Dağpınar'dır. Dağpınar hukuk müşaviri olarak gittiği Kabil'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bina ve hoca yokluğuna rağmen, 9 Haziran 1938'de kurmuştur. Bu fakültede Prof. Dr. Zühtü Berke Şehircilik ve Amme Sağlığı, Prof. Dr. Şakir Tural Ceza Hukuku Kriminolojisi, Abdülhay Aziz İktisat derslerini vermiş, son olarak da Dr. Hans Türk'te İktisat Vezareti Müşavirliğini yapmıştır. 1957'de plan müşaviri olarak tekrar Afganistan'a giden Dağpınar, kurduğu fakülte mezunlarıyla birlikte çalışmıştır¹⁵⁰.

İkinci dünya harbi öncesinde İtalya ve Almanya'nın pek çok memlekette olduğu gibi Afganistan'da da faaliyette bulunmaları ve bu ülkeyi kendi nüfuslarına alma gayretleri Afgan liderlerini oldukça tedirgin etmişti. Türkler Afgan kardeşlerini bu kritik günlerinde de yardımlarına koşmuşlardır. Nitekim Türkiye, Kabil'deki başarılı Büyükelçi Menduh Şevket Esandal vasıtası ile Afganistan'ı İtalyan ve Alman nüfusuna düşmekten kurtardığı gibi İran ile birlikte Sadabat paktı içine almaya muvaffak olmuştur. 1937 senesinde Türkiye, İran ve Afganistan'ı bir araya getiren ve bilahare Irak'ı da içine alan Sadabat paktı, her ne kadar uzun müddet yaşanmamış ise de, bu 4 İslam memleketinin, 2.dünya harbi öncesindeki kritik devrede, birlikte hareket etmelerini ve manen birbirlerine destek olmalarını sağlamıştır¹⁵¹.

Sadabat paktı, iki dünya savaşı arasında, Ortadoğu'da barış ve güvenliği güçlendirmek amacıyla yapılmış bir bağittir. Girişim, üye devletlerinin kendilerinden gelmiştir. Bu bir savunma paktı değil Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ın birbirine karşı saldırıda ve kışkırtmalarda kaçınmak ve bölgede barışı korumak üzere aralarında dayanışmalar yapılması temeline dayalı bölgesel bir siyasal işbirliği sistemidir¹⁵².

¹⁴⁹ Bilal N.Şimşir, A.g.e., s.269

¹⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, A.g.e., s.62

¹⁵¹ Bilal N.Şimşir, A.g.e., s.202-232

¹⁵² İsmail Soysal, **1937 Sadabat Paktı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.3129

Bu pakt Ortadoğu bölgesinden bir siyasal dayanışmayı amaçlayan çok taraflı bir bağit olmuştur. Türkiye'nin girişimi üzerine sıkı komşuluk bağlarından güç alarak gerçekleştirilen Pakt, kuşkusuz 1934 Balkan Paktı gibi bir ittifak antlaşması değildi; ama Ortadoğu bölgesinde olası bir saldırıcıya karşın caydırıcı etki yapabilecek nitelikte idi.

Paktın yapılmasını gerektiren koşullar şöyle olmuştur: Türkiye, İtalya'nın Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de yayılma emellerinden kuşku duyuyordu. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, onun bu kuşkusunun yerinde olduğunu göstermişti. Artık, Doğu Akdeniz'e ve Ortadoğu'da güvenliğin tehlikeye girdiğine inanan Türkiye, zaten ikili antlaşmalardan dostluk ilişkisi içinde bulunduğu İran, Irak ve Afganistan ile toplu bir dayanışma antlaşması yapmakta yarar görmüştür.

Zaten dört devlette sömürücülük ve emperyalizme karşı özdeş duygular besliyor ve herhangi bir saldırı olasılığına karşı duyarlı bulunuyordu. Nitekim Türkiye, İran ve Afganistan o sırada Irak henüz buna hazır durumda değildi. 3 Temmuz 1933 günü saldırının tanınmasına ilişkin Londra sözleşmesinin birlikte imzalamışlardı¹⁵³.

Antlaşmanın metni üzerinde Türkiye, Irak ve İran anlaşınca bu metin 2 Ekim 1935 günü Cenevre'de parafe edilmişti. Antlaşmanın doğrudan imzalanmayıp önce parafe edilmesi Irak'ın tutumundan kaynaklanmıştı. Nitekim Irak hükümeti, Afganistan ve Suudi Arabistan'ın kesin kararının henüz belli olmadığını, daha da önemlisi, Irak -İran sınır uyuşmazlığı (Şattularap sorunu) konusunda Bağdat'ta sürdürülen görüşmelerde daha bir sonuca varılamadığını Ankara'ya bildirmişti.

Türkiye ise antlaşmanın bir an önce imzalanmasını istiyordu. Afganistan ve Suudi Arabistan'ın eşit koşullarda katılma işinin üç dışişleri bakanının ilk buluşmalarının da bir formüle bağlanabileceği görüşündeydi. Zaten çok geçmeden, 1935 Kasım'ında, Afgan hükümeti katılmayı kabul ettiğini bildirmişti.

¹⁵³ A.g.e, s.582

Irak ise bir ikinci Arap devleti olarak hiç değilse Suudi Arabistan'ın katılmasını istiyor, böylece üçü de Arap olmayan kuzey komşuları karşısında, bir denge yaratmaya ve Arap dünyasından koptuğu izleminin doğmasını engellemeye çalıştığı izlemini veriyordu. Burada, Laik Türkiye'nin şeriat düzenine bağlı Suudi Arabistan ile bir pakt içinde bulunmak istemediği yolunda Arap dünyasına çıkan söylentiler ise doğru değildi. Nitekim bu gerçek, Ankara'nın Bağdat'a ilettiği şu mesajdan belli oluyordu:

“Türkiye'nin Suudi Arabistan'ın katılmasına bir itirazı yoktur. Yeter ki İran ve Afganistan'da bunu kabul etsin.” İran dışişleri 31 Kasım'da Türk Elçisi Tokay'a kendilerinin de bir itirazı olmadığını bildirmiş, ancak Afganlılarının Suudi Arabistan'ın katılmasının yaratacağı zorluklar üzerinde ısrarla durduğunu Ankara'ya duyurmuştu.

Şurası bir gerçek ki, Irak hükümetinin işi geciktirici bir tutumunun en önemli nedeni Ankara'nın Tahran üzerinde etkisini kullanarak, Şattularap sorununda Irak'ın pozisyonuna yaklaşan bir çözümü ona kabul ettirmeye çalışmasını beklemesidir. Bunun üzerine, Türkiye dışişleri Şattularap sorununu incelemeye başlamış, hatta bakanlığın uzmanlarına haritalı bir rapor hazırlatmıştı. Böylece Türkiye her iki komşusunu bir uzlaşmaya razı etmek için dostça girişim denilebilecek bir siyasal temaslar süreci başlatmıştır. Bu süreç 1937 Temmuz'una dek sürecektir.

Türkiye Dışişleri Bakanının çabaları sonucu 1937 yılının ortalarına doğru Irak ile İran arasında Şattularap konusunda yaklaşma sağlanmış ve Irak-İran sınır antlaşması hükümleri üzerinde Bağdat'ta görüş birliğine varılınca metin 4 Temmuz 1937'de Tahran'da imza edilmiştir. Bu arada dördü paktın metni hazırlayan İran'ın başkenti Tahran'da imzası kararlaştırılmış bulunuyordu. Aras, Haziran sonlarında Bağdat'a gelip temaslar yapmış, oradan Tahran'a geçtikten sonra Ankara'ya şunları bildirmişti : “Sınır uyuşmazlığı çözüldü. Irak dışişleri bakanı Tahran'a davet edildi.”

Pakt 8 Temmuz 1937 günü Tahran'da “Sadabat” adlı yazlık sarayın bahçesinde hazırlanmış özel bir çadırda dört dışişleri bakanınca imzalanmıştır. Parafe

edilen metnin hükümlerinde hiçbir değişiklik yapılmamış ve Afganistan, ayrı bir protokol ile sonradan katılan bir devlet olarak değil doğrudan doğruya kurucu devlet olarak metinde yer almıştır. Aras bunun üzerine gelişmeleri bizzat anlatmak ve Sovyet Hükümetini tatmin etmek üzere 10 Temmuz'da Moskova'ya gidecekti.

İmzalandığı yerin adıyla “Sadabat Paktı” diye anılmaya başlayan antlaşmanın kurucu dört devletin kendi anayasa yöntemlerine göre onaylanması uzun bir zaman almış, 10. madde uyarınca işlemler tamamlanınca Pakt ancak 25 Haziran 1938 günü yürürlüğe girmiştir¹⁵⁴.

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 11 Temmuz 1938'de Pakt hakkında yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir :

“ İmza ettiğimiz pakt, aynı mahiyette diğer taahhütlere inzımam eden ve sulh davasına müessir bir yardım teşkil eden basit mntıkavi bir anlaşma mıdır? Buna sadece evet cevabı verilemez. Vakıa paktın metni, buna iştirak edenlere kendilerini alakadar eden meseleler karşısındaki hattı hareketlerini tanzim için ancak bir istişare taahhüdünün tazammun eylemektedir. Pakt'ta ne karşılıklı yardım ne de askeri bir taahhüt zikredilmiş değildir.”

Pakt'ın imzalanması resmi çevrelerde ve basında olumlu karşılanmıştır. Dört devlet başkanı arasında teati edilen telgraflarda Pakt'ın Ortadoğu'da barışın devamı için zaruri olduğu belirtiliyordu. Pakt, anti-revizyonist devletler, özellikle İngiltere tarafından da olumlu karşılanmıştır. Aslında Pakt'ın imzalanması sırasında Irak hala İngiliz nüfusu altında bulunuyordu; bu yüzden İngiltere'nin muvafakatini almadan Irak'ın Pakt'ta katılması da mümkün olamazdı¹⁵⁵.

Pakt'ın hükümlerine gelince: Giriş kesiminden, dostluk ve antlaşma isteyen Bağitlı tarafların MC yasası çerçevesinde, yakın doğuda barış ve güvenliği sağlamak ve böylece genel barışa yardımcı olmak amacını güttükleri, ayrıca savaşa

¹⁵⁴ A.g.e, s. 3139-3140

¹⁵⁵ Mehmet Gönlübol,A.g.e., s.108

başvurulmasından kaçınmaya ilişkin 1928 Briand-Kellogg antlaşmasına bağlı oldukları belirtilmektedir.

1.madde: Bağlı yüksek taraflar birbirlerinin içişlerine karışmaktan kesinlikle kaçınma siyaseti izlemeyi yükümlenirler.

2.madde: Bağlı yüksek taraflar, ortak sınırlarının dokunulmazlığına saygılı olmayı yükümlenirler.

3.madde: Bağlı yüksek taraflar, ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslar arası nitelikteki her türlü uyuşmazlıklarda, birbirlerine danışmalarda bulunmak konusunda anlaşmışlardır.

4.madde: Bağlı yüksek taraflardan her biri, hiçbir durumda gerek yalnız olarak gerek bir ya da birkaç devletle birlikte, içlerinden herhangi birine karşı hiçbir saldırı eylemine başvurmamayı yükümlenir.

Şunlar saldırı eylemi sayılır:

- a. savaş ilanı;
- b. savaş ilan edilmeksizin de olsa bir devletin silahlı kuvvetlerince öteki bir devlet topraklarının istilasısı;
- c. Bir devletin kara, deniz ve hava kuvvetlerince savaş ilan edilmeksizin de olsa bir devletin topraklarına, gemilerine ve uçaklarına saldırı;
- d. Saldırıyı doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yardım ya da kolaylık.

5.madde: Bağlı yüksek taraflardan biri bu antlaşmanın 4.maddesinin bozulduğu ya da bozulmak üzere olduğu kanısına varırsa, sorunu gecikmeksizin milletler cemiyetinin konseyine sunacaktır.

6.madde: Eğer bağıtlı yüksek taraflardan biri bir üçüncü devlete karşı saldırıya geçerse, öteki bağıtlı yüksek taraf bir n bildiride bulunmaksızın iş bu antlaşmaya saldırcıyla ilgili olarak son verebilecektir.

7.madde: Bağıtlı yüksek taraflardan her biri, kendi sınırları içinde öteki bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak ya da hükümet rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler ya da örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir.

8.madde: Bağıtlı yüksek taraflardan her biri, kendi aralarında çıkabilecek nitelik ve kaynağı ne olursa olsun tüm uyuşmazlıkların çözülmesi olanağının ancak barışçı yollardan araması gerektiğini 27 Ağustos 1928 günlü savaştan vazgeçilmesi antlaşmasıyla zaten kabul etmiş olduklarından, bu hükmü doğrulayarak, bu konuda kendi aralarında ortaya konulmuş ya da konulacak yöntemlere baş vuracaklarını açıklarlar.

9.madde: İş bu antlaşmanın hiçbir maddesi Milletler cemiyeti yasası uyarınca, bağıtlı yüksek taraflardan her birisince üstlenilen yükümleri, her ne konuda olursa olsun, kısıtlar nitelikte sayılamaz.

10.madde: Fransızca ve dört örnek olarak yazılan ve birer örneğin bağıtlı yüksek taraflarca alınmış olduğu doğrulanan iş bu antlaşma beş yıl süre için yapılmıştır.

Bu sürenin sonunda Bağıtlı yüksek taraflardan biri tarafından ona son verildiği 6 ay önceden bildirilmedikçe, antlaşma bütünüyle yeniden 5 yıl için uzatılmış sayılacak ve ondan sonra da Bağıtlı taraflardan biri ya da birkaçı tarafından 6 ay öncesinden ona son verinceye dek, beşer yıllık dönemler için yürürlükte kalacaktır. Bağıtlı taraflardan birisiyle bozulan antlaşma öbürleriyle yürürlükte kalır¹⁵⁶.

¹⁵⁶ İsmail Soysal,1937 Sadabat ...,s.3156-3157

1.maddede, taraflarının birbirlerinin işlerine karışmayacakları; 2.maddede ortak sınırlarının dokunulmazlığına kesinlikle saygı gösterecekleri; 3.maddede ortak çıkarlarının söz konusu olduğu uluslar arası uyuşmazlıklarda aralarında danışmalarda bulunacakları ve 4.maddede, birbirine karşı ne tek başlarına ne de başka devletlerle birlikte saldırıya geçmeyecekleri yazılıdır. Saldırıdan ne anlamak gerektiği de 4.maddede dört paragraf içinde gösterilmiştir.

Paktın 5.maddesine göre bir saldırı durumunda saldırıya uğrayan devletin kendini savunması için önlemler alması doğal olmakla birlikte sorunun MC Konseyine sunulması gerekmektedir. Bu hüküm de tarafların Milletler Cemiyeti ile her durumda bağlantı içinde bulunmak niyetlerini göstermektedir.

7.madde, birbirinin işlerine karışmamak ilkesini tamamlayıcı nitelikte önemli bir hüküm ortaya koymaktadır. Bağlı taraflar kendi sınırları içinde öteki tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak ya da hükümet rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, guruplar ya da örgütlerin kurulmasını ve onların eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenmektedir. Bu hüküm özellikle Irak ile İran arasında Kürt ayaklanmalarını öteki tarafın destek ve yardımda bulunmaktan kaçınması gereği bakımından önemliydi¹⁵⁷.

Dört Müslüman kardeş millet arasında imzalanan bu antlaşmadan sonra devlet reisleri arasında karşılıklı tebrik mesajları gönderilmiştir. Bu arada, Afganistan Şahı Muhammet Zahir, Atatürk'e gönderdiği telgrafta şu samimi ifadeye yer vermiştir :

“Ekselans Kemal Atatürk,
Türkiye Cumhuriyeti Reisi,Ankara,

Dört kardeş ve dost memleketlerimiz arasında imzalanan Sadabat Misakı münasebetleriye siz Ekselanslarına en hararetli ve tebriklerimi arza müsareat ediyorum. Sadabat Misakı'nın bizim dört memleketlerimizin tesanüt ve kardeşliği ve

¹⁵⁷ A.g.e.,s. 3141

sulhun muhafazası için en müessir bir amil olacağına kaniim. Bu fırsattan istifade ederek siz Ekselanslarının şahsi saadetini ve Türkiye'nin refah ve İstikbali için en samimi temennilerimi arz ederim.

Afgan Padişahı Muhammet Zahir”

Afganistan hükümdarı Muhammed Zahir Şah'ın bu telgrafına Atatürk şu cevabı vermiştir :

“Afganistan Padişahı Majeste Muhammet Zahir Han, Kabil ;

Sadabat Misakı'nın imzası münasebeti ile göndermek lütfünde buldukları telgrafı büyük bir memnuniyetle aldım. Dört kardeş millet arasında mevcut en sıkı dostluk rabitalarını bir kat daha teyit ederek cihan sulhunun esaslı devletlerinden birisinin teşkil eden bu mühim eserin milletlerimizi barışseverliği sayesinde meydana gelmiş olması hepimiz için iftihar mucip bir hadisedir.

Sadabat Misakı'nın milletlerimize kutlu olmasını temenni ederken bu hayırlı vesile ile zat-ı Hümayunlarının sıhhat ve saadetini ve kardeş Afganistan'ın refah ve ikbalini yürekten dilemekle bahtiyarım.

Kemal Atatürk”¹⁵⁸.

Sadabat Pakt'ı, çağdaş tarihte Ortadoğu devletleri arasında yapılan çok taraflı bölgesel ilk bağıttır. Böyle bir pakt için girişim bölge devletlerinin kendilerinden gelmiştir. Türkiye açısından barışçı dış politikasını ve ülkenin etrafından dostluk çemberi kurmak istediğini yansıtıyordu. İçerikleri farklı da olsa, Balkan paktı ile Sadabat paktı Türkiye'nin batı ile doğu arasında bir barış köprüsü olmak misyonunun da ilk göstergesidir.

Şunu da ayrıca belirtelim ki, Türkiye için iki dünya savaşı arası dönemde başlıca tehdidin İtalya'dan geldiği izlenimi vardı. Türkiye özellikle böyle bir tehdidi göz önünde bulundurarak Avrupa da dostluk ve ittifak ilişkilerini geliştirirken birde

¹⁵⁸ Mehmet Saray, **Afganistan ve ...**, s.135

Sadabat Paktı'nı yapması, Doğu sınırlarının güvence altına almasında avantaj sağlamıştır¹⁵⁹.

Burada hakikat olan bir husus vardı ki, o da Türkiye'nin Ortadoğu'da Almanya ve İtalya'nın hissedilen faşist tehdidi ile Sovyetlerin güneye doğru yayılmasını güçleştirecek bir ortam hazırlanması idi. Atatürk önderliğindeki Türkiye, Balkan Antantı'ndan sonra Sadabat Paktı'nı kurarak güneyde vuku bulacak bir Sovyet yayılmasına karşı Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan bir emniyet hattı vücuda getirmişti. Nitekim İkinci dünya harbi esnasında Sovyetlerin bu pakt ülkelerine karşı takip ettiği politika bunun en açık delili olmuştur.

Afganistan, İkinci dünya harbi başlar başlamaz tıpkı Türkiye'nin yaptığı gibi savaşlardan hiçbir tarafa yaklaşmadan ilan ettiği tarafsızlık politikasından ayrılmamıştır. İkinci dünya harbinin sona ermesi pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye ile Afganistan'da da büyük değişikliklere sebep olmuştur. Atatürk'ün 1938'de vefatından sonra Türkiye'yi idare eden lider kadrosu, harp yıllarının yarattığı sıkıntıları ve tehlikeleri başarıyla bertaraf etmesine rağmen harbin sonunda Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalmaktan kurtulamamıştır.

Her ne kadar Türkiye bu Sovyet tehdidini Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımı ile gidermeyi başarmış ise de, harp sonrasının yarattığı yeni şartlar dolayısıyla diğer dost memleketlerle ve bu arada Afganistan ile münasebetlerinde bazı değişiklikler yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Türkiye cephesinde vuku bulan bu değişiklikler, uzun zamandan beri Türk desteğinde olan ve dış münasebetlerini ona göre ayarlayan Afganistan'ı içeride pek çok dertlerle baş başa bırakırken dışarıda yeniden ve tam manasıyla yalnız kalmasına sebep olmuştur¹⁶⁰.

¹⁵⁹ İsmail Soysal, A.g.e., s.3151-3154

¹⁶⁰ Mehmet Saray, A.g.e.,s.136-137

D. 1945-1979 YILLARI ARASI DÖNEM

İkinci Dünya harbi sonunda Afganistan'da ne gibi değişiklikler olmuştur? Afgan liderlerin yeni tutumu nasıl olmuştur? Bu ve bunlara benzer bazı soruların Afganistan'ın kaderine tesirleri dolayısıyla mutlaka cevaplandırılması gerekmektedir. Afganistan'da ilk değişiklik hükümet başkanlığında olmuştur.

Nadir Şah'ın hükümdarlığıyla birlikte başbakanlık vazifesine başlayan ve bunu on yedi sene aralıksız devam ettiren Haşim Han, sıhhatinin bozulması üzerine bu vazifesinden 1946 yılında ayrılmıştır. Haşim Han'ın en dikkate şayan başarısı memlekette istikrarı ve iç barışı tesis etmesi ve koruması olmuştur. Afganistan'ın bu mütevazı kalkınmasında Türkiye'nin, bilhassa askeri ve eğitim sahalarında büyük yardımları olmuştur. Türkiye'den gönderilen askeri uzmanların, doktorların ve profesörlerin kendi sahalarında Afganistan'a büyük hizmetleri dokunmuştur.

Büyük bir Türk dostu olan Haşim Han'dan boşalan başbakanlık makamına kardeşi Şah Mahmud getirilmiş, amcasının yanında devlet idaresi hakkında tecrübe kazanan Muhammet Zahir Şah'ta 32 yaşından itibaren memleketin iç ve dış meseleleri hakkında daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır.

Afganistan'da başlayan heyecanlı kalkınma hareketi, İngilizlerin üç asırlık bir sömürüden sonra Hindistan'dan çekilmeye karar vermeleri üzerine meydana gelen ve Afganları son derece yakında ilgilendiren gelişmeler sebebiyle durmuştur.

İngiliz hükümeti Hindistan'ın istiklalini tanıyacağını ve bu arada Müslüman ahalinin de bir devlet kurmalarına müsaade edeceğini 20 Şubat 1947'de bir deklarasyonla ilan etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Afganistan Hindistan'da meydana gelen bu ani gelişmeye büyük tepki gösterdi. Afgan hükümeti, İngilizlere müracaat ederek Durant hattının Hindistan tarafında kalan Afgan kabilelerinin Afganistan'daki kardeşleri ile birleşmelerine

müsaade edilmesini istedi. Fakat Afganların bu makul talebi İngilizler tarafından reddedildi.

Afgan kabilelerinin çoğunluğunun Pakistan sınırları içinde kalmayı kabul etmeleri üzerine Afganistan hükümeti, bir heyet göndererek bu kabilelerin İngilizler devrinde olduğu gibi yarı müstakil bir hayat yaşamalarına müsaade etmelerini rica etmiştir. Afganistan ile Pakistan arasındaki bu gelişmeler bölgede büyük bir huzursuzluk yaratmıştır.

Dönemin devlet reisi, rahmetli Celal Bayar arabuluculuk olayından önceki ve sonraki devirlerde Türk-Afgan münasebetleri hakkında şu açıklamalarda bulunmuşlardır :

“Esasında benim Afganlar ile ilgim çok eskidir. Biz Türkiye olarak ilk anlaşmayı onlarla yapmıştık. Ankara’ya gelen Afgan heyeti ile ilgilenmemi Atatürk istemişti. Zira kendileri o zamanlar çok meşgullerdi.

Benim Afganistan ile olan ikici ilişkim devlet reisi olduğum yıllara tesadüf eder. Afgan kralı Muhammed Zahir Şah, Türkiye’ye geldiğinde kendisine olağanüstü alaka gösterdim. Maksadım onların İran ile olan ihtilaflarını halletmek ve kendilerini Bağdat Paktı’na almaktı. Bu şekilde onların Rus nüfusuna girmelerine mani olmak istiyordum.

Türkiye’nin kalkınması ile ilgili faaliyetleri yerinde göstermek istedi. Kendileri önce bir çiftlik görmek istediler. Bursa’ya götürüp bir çiftlik gösterdim. Sonra Zonguldak’a götürüp madenlerin nasıl işletildiğini gösterdim. Gözleri açılsın, nasıl kalkındığını görsünler istemiştin¹⁶¹.”

II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda Türkiye, bazı sıkıntılı devreler yaşaması ve bunların üstesinden gelmesine rağmen hala Sovyet tehdit ve tehlikesi altında olacaktır. Bu şartlar altında NATO ittifakına giren ve güvenliğini teminat altına alan

¹⁶¹ A.g.e.,s.137-143

Türkiye, diğer dost ülkeler ve Afganistan'la olan dış ilişkilerinde bazı değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Afganistan'da gerçekleşen hükümet değişikliği ile başbakanlığa Şah Mahmut geçtiğini söylemiştik. Yeni hükümetle birlikte iç ve dış politikada önemli değişiklikler olmuştur. İç politik gelişmelerin bazıları; tutuklu muhalif liderlerin affedilmesi ve önemli bürokratik görevlere getirilmesi ve Emanullah Han zamanından beri Türkiye, Avrupa ve Amerika'da eğitim görmüş Afgan gençlere devlet kadrolarında görev verilmesi şeklinde belirtilebilir.

Dış politikadaki önemli gelişmeler ise, dünyada artık savaş öncesi İngiltere rolünü üstlenmiş olan Amerika ile yakın ilişki kurulması ve Amerika'dan ekonomik yardım temini şeklinde olmuştur. Afganlar, Sovyet Rusya'nın yayılmasına karşı İngiltere'nin oynadığı caydırıcılık rolünü bundan böyle Amerika'nın üstlenmeğe başladığını görmüşler ve bu yeni büyük devletle her sahada ilişkilerini geliştirmek ve ondan faydalanmak istemişlerdir.

Bu yıllarda bazı Afgan kabileleri, Cinnah liderliğinde bağımsızlık mücadelesi veren ve daha sonra da Pakistan'ı kuran Hindistan müslümanlarına büyük destek vermiş ve hatta Hindularla yapılan savaşlarda bizzat yer almışlardır. Bu kabileler, yapılan bir prensiple de Pakistan'a katılmak istediklerini beyan etmişlerdir.

Pakistan'ın da Afgan kabileleri ile aynı duyguları paylaşması, buna karşılık Afganistan'ın bu kabilelere yarı bağımsızlık vermeyi kabulü, Afganistan ve Pakistan arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur.

Bunun üzerine Afganistan'ın bir Paştünistan milleti oluşturma gayreti, sorunu büsbütün büyütülmüştür. Amerika, Sovyet karşısı bu iki ülke arasındaki sorunun çözümü konusunda arabuluculuk rolü üstlenebileceğini teklif etmiş; ancak bu teklif, Pakistan tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Türkiye'nin arabuluculuğu gündeme geldi ise de, yapılan uzlaşma teklifleri Afganistan tarafından kabul edilmesine rağmen yine Pakistan tarafından kabul görmemiştir.

Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunların çözülememesi üzerine Afganistan, Rusya'nın da etkisi altında Pakistan'ın hasmı olan Hindistan'la yakın ilişkiler kurdu. Daha sonrada Amerika'dan talep ettiği modern silahları alamaması ve Pakistan hava kuvvetlerinin saldırısına maruz kalması, Afganistan'ı ister istemez Sovyetlere yaklaştırdı. Ayrıca 1953'ten sonraki Amerikan yönetiminin Afganistan'ı dışlayarak İran ve Pakistan'a yaptığı büyük askeri yardımlar da, bu yakınlaşmayı çabuklaştıran diğer bir faktördür.

Aynı yıllarda Sovyetler Birliği'nde iktidara gelen yeni yönetimde (Nikita Hruşçev ve ekibi), önceki Stalin döneminin baskıcı yayılma politikasını değiştirerek, yumuşak ve yardım görünümlü bir yayılma politikası benimsemişlerdir. Bu yeni Sovyet politikasının uygulanması için en uygun aday ülke, içinde bulunduğu şartlar itibari ile Afganistan olacaktır. Bu yeni Sovyet politikasının da etkisi ile Afganistan'da başbakanlığa Muhammed Davud Han getirilmiştir.

Davut Han Başbakan olunca ilk iş olarak Doktor Hasan Şark'ı Başbakanlık özel kalem müdürlüğüne getirdi. Hasan Şark'ın bu göreve gelmesi demek Afganistan'ın devlet sınırlarının KGB'nin eline geçmesi demektir. Davut Han'ın Başbakanlığa getirilmesi Rusları çok memnun etmişti. Ruslar Davut'u ve fikirlerini biliyor, emellerine onun vasıtası ile daha kolay ulaşacaklarını düşünerek ellerini ovuşturuyorlardı¹⁶².

Yeni Afgan yönetimi, Amerika ile ilişkileri bozmak istememekle birlikte içinde buldukları ve çevrelerinde gelişen olayların etkisi ile yavaş yavaş Sovyetlerle yakın ilişkiler kurmuştur. Bu durum karşısında Türkiye, hiç bir şey yapamayacaktır.

Davud Han ve diğer bazı Afgan yöneticileri; Afganistan'da işçi sınıfının olmaması, ezilen köylülerin bulunmaması, kalabalık şehirlerin olmaması, yüksek bürokrat bir sınıfın yokluğu ve Afgan halkının İslamiyet'e çok bağlılığı gibi faktörleri dikkate alarak komünizmin Afganistan'a asla gelemeyeceği ve zemin

¹⁶² Ahmet Özgiray, A.g.e., s.18

bulamayacağı kanaatini taşıyorlardı. Ancak buna zıt olarak Sovyetler, yapacakları ekonomik yardımlar ve tesis edecekleri kültürel ilişkilerle, Afganistan'ı da komünist ailenin bir üyesi yapacaklarını düşünüyorlardı.

Amerika'nın Afganistan'ın yardım isteklerini yine geri çevirdiği bir sırada aradıkları fırsatı buldular ve Sovyetlerin Kabil büyükelçisi aracılığıyla yardıma hazır olduklarını ilettiler. Davud Han, Sovyetlerin bu teklifini geri çevirmedi. Bunun üzerine 1954 yılında iki ülke arasında ilk kredi anlaşması imzalandı, karşılıklı ziyaretler gerçekleşti. Başbakan Davud'un 1956'da Sovyetler Birliğine yaptığı ziyareti müteakip Sovyet danışmanlar, Afganistan'a gelmeye başladılar. 1956' dan itibaren her sene 100 Afgan genci Sovyetler Birliği'ne askeri ve eğitim amaçlı gönderildi¹⁶³.

1950'den sonraki yıllarda da Türkiye'nin kardeş Afganistan'a karşı çeşitli yardım ve dostça uyarıları sürmüştür. 26 Ağustos -8 Eylül 1957 tarihleri arasında Kral Muhammed Zahir Şah, Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur.

Dost ve kardeş Afgan Kralını, Hava alanında Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, başbakan, Bakanlar, Mebuslar, kordiplomatik askeri ve mülki erkan tarafından karşılanacak olan misafirlerimiz burada yapılacak mutad töreni müteakip ikametene tahsis edilen Hariciye köşküne gidecektir.

Majeste Kral, Salı günü Anıtkabiri ziyaret edecek, köşkte yabancı diplomatik misyon şeflerini kabul edecek, gece ise şerefine Cumhurbaşkanı tarafından Cumhurbaşkanlığı köşkünde bir ziyafet verilecektir. Çarşamba günü Majeste Zahir Şah'a Ankara Belediye Reisi tarafından fahri hemşerilik tevcih olunacaktır.

29 Ağustos Perşembe günü Cumhurbaşkanı ile birlikte Konya'yı ziyaret edecek olan kral şerefine 30 Ağustos günü Hipodrom'da geçit resmi yapılacaktır. Dost ve kardeş Afganistan Kralı 30 Ağustos günü öğleden sonra Kırıkkale fabrikasını gezecektir.

¹⁶³ Meşkure Yılmaz Börklü, "Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk-Afgan İlişkileri", s.6-9.<http://www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan.24.htm>

31 Ağustos'ta ise, Karabük Demir ve Çelik fabrikalarını tetkik edecektir. Bundan sonra Çatalağzı ve Zonguldak tesisleri gezilecek ve Majeste Kral 1 Eylül'de Zonguldak'tan İstanbul'a hareket edecektir. Zonguldak'tan itibaren İstanbul'a kadar kralın bindiği gemiye Gayret ve Muavenet zırhlıları refakat edecektir. Majeste Kral 3 Eylül'e kadar İstanbul'da Şale köşkünde misafir edilecek, İstanbul'dan Bursa ve Mudanya'ya gidilecektir.

Zahir Şah, 4 Eylül Çarşamba günü Mudanya'dan Tarsus vapuru ile İzmir'e hareket edecektir. 6 Eylül'de vapurla İstanbul'a dönecektir. Resmi program 8 Eylül Pazar akşamı sona erecek ve bu tarihten sonra hususi programını tesbit edecektir¹⁶⁴.

Değerli misafirimiz Zahir Şah Esenboğa hava alanında büyük törenle karşılandı. Dost ve kardeş Afganistan'ın necip hükümdarı Majeste Muhammet Zahir Şah, Türk devlet ve milletin aziz misafiri olarak saat 17'de Ankara'ya gelmiş ve iki millet arasındaki yakınlık ve kardeşliğin bu yeni tezahürüne layık büyük merasimle ve Ankara halkının hararetli tezahüratıyla karşılanmıştır. Aziz misafirimiz Türkiye'ye geliş ihtisaslarını, kendisini hava alanında karşılayan Reiscumhurumuza "Ayak basmakla mesut ve müftehirim." Sözleriyle ifade etmiştir. (Bkz.Ek9)

Türk ve Afgan bayraklarıyla süslenmiş olan Esenboğa'da başta alay sancağı ve bando olduğu halde bir alay ihtiram vazifesini görmek üzere yer almıştı. Saat tam 17'de dost ve kardeş Afganistan Kralı Zahir Şah, mareşal üniformasını giymiş olarak beşuş bir çehre ile uçaktan inmiştir¹⁶⁵.

Aziz misafirlerimizi getirmekte olan hususi Afgan uçağı piste iner inmez Reiscumhur Celal Bayar uçağın duracağı mahalle doğru ilerlemiş ve Reiscumhurumuzun sağ tarafında Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, sol

¹⁶⁴ **Vatan Gazetesi**, 25 Ağustos 1957, s.1

¹⁶⁵ **Ulus Gazetesi**, 28 Ağustos 1957, s.1-5

tarafında Başvekil Adnan Menderes, onu takiben hariciye vekaleti vekili Etem Menderes ile Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi Essadullah Seraç ve Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Zekai Okan yer almışlardır.

Reisicumhurumuzun refakatlerinde riyaseti cumhur erkanı ile protokol umum müdürü ve misafirlerimizin mihmandarları da bulunmakta idi. Ankara'da askeri okullarımızda tahsilde ve stajda bulunan elliden fazla Afganlı genç subay da Türk üniformalarıyla, hükümdarlarını selamlamak üzere havaalanında hazır bulunmuşlardır.

Saat tam 17.00 da dost ve kardeş Afganistan kralı Muhammed Zahir Şah, mareşal üniformasını giymiş olarak beşuş bir çehre ile uçaktan inmiş ve Reisicumhur Celal Bayar tarafından selamlanmıştır. Bu karşılama son derece samimi olmuş ve asil misafirimiz, Reisicumhurumuza bu anın ihtisaslarını şu cümle ile ifade etmiştir.

“İkinci vatanım bildiğim Türk toprağına ayak basmakla mesut ve müfterihim.” Bu sırada yüksek misafirlerimiz 21 pare top atılımı ile selamlanmıştır.

Bu merasimden sonra Majeste Kral ve Cumhurbaşkanımızla devlet erkanımız ve misafirlerimizin maiyeti erkani hava alanı binası şeref salonuna geçerek bir müddet samimi surette görüşmüşlerdir.

Saat tam 17.30'da şeref salonundan çıkılmış ve otomobillerle Ankara'ya hareket edilmiştir. Aziz misafirlerimizin Ankara'yı şereflelendirmeleri dolayısı ile Ankara bu gece baştan başa donatılmıştır¹⁶⁶.

Ankara'ya gelmiş bulunan aziz misafirlerimiz Afgan Kralına bu seyahatinde şu zevat refakat etmektedir: Baş vezir Muavini Ekselans Serdarı Ala Ali Muhammet,

¹⁶⁶ **Ayın Tarihi Dergisi**,Ayın Politik ve Ekonomik Olayları,Sayı:285,Ağustos,1957,s.68-70

Nafia Veziri Muhammet Kabir, Sıhhiye Vezir Vekili Dr. Abdulzahir, Hariciye Nezareti Siyasi İşler Umum Müdürü Abdurrahman Pajbak, Majeste Kralın Başyaveri General Muhammet Sefer Vekil, Basın Müşaviri Halilullah Halili, Saray Protokol Şefi Muhammet Ali ve Hariciye Nezareti Siyasi İşler İkinci Şube Müdürü Nasır Ziya.

Muhammet Zahir Şah 27 Ağustos günü saat 10.00’da Anıtkabir’i ziyaret ederek Atatürk’ün manevi huzurunda saygı duruşunda bulunmuş ve kabre beyaz gılayör ve karanfillerden yapılmış, buğday başaklarıyla süslü, üstünde Afgan kraliyet arması ve Afgan milli renklerinin havi bir kurdele bulunan çelengi koymuştur.

Majeste Muhammet Zahir Şah’ın Anıtkabir’i ziyareti esnasında riyaseti cumhur muhafız kıtasından bir merasim bölüğü selam resmini ifa etmiştir.

Aziz misafirimiz saat 11.00’da ikamet etmekte olduğu Hariciye Köşkü’nde, Ankara’da akredite bulunan yabancı misyon şeflerini kabul etmiştir. Cumhurbaşkanımız Celal Bayar ile Afgan Kralı Zahir Şah arasında nutuklar teati edilmiştir.

Majeste Muhammet Zahir Şah şerefine Çankaya Köşkü’nde verilen ziyafette Cumhurbaşkanımız şu nutku irad etmiştir:

Haşmetlü Kral Hazretleri,

Dost ve kardeş Afganistan’ın büyük ve kıymetli hükümdarını davetlimiz olarak aramızda görmek ve hoş geldiniz demekle duyduğumuz memnuniyet ve saadet hudutsuzdur.

Haşmetmeap, Türkleri Afganlılara bağlayan dostluk ve kardeşlik rabıtaları çok samimidir. Bu dostluk, kuvvetini maziden ve tarihten almaktadır. Her çeşit tesirden masum, heyecan ve hayatiyetini her zaman muhafaza etmiştir.

Biz, hürriyet ve istiklalimiz için ölüm kalım mücadelesi yaparken ilk takdir ve tasvip hareketini asil Afgan milletinden gördük. Afganlılarla Türkleri birbirlerine yaklaştıran başka benzerliklerde vardır. Bunlardan biri ve başlıcası her iki milletin hürriyet ve istiklallerine sarsılamaz şekilde bağlı oluşları ve bu uğurda her türlü fedakarlığı göze alan azim ve iradeye sahip bulunmalarındır.

Bu duygularımız bir kere daha izhar etmek fırsatını bize bahşeden bu ziyaretinizden hepimiz şeref ve bahtiyarlık duyduğumuzu tekrar ederken zatı hümayunlarının şahsi saadetlerinin devamını büyük Afgan milletimin refahı ve tealisini dilerim.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından şerefine verilen yemeğin sonunda dost ve kardeş Afgan Kralı Muhammet Zahir Şah, Cumhurbaşkanımızın nutkuna mukabelede bulunarak şu nutku irad etmiştir:

Bu güzel fırsatı elde edebildiğimden dolayı çok bahtiyarım. Bu güzel memleketinizi görmek ve sizi şahsen tanımak şerefini bana bahşetmiş olduğunuzdan dolayı büyük bir minnettarlık duymaktayım. Her iki milleti birbirlerine asırlarca yaklaştırmış olan Afganistan ve Türkiye arasındaki eski ve daimi münasebetler öyle bir manevi temele dayanmaktadır¹⁶⁷.

Bu iki kardeş ve Müslüman millet arasındaki sağlam ve köklü kültürel münasebetler, o dostluk akalarının mahsulüdür. Afgan hükümeti ile Türk hükümeti arasında daimi surette inkişaf edecektir.

Zatı devletlerinin beni çok dostane bir surette davet buyurmaları Afganistan ile Türkiye arasında mevcut ola alakaları yeniden teyit etmiş bulunmaktadır. Afgan milletinin ve benim şahsi arzularım bu alakaların idame ve takviyesidir.

¹⁶⁷ A.g.e.,s.70

Afgan ve Türk milletleri, geçmiş zamanlarda muhtelif durum ve haller içinde iki milleti karanlık ve aydınlık zamanlarında imtihanlar vermiş ve bu iki millet arasında mevcut olan karşılıklı dostluk ve saygı duyguları köklerini sağlam olarak muhafaza etmiştir. Sözlerimi bitirmeden evvel kardeş ve Türk milletinin misafirperverliğini sitayişle yad eder dünya sulhu sayesinde bütün İslam ve beşeriyetin saadetini temenni eder kadehimi zatı devletlerinin sıhhati ve Türk milletinin saadet ve terakkisi için kaldırırım¹⁶⁸.

28 Ağustos günü Zahir Şah'a Ankara şehri Fahri hemşeriliği tevcih edilmiş ve belediye meclisince bu hususta ittifakla alınan karar gereğince hazırlanmış olan hemşerilik mazbatasını bugün öğleden evvel hariciye köşkünde merasimle belediye başkanı tarafından Kral' a takdim edilmiştir.

Kral bugün saat 11.15'te beraberindeki zevatla birlikte asrı aşan bir zamandan beri Türk ordusuna sayısız hükümdarlar yetiştiren harp okulunu ziyaret etmiştir. Öğleden sonra Cebeci'deki harita umum müdürlüğünü ziyaret etmiştir. Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan aziz misafirimize Marmara Köşkü'nde bir çay ziyafeti vermiştir.

Memleketimizin asil misafiri Zahir Şah Cumhurbaşkanımız Celal Bayar'la birlikte 29 Ağustos günü öğleden evvel Türk hava kuvvetlerine mensup bir uçakla hareket ederek saat 11.30'da Konya'ya gelmişler ve binlerce Konyalının hararetle tezahüratıyla karşılanmışlardır.

30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 35. yıldönümü dolayısıyla memleketimizin aziz misafiri Kral Zahir Şah şerefine sabah saat 10.30'da Ankara hipodromunda geçit resmi yapılmıştır. Merasim Afgan milli marşı ile istiklal marşının bando tarafından çalınmasıyla başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu parlak geçit resmi saat 11.45'te sona ermiştir.

¹⁶⁸ A.g.e.,s.72

Memleketimizin aziz misafiri Afgan Kralı Zahir Şah ve Cumhurbaşkanımız Celal Bayar ve beraberindekilerle 31 Ağustos günü saat 11.30'da hususi trenle Karabük'e gitmişlerdir. Karabük'te halkın büyük sevgi tezahürleriyle karşılanmışlardır. İstasyondaki takdim merasimine müteakip Kral ve Cumhurbaşkanımız, Karabük Demir-Çelik Fabrikalarını gezmek üzere istasyondan ayrılmışlardır. Afgan Kralına Karabük Demir-Çelik Fabrikalarını ziyaretinin bir hatırası olarak minyatür çelik döküm potası hediye edilmiştir¹⁶⁹.

Memleketimizde misafir bulunan dost ve müttelik Afgan Kralı Zahir şah ve Reiscumhurumuz Celal Bayar 1 Eylül günü emirlerine tahsis edilmiş olan Gayret muhribi ile saat 18.00'da İstanbul'a gelmişlerdir. Gayret muhribi saat 16.00'da Sarıyer önlerine geldiği zaman Vali ve Belediye Reis vekili Kemal Hadımlı muhribe çıkarak misafirlerimize İstanbul Şehri adına "Hoş geldiniz" demiştir.

Gayret'in dümen suyundan gelmekte olan Muavenet muhribimiz de Bebek önlerinde Irak kralı Faysal'ı hamil olan Melike tül Aliyye yatını 21 pare top atışıyla selamlamıştır. Bu esnada açık bir motora binmiş bulunan Irak Kralı majeste ikinci Faysal, yattan ayrılarak Gayret'e yaklaşmış ve muhribin pruvasında bulunan Zahir şah ile Reiscumhur Bayar'ı selamlamıştır.(Bkz.Ek10)

Saat 17.45'te Gayret Dolmabahçe önlerinde demirlediği zaman misafirlerimiz ve Bayar, Acar motoruyla muhribi terk etmişler ve bu esnada 42 pare topla selamlanmışlardır. Şah ve Celal Bayar Sarayburnu'nda Başbakan Adnan Menderes tarafından karşılanmışlardır. Merasime müteakip açık bir otomobile yola koyulan misafirlerimiz ve Reiscumhurumuzun refakatlerinde Afgan Baş vezir yardımcısı ve Başvekilimiz Adnan Menderes'te bulunuyordu.

Kafile; Divanyolu, Beyazıt, Atatürk Bulvarı, Unkapanı, Atatürk köprüsü, Tepebaşı, Galatasaray, İstiklal caddesini takiben Taksim'e gelmişler ve buradan da halkın sevgi tezahüratları arasından geçerek Dolmabahçe yoluyla Yıldız sarayındaki misafirlerimizin ikametlerine tahsis edilen Şale köşküne vasıl olmuşlardır.

¹⁶⁹ A.g.e.,s.72-77

Bu sabah misafirlerimiz şerefine metris çiftliğinde askeri bir tatbikat yapılmıştır. Afgan kralı şerefine tertiplenen tatbikatta hazır bulunmuş ve Türk Askerlerinin yüksek kabiliyetinden dolayı kumandanları tebrik etmiştir. Öğleden sonra Umur motoru ile Marmara ve boğazda bir gezinti yapan Majeste Muhammet Zahir Şah, Dolmabahçe'den karaya çıkarak Şale köşküne gitmiş ve gecede Hariciye vekaleti vekili tarafından şerefine Beylerbeyi'nde bir akşam yemeği verilmiştir¹⁷⁰.

3 Eylül günü dost Afgan Kralı Zahir Şah ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar, refakatindeki Afgan heyeti üyeleri ve Dışişleri bakanı vekili Ethem Menderes ile Bursa'ya gitmek üzere 10.30'da Umur motoru ile Mudanya'ya hareket etmişlerdir. Kendilerini Dolmabahçe rıhtımından İstanbul Valisi ve Belediye Reis vekili ile sivil ve askeri erkan uğurlamıştır. Saat 14.00'da Mudanya'ya gelmişlerdir. Mudanya iskelesinde Bursa milletvekilleri, Bursa valisi, sivil ve askeri erkan tarafından karşılanan Kral ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Mudanya halkının alkışları arasında otomobille Bursa'ya hareket etmişler ve saat 14.30'da Bursa'ya vasil olmuşlardır¹⁷¹.

Karacabey Harasını ziyaret eden misafirimiz Mudanya'dan Tarsus gemisiyle yola çıkmıştır.5 Eylül günü Kral Zahir Şah ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve maiyetleri erkanı bugün saat 17.30'da kendilerine tahsis bulunan Tarsus yolcu gemisiyle İzmir'e gelmişlerdir.

Büyük sevgi tezahürleri ve alkışlarla karşılanmışlardır. Tarsus gemisi İzmir limanı açıklarında Hava Harp Okulu uçakları tarafından karşılanmış ve selamlanmıştır. İzmir asil misafirlerimiz şerefine baştan başa Türk ve Afgan bayrakları ile donatılmıştır. Ayrıca şehrin muhtelif yerlerine taklar kurulmuştur.

On binlerce İzmirlinin sevgi tezahürleri ve alkışları arasında Cumhuriyet meydanında karaya çıkan Afgan ve Türk reislerini, başta alay sancağı bulunan bir merasim kıta'sını selamlamış ve bando Türk ve Afgan milli marşlarını çalmıştır.

¹⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**,2 Eylül 1957,s.1

¹⁷¹ **Cumhuriyet Gazetesi**,4 Eylül 1957,s.1-5

Dost ve kardeş Afgan kralı ve Cumhurbaşkanı beraberlerindeki zevatla birlikte karşılama merasimine müteakip kortej halinde Atatürk caddesi-İzmir palas-Vasıf Çınar Bulvarı yolu ile Lozan kapısından girerek İzmir Enternasyonal Fuarını gezmişlerdir.

5 Eylül Cumartesi günü öğleden sonra Alsancak liman inşaat ve tesisleri ile Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yaptırılmakta olan 20 bin tonluk siloyu gezmişler ve ilgililerden izahat almışlardır. Kral ve zevatları ile İzmir Vali vekili Ethem Yetkiner ile birlikte Efes'e gitmişler ve tarihi yerleri gezerek ilgililerden izahat almışlardır¹⁷².

8 Eylül günü aziz misafirlerimiz ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar İstanbul valisinin Büyükdere fidanlığında verdiği kır yemeğinde bulunmuşlardır. Misafir kral bilahare Dolmabahçe stadına gelerek Galatasaray-Fenerbahçe maçını seyretmiş ve süvari okulunda yapılan konkurhipikleri takip etmiştir.

Memleketimizi resmen ziyaret eden Afgan kralı Zahir Şah ve beraberindeki zevat 9 Eylül pazartesi günü saat 11.15'de uçakla Türkiye'den ayrılmıştır.

Hava alanında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve protokole dahil zevat tarafından törenle uğurlanan Kral, uçağa binmeden önce şu beyanatta bulunmuştur : “ Bana karşı gösterilen içten gelen kabulden dolayı Türk milletine samimi şükranlarımı bir defa daha bildirirken milletimin Türk milletine dostluk ve kardeşlik mesajı göndermiş bildirmek ve bu münasebetle Türk milletinin saadeti ve Türkiye'nin refah ve itilası için en samimi hislerimi belirtmek isterim¹⁷³.”

Bu ziyaretlerde Cumhurbaşkanı Celal Bayar mütemadiyen Kral Muhammed Zahir Şah'ı Sovyet tehlikesine karşı uyarmış, fakat Zahir Şah ve dönemin devlet adamları böyle bir tehlikeyi öngörebilecek ileri görüşlülüğe sahip olmadıkları için Afganistan'ı adım adım Sovyet işgaline doğru sürükleyecek kararlar almışlardır.

¹⁷² Cumhuriyet Gazetesi,6 Eylül 1957,s.1

¹⁷³ Cumhuriyet Gazetesi,10 Eylül 1957,s.1-5

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Afganistan hükümeti kendi ülkeleri arasında hava ulaştırmalarına dair bir anlaşma akdine karar vererek bu maksatla usulü dairesinde yetkilendirilmiş temsilciler tayin etmişler ve bunlar aşğıdaki hükümler üzerinde mutabık kalmışlardır.

Madde 1- Bu anlaşma zikir olunan terimlerin ifade ettikleri manalar şunlardır :

- a) “Hava servisleri” , “Milletler arası hava servisleri”, “Hava yolu işletmesi”, “Teknik iniş” terimleri hakkında 7 Aralık 1944’te Şikago’da imzalanan Milletler arası Sivil Havacılık Anlaşmasınının 96. maddesi tatbik edilir.
- b) “Ülke” Bir devletin hakimiyeti altında bulunan arazi ile ona bitişik karasularıdır.
- c) “Yetkili Havacılık makamı”, Türkiye’de Münakalat Vekaleti ve Afganistan’da Afgan havacılık makamı başkanı veya bu vazifeyi yapmaya yetkilendirildiğı beyan olunacak şahıs veya dairelerdir.
- d) “Tayin edilmiş hava yolu işletmesi”, Akid taraflardan birinin diğere bu anlaşmanının 3’üncü maddesi gereğince ve yazılı olarak bildirdiğı müessesedir.

Madde 2- Akid taraflardan her biri diğere tayin edilmiş havayolu işletmesi için bu anlaşmada bahsi geçen hakları tanıyacaktır.

Madde 3- Mutabık kalınan hava servislerine kendisine haklar tanınan Akid tarafının ihtiyarına göre derhal veya daha ileri bir tarihte başlanabilir. Akid taraflarından birinin tayin edeceği hava yolu işletmesinin, milletler arası hava servislerine tatbik edilen kanun ve nizamnamelere riayet edeceği hususunda diğere Akid tarafının yetkili havacılık makamlarını tatmin etmesi istenebilir¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Reşat Yazıcı,A.g.e., ,s.29

Madde 4- Akid taraflardan her birinin tayin ettiği hava yolu işletmelerine mutabık kalınan hava servislerini işletirken aşağıdaki haklar tanınacaktır :

- a) Diğer Akid tarafın ülkesi üzerinden uçmak,
- b) O ülkede teknik iniş yapmak,
- c) Milletler arası yolcu, yük ve posta alıp boşaltmak üzere bu anlaşmada tasrih edilen noktalara inmek ve kalkmak.

Madde 5- Akid taraflar aşağıdaki hususlarda mutabıktırlar :

- a) Akid tarafların hava yolu işletmelerince sağlanan ulaştırma kapasitesi trafik taleplerine intibak ettirilecektir.
- b) Akid taraflarca tayin edilen hava yolu işletmeleri, müşterek hatlardaki servislerinde birbirlerinin servislerine hanel ettirmemek üzere karşılıklı menfaatlerini göz önünde bulunduracaklardır.

Madde 6- Her iki tarafın yetkili havacılık makamları, işbu anlaşma ile tespit edilen esasların memnuniyet verici bir şekilde tatbiki için bilgi teatisinde bulunacaklardır.

Madde 7- Mutabık kalınan hava servislerine başlarken ücret tarifeleri, işletme masrafları, makul bir kar haddi, servis hususiyetleri dahil tekmil ilgili faktörler ve tasrih edilen yolun herhangi bir kısmı için diğer hava yolu işletmelerinin tatbik ettikleri tarifelerde nazarı itibara alınacaktır.

Tayin edilen ilgili hava yolu işletmeleri, mümkün oldukça ücret tarifeleri üzerinde Milletler arası Hava Nakliyat Birliğinin tarife tesbit teşkilatı delaletiyle mutabık kalacaklardır.

Madde 8- Akid taraflardan birinin ülkesine, diğer Akid tarafça tayin edilen hava yolu işletmesi tarafından veya bu işletme nam veya hesabına getirilip münhasıran bu işletme uçakları tarafından kullanılacak akaryakıt, yağlama yağları ve

yedek parçalar; gümrük resimleri, muayene ücretleri veya diğer milli resim ve harçların alınması bakımlarından milli havayolu işletmelerine veya en ziyade müsaadeye mahzar havayolu işletmelerine uygulanan işlemlerden faydalanacaktır¹⁷⁵.

Madde 9- Akid taraflardan her biri, diğer Akid tarafça tayin edilen havayolu işletmesi mülkiyetinin esaslı kısmının ve fiili murakabesinin bu sonuncu taraf tebaalarının elinde bulunduğuna getirmediği hallerde veya bu işletme, ülkesi üzerinde faaliyette bulunduğu devletin kanun veya nizamlarına riayet etmediği veya işbu anlaşmanın kendisine yüklediği vecibeleri yerine getirmediği takdirde bu işletmeye işletme müsaadesi vermeyi reddetmek veya verilmiş olan müsaadeyi geri alma hakkını muhafaza eder.

Madde 10- Bu anlaşmanın tatbiki ile ilgili bütün hususlarda sıkı bir işbirliğini teminin Akid tarafların havacılık makamları her Hangi birinin isteği üzerine istişarede bulunacaklardır.

Madde 11- Akid taraflardan biri bu anlaşmaya son vermek hususunda ki niyetinden herhangi bir tarihte diğer Akid tarafı haberdar edebilir.

Madde 12- İşbu bu anlaşmanın Tatbik ve tefsiri hususunda Akid taraflar arasında her Hangi bir ihtilaf zuhur ettiği takdirde Akid taraflar evvela bu ihtilafi aralarında müzakere yolu ile halletmeye gayret edeceklerdir.

Akid taraflar müzakere suretiyle anlaşamadıkları takdirde bu anlaşmazlık tarafların tayin edecekleri birer hakem ve bu hakemlerin Akid tarafların vatandaşı olmamak suretiyle seçecekleri bir üçüncü hakemden müteşekkil üç kişilik bir hakem heyetinin tetkikine arz edilecektir.

Madde 13- Bu anlaşmanın Ek'i, anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olup anlaşmaya atfedilen her husus aksi zikredilmedikçe , Ek'i de ihtiva eder.

¹⁷⁵ A.g.e.,s.31

Madde 14- Bu anlaşma her iki Akid tarafça tasdiğe tabi olup tasdiknamelerin teatisi tarihinde yürürlüğe girecektir.

Bu anlaşma aşağıda imzaları bulunan ve hükümetlerince yetkili kılınan zevat tarafından Ankara'da Türkçe,Farsça ve İngilizce lisanlarında her metin aynı derecede muteber olmak üzere 8 Şubat 1958 tarihinde ikişer nüsha olarak imza edilmiştir.

Anlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti namına Hariciye vekaleti katibi umumi siyasi işler muavini Zeki Kuneralp tarafından imzalanmıştır. Anlaşma 23 Aralık 1959 tarih ve 7401 sayılı yasa ile onaylanmıştır¹⁷⁶.

Türkiye Cumhuriyeti ve Afganistan Krallığı, Birleşmiş Milletler Anayasası ile Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı statüsündeki prensiplerden mülhem olarak iki devlet beyninde mevcut mesut işbirliğini dostluk ve karşılıklı anlayış içinde takviye eylemek, Türk ve Afgan milletleri arasındaki münasebete mütekabilen hakim olan kardeşlik ve hürmet hislerini daha derinleştirmek, iki kardeş milleti birbirine bağlayan manevi kıymetleri tarsin ve kendileri için pek aziz olan bu işbirliği ruhunun gelecek nesillere de intikalini temin gayesiyle bir Kültür anlaşması Akdi kararlaştırılmış ve bu maksatla :

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti,Hariciye vekili Ekselans Fatih Rüştü Zorluyu ; Afganistan Kraliyet hükümeti ise,Ankara Büyükelçisi Ekselans Assdollah Seraj'ı tam salahiyyetli murahhasları olarak tayin etmişlerdir.

Bu murahhaslar, usulüne uygun olarak tanzim edilmiş bulunan selahiyyetnamelerin teatisini müteakip aşağıdaki hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır :

Madde 1- Yüksek Akit taraflardan her biri diğerinin ülkesinde o memlekette meri mevzuata tabi olmak şartı ile kültür müesseseleri tesisini teşvik edeceklerdir.

¹⁷⁶ A.g.e.,s.32-33

Madde 2- Yüksek Akit taraflar, memleketleri arasında üniversite personelinin ilim araştırmalarının mübadelesini teşvik edeceklerdir.

Madde 3- Yüksek Akit taraflar, İlim, Edebiyat ve sanat müesseseleri ve cemiyetleri arasında işbirliği yapılmasını teşvik edeceklerdir.

Madde 4- Yüksek Akit taraflardan her biri, ülkesinde meri mevzuata tabi olmak şartı ile diğer Akit taraf vatandaşlarının kendi ülkesinde muhtelif öğrenim müesseselerinde tahsil yapmasını kolaylaştıracaklardır.

Madde 5- Yüksek Akit taraflardan her biri, diğer Akit taraf Üniversite ve yüksek tahsil öğrenci ve mezunlarının kendi memleket tedris müesseselerinde tahsillerine devam edebilmeleri veya tetkikat ve araştırma yapabilmeleri için burslar temin eylenecektir.

Madde 6- Diploma ve derecelerin muadeleti meselesi, her iki hükümet arasında muayyen zamanlarda tetkik mevzu yapılacaktır.

Madde 7- Yüksek Akit taraflardan her biri, aralarında kültür münasebetlerini geliştirmek üzere, çeşitli faaliyet sahalarında kendi kültürünün diğerlerin ülkesinde daha iyi tanınması için yardımda bulunacaktır.

Madde 8- Yüksek Akit taraflardan her biri, memlekette yayınlanan ders kitaplarındaki iki memleketten biri hakkında yanlış malumat bulunmamasını sağlamaya bilhassa dikkat edeceklerdir.

Madde 9- Yüksek Akit taraflar, iki memleket arasında spor müsabakaları yapılmasını ve izci seyahatlerini imkan nispetinde teşvik edecekler ve kolaylaştıracaklar, bunların devlet ve belediyeye ait taşıtlarda mümkün olan tenzilatlı tarifeden istifadeleri sađlanacaktır¹⁷⁷.

¹⁷⁷ A.g.e.,s.34-35

Madde 10- İşbu anlaşma, iki memleketin esas teşkilat usullerine göre tasdik edilecek ve tasdiknamelerin Afganistan hükümeti merkezinde teatisinden bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 11- İşbu anlaşma, beş senelik bir müddet için addolunmuştur. Bu müddetin bitiminde anlaşma, iki akitten biri tarafından altı aylık bir ihbar müddetine bağlı olarak feshedilinceye kadar meriyette kalır.

Keyfiyeti tasdiken usulüne uygun olarak salahiyyetli kılınmış olan murahhaslar işbu anlaşmayı imzalamışlar ve mühürlemişlerdir. 7 Kasım 1959 tarihinde Ankara'da Türkçe ve Farsça yazılmış iki asli nüsha olarak tanzim edilmiş olup her iki metin de aynı derece de muteberdir. Bu anlaşma 27 Aralık 1963 tarih ve 36 sayılı yasa ile onaylanmıştır.

Ayrıca Afganistan Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında seyahatleri kolaylaştırmak amacıyla 27 Eylül 1972 tarihinde “Vizelerin karşılıklı kaldırılması anlaşması”, Ankara'da imzalanmıştır.

Bu anlaşma ile geçerli milli pasaport taşıyan Afganistan Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları önceden vize almak zorunluluğu olmaksızın herhangi bir yerden Afganistan'a ve Türkiye'ye karşılıklı olarak en çok iki aylık bir süre için seyahat etmekte serbest olacaklardır¹⁷⁸.

1960'dan sonra ise Sovyet uzmanlar, askeri akademilerde görev yapmak için Kabil'e geldiler. Sovyet-Afgan işbirliği çerçevesinde eğitim dışında projeler, yol yapımı, sulama, makine tamiri ve daha sonra da Jeolojik araştırmalar ve ziraat alanlarındaki çalışmalar takip etti.

Sovyetler, Afganistan'da bazı zengin doğal kaynakları bulmalarına rağmen bunları çıkarıp işlememişlerdir. Sadece doğalgaz çıkartmışlar ve bunun da büyük bir kısmını, ülkelerine aktarıp kullanmışlardır. Sovyetler, izledikleri

¹⁷⁸ A.g.e.s.36

komünist yayılcı politikadan sonuç almaya başlamışlardı. Sovyet-Rusya'da eğitim gören Afganlı gençler, belki de farkında olmadan Sovyet propagandası yapmaya başlamışlardır.

Sovyetler Birliği, 1960-1961 yıllarında Afganistan-Pakistan sorununu daha da büyüterek iki İslam ülkesinin diplomatik ilişkilerinin kesilmesine neden olmuştur. Pakistan ile ilişkilerini kesen Afganistan'ın, dış dünya ile bağlantı kurmak için yol olarak da Sovyetlerden başka bir alternatifi kalmamıştı.

Böylece Afganistan'ı istediği gibi kendine bağlı bir hale getirmiştir. Amerika bu sırada devreye girerek, İran'ı ikna etmiş ve Afganistan'a ait vasıtaların bu ülke üzerinden transit geçmesini sağlamıştır¹⁷⁹.

Amerikanın Sovyet nüfuzuna karşı Afganistan'a destek vermesi ve Afganistan'ın bu durumu çok iyi değerlendirmesi sonucu, önemli ilerlemeler kaydettiğini görüyoruz. Ancak bu durum, 1970'li yıllara kadar sürmüştür. Amerika'da değişen iktidarların Afganistan'a karşı ilgisiz kalmaları, buna karşın Sovyetlerin de Afganistan'da hakimiyetlerini artırmaları sonucu iç çalkantılar ortaya çıkmıştır¹⁸⁰.

Serdar Muhammet Davut Han, amcası ve eniştesi Zahir Şah'ı 1973 Temmuz'unda yaptığı askeri darbe ile devirerek yönetime gelmiştir. Yönetici kademelerinde önemli bir değişikliğe gitmez, ancak bu hükümet darbesi sonucu ilan edilen Cumhuriyet, geleneksel yapıların köklü yer tuttuğu Afganistan'da yeni güçlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kent orta sınıfı, özellikle 1956'dan itibaren Sovyetler Birliği'nde eğitim gören aydınlar ve subaylar, Feodal Afgan toplumunda kraliyet ailesi ve kurdukları

¹⁷⁹ Meşkure Yılmaz Börklü, A.g.m.

¹⁸⁰“Türkiye-Afganistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri”.

<http://www.deik.org.tr/ikili/200632016483Afganistan-ikili-Mart2006.pdf>

bağların fa yardımıyla ülkenin zenginliğini ve iktidarı tekelinde tutan dar aristokrasiye karşı giderek yükselen bir muhalefet yürütmeye başlarlar¹⁸¹.

Afganistan'da bu defa hem başbakanlık ve hem de devlet başkanlığı vazifesini üzerine alarak işe başlayan Davut Han, başbakan olarak 1953-63 yılları arasında takip ettiği Sovyet taraftarı politikasından vazgeçerek tamamı ile tarafsız bir siyaset takibine başlamıştır.

Ne var ki kendisini destekleyen Sovyet taraftarı solcu gurupların arzuları hilafına, Davut Han'ın takip etmeye başladığı bu müstakil siyaset solcu çevrelerde tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Davut Han, takip ettiği müstakil politikaya karşı çıkanlardan başta general Abdulkadir, Nur Muhammet Teraki ve Bebrek Karmel gibi solcu liderleri kısa sürede tesirsiz hale getirdi.

General Abdulkadir ve bir kısım Marksist subayları emekliye sevk ederek ordudan uzaklaştıran Davut Han, memleketteki sivil Marksistlerin önde gelen liderlerinden ve Afganistan Demokrat Halk Partisi Başkanı olan Nur Muhammet Teraki'yi de basın ataşesi olarak Amerika'ya gönderdi. Bebrek Karmel ve diğer solcu önderleri ise göz hapsinde bulundurmaya başladı¹⁸².

Davut Han, Afganistan'daki muhaliflerin ileri gelenlerinin bir kısmını bertaraf ederek Amerikalıların teşviki ile İran'ı Amerika'yı ziyaret ederek bu ülkelerle memleketi arasındaki durgun münasebetleri canlandırmaya çalıştı.

Sovyetler Birliği'nden açıkça uzaklaştı. Davut Han, solcu olmayan yöneticilere de görev vermeye ve batıyla iyi geçinme politikası izlemeye başladı. 1976'da İran'a gitti. 1977'de Mısır, Pakistan ve Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.

Bu ziyaretlerin sonunda bilhassa Amerika'dan Afganistan için maddi ve manevi destek sağlandı. Bunu takiben yine Amerikan hükümetinin tavsiyesi ve İran Şah'ının tavassutu ile Pakistan'ı ziyaret eden Davut Han, Paştünistan meselesi

¹⁸¹ Hasan Uysal, **Adı Afganistan**, Boyut Yayınevi, İstanbul, Ağustos, 1988, s.72-73

¹⁸² Mehmet Saray, **Afganistan ve ...**, s.157

yüzünden bu memleketle bozulmuş olan münasebetleri de düzeltmeye gayret etti. Nitekim Davut Han'ın bu ziyaretine o zamanlar Pakistan Başbakanı olan Zülfikar Ali Butto, Kabil'i ziyaret ederek mukabele etmiş ve iki Müslüman ülke arasındaki münasebetlerin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Davut Han'ın ülkesi ile Amerika Birleşik Devletleri, İran ve Pakistan arasındaki bozulmuş olan münasebetleri geliştirmede gösterdiği bu faaliyetler Sovyetleri oldukça telaşlandırmıştır. Afganistan'ın bu faaliyetlerini temkinli bir şekilde izliyor ve Afganistan'daki danışmanlarının sayısını sürekli artırıyordu. Mayıs 1978'de Kabil'de toplanacak Bağlantısız Ülkeler Bakanlar Konferansı'nda Davut'un tutumu ele alınacaktı¹⁸³.

Aynı yılın Nisan ayında Kabil'e gelen Küba heyetine karşı Afgan yönetiminin umursamaz tavrı ve daha önce sergilediği Küba aleyhtarı faaliyetler, Sosyalist ülkeler arasında Afgan yönetimi karşıtı bir cephe oluşturdu. Diğer taraftan Komünist Perçem Partisi'nden Mir Ali Ekber Heybar'ın öldürülmesi üzerine ülke içinde komünistlerin Davut Han'a karşı başlattıkları muhalefet, 17 Nisan 1978'deki hükümet darbesinin başlangıcı oldu. Heybar'ın cenaze törenine 11 bin kişinin katılması Davut Han'ı endişelendirdi.

Davut Han, hemen harekete geçerek aralarında Babrak Karmal ve Nur Muhammed Tereki'nin de bulunduğu Komünist Halk ve Perçem liderlerini 24 Nisan'da hapsetti. Tutuklanarlardan Hafizullah Emin, kaçmayı ve orduya haber göndermeyi başardı. 26 Nisan'da Vatan Car, Kabil'e bir tank birliği gönderirken; Abdulkadir de, Davut'un sarayını bombalamak ve taraftarlarını ortadan kaldırmak için Hava Kuvvetlerini gönderdi. Askeri birliklerin çoğu, bunun komünist bir darbe olduğunun farkına bile varmadan destekledi. 27 Nisan'da Davut Han ve ailesi, darbeciler tarafından öldürüldü¹⁸⁴.

¹⁸³ A.g.e.,s.158

¹⁸⁴ Meşkure Yılmaz Börklü, A.g.m.

Davut Han döneminde Türk-Afgan ilişkilerinde önemli gelişmelerden biri de 1976 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Afgan Cumhuriyeti hükümeti arasında ekonomik ve Teknik işbirliği anlaşması imzalanmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Afgan Cumhuriyeti hükümeti aralarındaki tarihi ve candan ilişkilerden esinlenerek; aralarındaki mevcut dostane ilişkileri daha fazla güçlendirmek arzusuyla her iki tarafa yarar sağlayacak ekonomik ve teknik işbirliğinin gelişmesini desteklemek ve bu tür somut işbirliğinin gelişmesi için en elverişli koşulları yaratmaya kararlı olarak aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır :

Madde 1- Akid taraflar, ekonomilerini ve milletlerin refahını geliştirmeye katkıda bulunacak olan iki ülke arasındaki ekonomik ve teknik işbirliğini teşvik etmek ve güçlendirmek için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.

Madde 2- Akid taraflar, her iki ülkedeki devlet örgütlerinin, kamu ve özel kuruluş ve teşebbüslerin karşılıklı fayda esasına dayalı olarak işbu anlaşma çerçevesinde işbirliği yapmaları için tüm olanakları araştırmayı ve yararlanmayı kararlaştırmışlardır.

Madde 3- İşbu anlaşma çevresinde gerçekleştirilecek ekonomik ve teknik işbirliğini ilgilendiren projelerin ayrıntıları, iki ülkenin ilgili teşebbüsleri, kuruluşları veya makamları arasında imzalanacak mukaveleler üzerinden tesbit edilecektir.

Madde 4- Akid taraflar, karşılıklı olarak ülkeleri arasında teknik işbirliğinin gelişmesini teşvik edecekler,uzman, belge ve teknik eğitim konusundaki ihtiyaçlarının karşılanmasında mümkün olan ölçüde birbirlerine yardımcı olmaya çalışacaklardır. Bu hususu göz önünde tutarak, Akid taraflar gerektiği hallerde işbu anlaşma hükümleri tahtında ayrı programlar düzenleyeceklerdir. Bu programların finansmanı ve diğer şartları ayrı mukavelelerle tesbit edilecektir.

Madde 5- Karşılıklı çıkarların bulunduğu her türlü ekonomik ve teknik alanda yakın işbirliğini sürdürmek hususunda kat'i kararlı olan Akid taraflar,

Bakanlar düzeyinde bir Türk-Afgan ekonomik ve teknik işbirliği ortak komisyonu kurmayı kararlaştırmışlardır.

Ortak komisyon işbu anlaşmanın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli tedbirleri alacak; karşılıklı çıkarların bulunduğu yeni alanlar tesbit edecek ve bunun üzerine ilgili hükümetlere tavsiyelerde bulunacaktır.

Ortak komisyon yılda bir defa münavebeyle Türkiye ve Afganistan'da toplanacak ve Akid tarafların yetkili makamları aracılığı ile haberleşmek suretiyle gündemini hazırlayacaktır.

Madde 6- İşbu anlaşma çerçevesinde iki ülke arasında yapılacak işbirliği her iki ülkede yürürlükte bulunan kanun ve yönetmeliklere uygun olarak yönetilecektir.

Madde 7- İşbu anlaşma, yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl süre ile geçerli olacaktır. Bu süre sona ermeden altı ay önce taraflardan biri anlaşmayı sona erdirmek istediğini yazılı olarak belirtmedikçe anlaşma kendiliğinden birer yıllık süreler için yenilenmiş addedilecektir.

Madde 8- İşbu anlaşma çerçevesinde imzalanacak mukavelelerin uygulanması anlaşmanın sona erdiği tarihte tamamlanmış ise anılan mukavelelerin sonuçlandırılmasına değin işbu anlaşma hükümleri geçerli addedilecektir.

İş bu anlaşma Akid tarafların anlaşmanın yürürlüğe girmesi için gerekli anayasal koşulların yerine getirildiğini birbirlerine bildirdikleri tarihte yürürlüğe girecektir.

Yukarıdaki hususları teyiden hükümetleri tarafından yetkili kılınmış aşağıda isimleri bulunanlar işbu anlaşmayı imzalamışlardır.

Kabil'de 11 Ocak 1976 tarihinde İngilizce dilinde aynı derecede geçerli iki asıl nüsha halinde düzenlenmiştir. Anlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti hükümeti adına

Dışışleri Bakan vekili İhsan Sabri Çağlayangil ;Afganistan Cumhuriyeti hükümeti adına Dışışleri Bakanı Waheed Abdullah imzalamıştır¹⁸⁵.

Nur Muhammet Terekki, Hafızullah Emin ile Babrak Karmal, serbest bırakıldıktan sonra hükümet kurma çalışmalarına başladılar. Yayınladıkları bildiri ile izleyecekleri politikalarını açıkladılar. Darbeciler, bir taraftan güven tesise çalışırken diğer taraftan da Mayıs 1978'de bazı idam cezaları uyguladılar.

Nisan 1978'de komünistlerin iktidara gelmesi ile, Afganistan'daki Sovyet danışman sayısında büyük bir artış gözlemlendi. Bu danışmanlar, Afgan polis teşkilatında ve gizli emniyet teşkilatında birtakım düzenlemelere gittiler. Muhalefette bulunanlara çeşitli işkenceler uyguladılar ve toplu infazlar yaptılar. Ayrıca Şubat 1979'da A.B.D. Büyükelçisi Adolph Dubs, önce rehin alınmış ve sonra da öldürülmüştür. Büyükelçilerinin öldürülmesi ile Amerika, Afganistan'daki Sovyet işgali karşıtı politikasında daha katı ve kararlı olmuştur.

İlerleyen günlerde yönetime gelen komünistler arası siyasi rekabetten ötürü çözümler başladı. Bu durumda Sovyetler Birliğı, orduda çoğunluğına sahip olan Halkçıları desteklemiş ve Babrak Karmal'ı yönetimden uzaklaştırmıştır. Perçem taraftarları, liberaller, üniversite profesörleri, muhafazakarlar ve milliyetçiler tutuklanmıştır. Bu tutuklanmaları takip eden infazlar, toplu katliamlar ve İran Şah'ının devrilmesi, Afganistan'da genel huzursuzluğı daha da artırmıştır. Eylül - Aralık arası dönemde huzursuzluk iyice tırmandı. Eylül 1979'da iktidarda sadece Emin bırakıldı. Nihayet 24 Aralık 1979'da kesin Sovyet işgali gerçekleşti.

Sovyet işgali ve Emin'in bir Sovyet ajanı tarafından öldürülmesinden sonra, Babrak Karmal başbakan oldu. Afgan halkı, Rus birliklerinin ülkelerine girmelerine büyük tepki gösterdi. Bunun üzerine Sovyetler, Karmal'ı ve idaresini savunmak için Afganistan'a takviye askeri birlikler sevk etmişlerdir. Bu istiladan sonra ise, her alanda Sovyet danışmanların ağırlığı hissedildi ve Afgan ordusu tamamen hakimiyetlerine geçti.

¹⁸⁵ Reşat Yazıcı,A.g.e. s.39-40

E-1979-1989 YILLARI ARASI DÖNEM

Sovyet danışman veya teknisyenlerden Orta Asya kökenlilerin çoğunluğunu Tacikler teşkil etmiştir. Sovyetler, Afganistan'ı istilaları sırasında öğretim elemanlarının yetersiz oluşu nedeni ile fazla başarı sağlayamamışlardır. Ancak Sovyetler Birliği'ne eğitim amaçlı gönderilen Afganlı öğrenci sayısı önemli miktarda artmıştır. Örneğin 1980'de Taşkent'teki 600 Afganlı öğrenci varken daha sonra bu sayı, 5.000'e yükselmiştir. 1982 yılında Sovyetler Birliği'nde eğitim gören toplam Afganlı öğrenci sayısı, 25.000'e ulaşmıştır. Taşkent'te bulunan ve Özbekçe bilen bazı Afganlı öğrenciler, ülkelerindeki mücahit faaliyetleri hakkında Özbeklere bilgi veriyorlardı. Bu durumu önlemek isteyen Sovyet yetkilileri, Afganlı öğrencileri Moskova ve Leningrad'a taşımak istemiştir. Ancak Özbek lider Reşidov'ın girişimleri ile, bu durum önlenmiştir ¹⁸⁶.

Afgan aydınlarına göre istiladan önce Sovyetler ellerinde üç büyük koz olduğu sanılıyordu. Ordu, komünist partileri ve toprak reformu. Ancak bunların hepsi boşa çıktı. Nitekim sürekli patlayan isyanlar yüzünden Afgan askeri kadrosunu Doğu'nun Küba'sı haline getirmek umudu da daha Teraki Emin yönetimi sırasında kaybolmaya yüz tutmuştur.

Toprak reformuna gelince halk bunun kıtlık demek olduğunu fark ettiğinden kabul etmeye yanaşmadı ¹⁸⁷.

Sovyetler, Afganistan'ı işgal ederken oradaki yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları kullanmayı, Orta Doğu Petrol bölgesi ve Hint Okyanusu'nu denetim altına almayı hesap ettiler. Ancak 10 yıl süreli işgal döneminde bu hesap gerçekleşmemiştir. Bu başarısızlık, birçok sebebe dayanmakla birlikte bunlardan üç tanesi özel önem arz etmektedir. Bu önemli sebepler:

¹⁸⁶ Meşkure Yılmaz Börklü, A.g.m.

¹⁸⁷ Mary Broxup, **Bugünkü Afganistan**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1985, Ankara, s.8

- (1) Müslüman Afgan halkının olağanüstü bir direniş göstermesi,
- (2) Amerika'nın dünya kamuoyunda konuyu sıcak tutması ve bazı yaptırımlar uygulaması,
- (3) Sovyetlerin gerçekleştirdiği haksız işgalin ülke insanlarına getirdiği yükün ve insan kaybının daha sonra başlayan açıklık politikası ile Sovyet halkınca öğrenilmesi ve tasvip edilmemesi olarak belirtilebilir.

Sovyet işgali üzerine Afgan halkı, direnişe başladı. Başlangıçta direniş gösteren Afganlıların eğitimsizliği ve yeterli modern silahlardan yoksun bulunmaları, başarılı olmalarını engelledi. Buna karşılık Sovyetlerin çok üstün silah gücüne sahip olmaları, ülkeyi denetim altına almalarını kolaylaştırdı. Bunun üzerine, önemli bir Afgan mülteci grubu Pakistan'a göçtü. Peşaver vadisi, kısa zamanda Afganlı mülteciler ile doldu. Sayıları milyonlara ulaşan bu insanlar, kabile yapılanmalarını orada da oluşturdular. Afgan kabileleri arasındaki rekabet, dini ve etnik farklılıklara dayanan mücahit grupları, arasında birlik oluşturmayı engelledi.

Dost ülkeler, yaptıkları yardımlarla bu gruplaşmaları daha da teşvik ettiler. Afganistan'da eğitim ve öğretime fazla önem verilmemesi, geri kalmalarına, kabile hayatını sürdürmelerine ve bir millet haline gelmelerine engel olmuştur. Ayrıca kurulan hükümetlerin, Afgan halkının %60'ını oluşturan Taştumları koruması, Türk kabilelerini (Özbek, Türkmen, Kırgız ve Hazera), Tacik ve diğer toplulukları eğitim ve diğer sosyal haklardan mahrum etmesi, bu kabilelerin karışarak bir Afgan milletini oluşturmalarını engellemiştir. Afganistan'daki Sovyet baskı ve katliamına paralel olarak Afganistan'dan Pakistan'a göç edenlerin sayısı da artmıştır.

1983 yılında Peşavar vadisindeki mülteci sayısı, 3,5 milyonu bulmuştur. Pakistan, buradaki mültecileri kabilelerine göre kamplara yerleştirmiştir. BM (çeşitli yardım organlarıyla), Dünya Sağlık Teşkilatı, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı, Türkiye Kızılay Teşkilatı gibi birçok yardım kuruluşu, bu mültecilere çeşitli yardımlar sağlamıştır. Suudi Arabistan ve Kuveyt başta olmak üzere bazı İslam ülkeleri de, Pakistan'a maddi para yardımı yapmışlardır.

Daha sonra bu mülteci kamplarına iskan edilen Afgan kabileleri, çeşitli “Mücahidin Grupları” oluşturmuşlardır. Bu mücahitlere Afgan ordusundan kaçan subayların katılması, Pakistan ve Amerika başta olmak üzere bazı ülkelerin de silah sağlaması üzerine, bu mücahitler, Afganistan içlerine girerek işgalci Sovyet güçlerine karşı savaşmışlardır. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen bu gruplar, bir birlik altında toplanamamıştır.

Bu olumsuz durum, hem Sovyetlere karşı başarıyı hem de siyasi birliği engellemiştir. Ne var ki çeşitli ülkeler, bu grupları, etkisi bu gün dahi görülebileceği gibi kendi çıkarları doğrultusunda desteklemişlerdir. Ancak Afgan halkı ve mücahit grupların olağan üstü gayret ve kahramanlıkları ile Sovyetlere emperyalizmine büyük maddi ve manevi zararlar verdirilmiştir¹⁸⁸.

Amerika, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesine büyük bir tepki gösterdi. Amerika'nın bu tepkisini diğer NATO üyesi ülkeler de destekledi. Yukarıda da değinildiği gibi Amerika'nın Sovyet işgaline karşı olmasındaki en önemli nedenlerden biri, 1979 Şubat'ında büyükelçilerinin öldürülmesiydi. Amerikan yönetimi, büyük kamuoyu baskısıyla kukla Karmal yönetimini tanımamış ve Senato onayına sunduğu SALT II anlaşmasını geri çekmiştir. Kongre desteğini de alan Amerikan yönetimi, Afgan halkına kendisini yönetme hakkı dahil her türlü yardımı yapmayı resmi politika olarak ilan etti.

Ancak konuyla ilgili kesin bir çözümün sorumluluğunu ise, BM'ye havale etmiştir. Bu durum da sorunun sürünceme de kalmasına neden olmuştur. Ayrıca diğer NATO ülkeleri de Afganlı mülteci ve mücahitlere, para ve askeri malzeme yardımı yapmışlardır. Kendi çıkarları doğrultusunda Çin'de, Amerika yanında yer almış ve mücahitlere yardım yapmıştır. Böylece Sovyetler Birliği, uluslararası alanda yalnız kalmıştır. Buna rağmen hiç bir hukuka dayanmayan haksız ve kanlı Afganistan'daki Sovyet işgali, on yıl kadar sürmüştür.

Kızıl ordu Afganistan'a girdiği zaman Sovyetler, Afgan ordusundan ve

¹⁸⁸ Meşkure Yılmaz Börklü, A.g.m.

Afgan hükümetinden bekledikleri ilgiyi bulamamışlardır. Kendilerine yalnızca Rusya'da eğitim gören subaylar yardımcı olmuşlardır. Umduklarının tam tersine ordunun önemli bir kısmı, Sovyetlerle işbirliği yapmayı ve kendi halkını öldürmeyi reddetmiştir.

Sonuçta 100 bin kişilik Afgan ordusundan 70 bini silahlarıyla birlikte mücahitler tarafına geçmişlerdir. Sovyetler, bu başarısızlıklarının yanı sıra Afganistan'ın sarp arazisi karşısında da çaresiz kalmışlardır. Bütün bu başarısızlıkları Kızıl orduyu kontrolden çıkarmış ve Afgan halkına karşı adeta bir soykırım başlatmışlardır.

BM İnsan Hakları Komisyonu'nun 20 Kasım 1985 tarihinde yayınladığı rapora göre, Ocak-Eylül 1985 arasında Sovyet ordusu, 32.755 kişiyi öldürmüştür. Sovyetlerin masum halka saldırılarını öğrenen mücahitler, karşı saldırılarını sıklaştırmış ve önemli kayıplar verdimişlerdir. 1979-1984 yılları arasında Sovyet ordusu 8 bini ölü olmak üzere 25 bin kayıp vermiştir. Aynı dönemde Sovyet maddi kaybı da 12 milyar doları bulmuştur.

Sovyet ordusu bu kanlı işgaliyle 1987'e kadar hem kendisini hem de Afgan halkını çok yıpratmıştır. Bu tarihten sonra Sovyetlerin politikalarında bazı değişiklikler görülmüş ve Sovyet hükümeti içeriden ve dışarıdan gelen baskılar karşısında Afganistan'dan çekilme yolları aramaya başlamıştır. Sovyet ordusu, Brejnev devrinde Afganistan'a girmişti. Bu haksız ve kanlı işgali sona erdiren Mihail Gorbaçev olacaktır. Gorbaçev, Afganistan'dan çekilmek için önce uygun zemin ve zaman aramaya başladı.

Bunun ilk adımını da, 1979'da iş başına getirilen Karmal'ı Afganistan Demokratik Halk Partisi ve hükümet başkanlıklarından alarak attı. Yerine Dr. Muhammed Necibullah'ı getirdiler. Necibullah'a bir "Milli Uzlaşma Komisyonu" kurdurdular. Bu komisyon üyeliklerine kabile reislerini getirerek hükümete karşı muhalefeti önlemek istiyorlardı. Ancak kabile temsilcilerine istediklerini yaptırılmayınca hükümet değişikliğinden beklediklerini bulamadılar.

Bu arada Gorbaçev, Afganistan sorunundan çok kendi ülkesinde olanlardan endişeliydi. Gorbaçev, 1987 yılında uygulamaya koyduğu Perestroyka ve Glastnost ile açıklık ve yeniden yapılanma getirdi. Uygulanan bu politika ile de Rusya'nın yıllardır mazlum milletleri nasıl sömürdüğü ortaya çıktı. Sovyetler, Afganistan'dan çekilme konusunda Amerika ile başlattıkları gizli görüşmeleri hızlandırmak zorunda kaldılar.

Gorbaçev, 22 Şubat 1988 günü İsviçre'nin Cenevre şehrinde başlayacak görüşmelerden önce 8 Şubat 1988'de bir açıklama yaparak, 15 Mart'a kadar anlaşma sağlanırsa 9 ayda Afganistan'dan çekileceğini ilan etti. Sovyetler ve Amerika arasında yapılan anlaşma, 14 Nisan 1988 tarihinde Cenevre'de imzalandı. 15 Mayıs 1988'de yürürlüğe giren bu anlaşmayla Sovyetlerin Afganistan'dan nasıl çekileceği açık bir şekilde belirtilmemiş olmasına rağmen taraflar arasında yapılan gizli bir protokolle Sovyetler, 120 bin kişilik ordusunu 15 Mayıs 1988 ile 15 Şubat 1989 arasında Afganistan'dan çekmiştir¹⁸⁹.

Sonuç olarak on yıl süren işgali sırasında Sovyetlerin yaptığı zulüm ve katliamlar cezasız kalmıştır. Bütün Müslüman ülkelerde olduğu gibi dünya kamuoyu da Afganistan'daki haksızlıklar karşısında duyarsız kalmıştır.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, güney sınırlarını yaygınlaşmakta olan İslam muhafazakarlığına karşı korumak için olsun veya olmasın, bu ülke Aralık 1979'a kıyasla şimdi çok daha kritik durumdadır. Muhafazakar İslam tehlikesinin azalması şöyle dursun Afganistan'daki olayların meydana çıkmasıyla durum Sovyetler için çok daha ağırlaşmış vaziyettedir. Mücahitlerin mücadelesi, bundan önceki benzer kahramanlık anılarını canlandırabileceği gibi Büyük Ağabey Rus'un yenilmez olmadığını göstermeyi de mümkün kılacaktır. Sovyet başarısızlığını kanıtlayan her geçen gün bu tehlikeyi biraz daha çoğaltmaktadır¹⁹⁰.

¹⁸⁹ A.g.m.,s.9

¹⁹⁰ Mary Broxup, A.g.e.,s.9

F. 1989 SONRASI DÖNEM

Afganistan'da iç savaşın çıkış sebeplerinin başında Afgan mücahit gruplarının kabile yapısından kendilerini kurtaramamaları gelir. Bu durum Sovyet ordusunun çekilmesinden sonra da devam etmiş, ülkede birlik ve beraberlik sağlanamamıştır. Mücahit gruplar kabilelere dayanmalarının yanı sıra "İlımlılar" ve "Radikaller" olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Ayrıca Afganistan'da yaşayan 6 milyon dolayındaki Türk'te "Müslümanlar Birliği" adlı ayrı bir grup oluşturmuştur.

Türk mücahit grubunun başına geçen Azad Beg, Peşavar vadisine göç eden ve Afganistan'da kalan Türkleri bir araya toplamıştır. Ancak bu Türk mücahit grubu, Türkiye veya uluslararası kuruluşların sağladığı yardımlardan faydalandırılmamıştır. Bunun üzerine Türkiye, Pakistan'da yaşayan Afganlı mültecilerden 5 bin kişilik bir Türk grubu Türkiye'ye getirmiş ve diğerlerine de özel yardım yapmıştır.

Sovyetlerin Afganistan'dan geri çekilmelerinden sonra Azad Beg, Afgan Türklerinin liderliğini, bir zamanlar Afganistan ordusunda da görev yapmış olan General Raşit Dostum'a bırakmıştır. Afganistan Türkleri arasında Türkiye Türkleri için Atatürk benzeri bir misyon yüklenen General Dostum, Türk mücahit gruplarını kısa sürede düzenli orduya çevirmiş ve haklarını korumaya çalışmıştır.

Sovyetler ve Amerikalıların anlaşması üzerine Afgan mücahit gruplarından yedisi, Kasım 1987'de bir ittifak kurmuşlar ve Afganistan'daki Necibullah hükümetini tanımadıklarını duyurmuşlardır. Ayrıca bu mücahit grupları arasında varılan mutabakat gereği; kurulacak yeni Afgan hükümetinde her bir mücahit grup lideri üçer aylık dönemler için başbakanlık görevi üstlenecekti. Ancak bu karar; Amerika, Sovyetler Birliği ve Pakistan tarafından desteklenmedi. Artık Afganistan için gelecek günlerde, mücahit gruplar arası iktidar mücadelelerinin sürdüğü kardeş kavgası felaketi yaşanacaktı.

Afganistan'dan çekilmeden önce Sovyetler, yönetime kukla Necibullah'ı getirmişler ve daha sonrada bütün güçleri ile desteklemişlerdir. Necibullah kuvvetleri ile mücahit grupları arasındaki çarpışmalarda, her iki taraf ve sivil halk büyük kayıplar vermiştir. Kanlı çarpışmalardan sonra silah ve askeri azalan Necibullah, ailesi ile birlikte Kabil'deki BM binasına sığınmıştır.

Necibullah'ı kaçmasından sonra mücahitlerin Kabil'e girmeleri ve hakimiyeti ele almaları fazla zaman almadı. Bu gelişmelerin ardından 28 Nisan 1992 tarihinde Sıbğatullah Müceddidin'in başkanlığındaki Geçici Konsey yönetimi devraldı. Geçici Konsey'de başbakanlığa da Hizbi İslami'nin ileri gelenlerinden Abdussabur Ferid getirildi¹⁹¹.

Ancak Afganistan'da İslâmi bir yönetimin işbaşına gelmesinden dolayı endişeye kapılan Batı basını derhal devreye girerek mücahitler arasında geçmişte ortaya çıkmış bazı ihtilafları kullanmaya başladı. Öte yandan Hizbi İslâmi'ye bağlı birliklerin Kabil'i sıkıştırdığı bir sırada Cemiyeti İslâmi'nin önde gelen komutanlarından Ahmed Şah Mes'ud'un Kâbil yönetimiyle anlaşarak bazı şartlarla şehri tek taraflı teslim alması geçmişteki ihtilafların daha da kökleşmesine yol açtı. Çünkü Hizbi İslâmi lideri Hikmet yar, Kabil yönetiminin şartsız olarak teslim olmasını istiyordu.

Daha sonra Geçici Konsey'in yapısı ve bu konseyden yönetimi devralacak hükümetin nasıl belirleneceği konusu üzerinde de ihtilaflar çıktı. Hikmet yar, Kabil yönetiminin önce Cemiyeti İslami, Hizbi İslami ve İttihadı İslami gibi Kabil çevresinde faaliyet gösteren mücahit birliklerinin komutanlarından oluşturulacak bir konseye devredilmesini ve ardından kısa sürede seçime gidilmesini istiyordu. Diğer mücahit grupları ise seçim için şartların elverişli olmadığını ileri sürerek buna yanaşmadılar. Bu ve benzeri ihtilaflar mücahit grupları arasında silahlı çatışmalara yol açtı.

¹⁹¹ Meşkure Yılmaz Börklü,A.g.m.,s.9-10

Geçici Konsey'in başkanı ve kurulan Afganistan İslâm Cumhuriyeti'nin geçici Cumhurbaşkanı Sıbğatullah Müceddidi, belirlenen sürenin bitiminde 28 Haziran 1992'de görevi Cemiyeti İslami'nin lideri Burhaneddin Rabbani'ye devretti. Rabbani'nin Cumhurbaşkanlığı devralmasından sonra muhalif mücahit grupları arasında da bir ateşkes anlaşması imzalandı. Ancak bir süre sonra çatışmalar yeniden başladı.

Hizbi İslami'nin tutumu dolayısıyla Cumhurbaşkanı Rabbani de Hizbi İslami'nin ileri gelenlerinden olan Başbakan Abdussabur Ferid'i görevden aldı. Bu olaylardan sonra çatışmalar daha da şiddetlendi. Çeşitli araçlar vasıtasıyla sağlanan ateşkesler ve geniş çaplı bir anlaşma sonunda Hizbi İslâmi lideri Hikmet yar'ın başbakanlığa getirilmesiyle belli dönemlerde silahlı çatışmalar durduysa da kesin bir anlaşma sağlanamadı. Hikmet yar daha sonra can güvenliği olmadığı gerekçesiyle Kâbil'den ayrıldı.

İşte bu ihtilafların ve kavgaların devam ettiği bir sırada Taliban hareketi ortaya çıktı. İlk çıkışında gündeme getirdiği gayesi "kardeşkanı dökülmesinin önüne geçerek yaşanan iç krize son vermek" ti. Ancak çok geçmeden kendisi de çatışmada bir "taraf" niteliği kazandı. Dolayısıyla o da kardeşkanı akıtan bir grup haline geldi.

Taliban hareketi ilk çıktığında çok fazla dikkat çekmemişti. Ancak kısa zamanda geniş bir alan üzerinde etkili olunca ve Rus işgaline karşı yürütülen mücadelenin başından beri varlığını hissettiren bazı hareketler karşısında üstünlük sağlayınca dikkatleri üzerine çekti. Hareketin bu başarısıyla birlikte hakkında değişik iddialar da basın yayın organlarına yansımaya başladı.

Tâliban, ortaya çıkışından yaklaşık iki yıl sonra 27 Eylül 1996'da Kâbil'i ele geçirmeyi başardı. Tâliban'ın hızlı ilerleyişinde ve başarısında ABD ve Pakistan desteğinin rolünü göz önüne almak gerekir. Amerika Pakistan'la işbirliği yaparak çoğu Afganlı ama aynı zamanda Pakistanlı ve dünyanın başka yerlerinden olan Pakistan'da ve Deyubent medreselerinde tahsil gören ve mezun olmuş insanların çekirdeğini teşkil ettiği bir güç oluşturdular ve bu güce destek verdiler.

Amerika Pakistan aracılığıyla bu işi yaptı. Hem Amerika hem Pakistan Taliban'a destek verdiler. Bazı yorumcular bu gelişmeye: "Amerika'nın radikal İslâmcılığa gelenekçi İslâm anlayışını kullanarak darbe vurması" olarak bakıyorlardı. Ancak zamanla Taliban'la Amerika'nın arasında da değişik pürüzler ortaya çıktı¹⁹².

G. 11 EYLÜL 2001 SONRASI DÖNEM

Afganistan'da ekonomik zorluklar sürerken Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerine yönelik gerçekleşen saldırılar bu ülkeyi bir anda dünya gündeminin birinci maddesi yaptı. Bill Clinton başkanlığındaki ABD yönetimi her iki saldırının arkasında da Afganistan'da yaşadığı bilinen Üsâme bin Ladin'in olduğunu açıkladı ve Afganistan ilk kez ABD'nin doğrudan hedefi haline geldi.

Bin Ladin Nairobi ve Darüsselam'da eş zamanlı yaşanan bu saldırıları sahiplenmedi. Buna rağmen ABD 29 Ağustos 1998 tarihinde Ladin'in barındığı sanılan Host ve Celalabad kentlerine saldırı düzenledi. Ardından Ekim 1999'da zaten sefalet içinde bulunan Afganistan'a karşı ekonomik ve siyasi ambargo uygulanmaya başlandı.

Şah Mesud Suikastı ,ülkenin kuzeyinde Taliban güçleriyle Kuzey İttifakı güçleri arasındaki çatışmalar tüm hızıyla sürerken 9 Eylül 2001 tarihinde Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Hoca Bahauddin kasabasından bir haber geldi. Kuzey İttifakı'nın lideri Ahmet Şah Mesud, uğradığı suikast sonucu öldürülmüştü.

¹⁹² Fazıl Ahmet Burget, "Afganistan'da Başlayan Yeni Dönemde Türkiye'nin Yeri".

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=15&yazi=273>

Bu suikasttan sadece iki gün sonra 11 Eylül 2001’de ABD’nin New York ve Washington kentlerinde gerçekleşen saldırılarda 3.000’in üzerinde insan öldü. Bu saldırı, Afganistan’ın, ABD’nin birinci hedefi haline gelmesine yol açtı.

Taliban’ın kolayca devrilmesini sağlayan Kuzey İttifakı, Peştun olmayan etnik gruplardan oluşuyordu. Kuzey İttifakı’nın gücü kuzeydoğu kalesi Bedahşan, Tehar eyaleti ve Penşir Vadisi’ni koruyan Tacik ve Özbek askerlerine dayanmaktaydı.

Önce Kandahar’da kontrolü sağlayan öğrenciler, ülkenin kuzeyindeki vilayetler dışındaki bütün kent ve kasabaları ele geçirdiler. Taliban’ın hızla yükselişi, nasıl ve kimler tarafından kurulduğu konusu her zaman tartışılmış, özellikle ABD ve Pakistan istihbaratının bu örgüt üzerindeki etkisi değişik zamanlarda kendisini göstermiştir. Birçok Afganistan uzmanının atladığı bir ayrıntı ise bu esrarengiz örgütün nasıl kurulduğu hakkında bize fikir vermektedir.

ABD Merkezi Haber alma Teşkilatı CIA’ nın Güney Asya’daki en büyük merkezi Taliban’ın ilk ortaya çıktığı Kandahar’a oldukça yakın bir kent olan Quetta’dadır. Bu hareketin ilk çıktığı günlerde Pakistan gazeteleri, Quetta’daki bazı önemli toplantılardan haber vermekteydi.

Aralarında ABD’li, Pakistanlı ve eski Afgan subayların bulunduğu üst düzey toplantılarda nelerin konuşulduğu üstü kapalı olarak bu gazetelerde yer aldı. Bu toplantılardan çok kısa bir süre sonra Taliban hareketinin ortaya çıkması da elbette birçok uzmanın Taliban’a temkinli yaklaşmasına neden olmuştur¹⁹³.

¹⁹³ <http://afganistan.ihh.org.tr/tarih/taliban/taliban.html>

Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak ve Afganistan'da kurulan geçici yönetime yardımcı olmak amacıyla, 5 Aralık 2001 tarihinde Bonn'da düzenlenen konferansta, Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında izlenecek siyasi süreç görüşülmüş ve Bonn Mutabakatı imzalanmıştır.

Müteakiben 21-22 Ocak 2002 tarihlerinde Tokyo'da düzenlenen konferansta ise, bu siyasi sürecin yürütülmesi için ihtiyaç duyulacak mali kaynaklar ve ülkelerin katkıları konularında anlaşma sağlanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1386 sayılı kararı ve Bonn Antlaşması doğrultusunda, Kabil ve çevresinin güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmak ve Afganistan Geçici Hükümeti'nin çalışmalarına katkıda bulunmak üzere 19 Aralık 2001 tarihinde İngiltere liderliğinde ve başlangıçta 18 ülkenin katılımıyla Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK-ISAF) oluşturulmuştur.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları kapsamında ;

- ISAF -I Harekatı, 16 Şubat – 20 Haziran 2002 tarihleri arasında İngiltere liderliğinde,

- ISAF -II Harekatı, 20 Haziran 2002 – 10 Şubat 2003 tarihleri arasında Türkiye liderliğinde,

- ISAF -III Harekatı, 10 Şubat – 11 Ağustos 2003 tarihleri arasında Almanya – Hollanda liderliğinde icra edilmiştir.

- ISAF -IV Harekatı, ISAF'ın sorumluluk alanınının Kabil ve çevresi ile birlikte tüm Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmesini sağlayan 1510 sayılı BMGK ve Kuzey Atlantik Konseyi (NAC) kararları doğrultusunda, 11 Ağustos 2003– 11 Şubat 2004 tarihleri arasında NATO Konseyi'nin siyasi sorumluluğunda, Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı Karargahı (SHAPE) ve Müşterek Kuvvet Karargahı /

Brussum (CINCNORTH)'nın hareket komutasında yürütülmüştür. Bu emir komuta bağlantısı müteakip dönemlerde de devam etmektedir.

- ISAF -V Harekatı, 11 Şubat – 09 Ağustos 2004 tarihleri arasında NATO sorumluluğunda ve Kanada liderliğinde gerçekleştirilmiştir. NATO tarafından yapılan bir çalışma sonucu; daha önceden NATO'ya deklare edilmiş olan Dereceli Hazırlık Kuvvetleri (Gradual Readiness Forces - GRF) Karargahlarının bir rotasyon planına göre ISAF Harekatı'na liderlik yapması kararlaştırılmıştır. Bunun ilk uygulaması olarak 09 Ağustos 2004 tarihinde başlayan ISAF -VI Harekatı Avrupa Kolordusu (EUROCORPS) liderliğinde devam edilmiştir.

13 Şubat 2005 tarihinden itibaren başlayan ISAF VII Harekatı'nın liderliğini ise Türkiye'nin 3. Kolordusu (NRDC-TU) devralmıştır. Türkiye'nin 3. Kolordusundan sonra sırasıyla İtalya, İngiltere, İspanya ve Almanya - Hollanda'nın NATO'ya deklare edilmiş kolordularının ISAF sorumluluğunu üstlenmesi planlanmıştır.

BMGK kararları ile Bonn Antlaşması uyarınca,

- Kabil'de ve tüm Afganistan çapında güvenliğin sağlanmasında Afganistan Geçiş Hükümetine yardımcı olmak,

- Hükümet kurumlarının geliştirilmesine ve hükümet otoritesinin tüm ülke çapında genişletilmesine katkıda bulunmak,

- Yeniden yapılandırma ve insani yardım çalışmalarına destek olmaktır. Türkiye'nin Katkıları Türkiye; uzun yıllar terörizme karşı verdiği mücadeleden edindiği tecrübeleri uluslararası toplum ile paylaşmak ve dost/kardeş ülke Afganistan'a yardımcı olmak amacıyla, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde oluşturulan Uluslar arası Güvenlik ve Yardım Kuvveti UGYK (ISAF) Harekatı'nın bütün safhalarına katkıda bulunmuştur ¹⁹⁴.

¹⁹⁴ **Afganistan'a Bakış Dergisi**, Sayı : 1, Afganistan Büyükelçiliği , Ocak ,2006,s.29

- Türkiye, İngiltere liderliğinde yürütülen ISAF-I dönemine bölük seviyesindeki birlik ve bazı karargah subayları ile birlikte toplam 276 kişilik personel katkısında bulunmuştur.

- BM Güvenlik Konseyi'nin 1413 sayılı kararı ile ISAF-II döneminin liderliğini üstlenen Türkiye, harekate 1 Tabur Görev Kuvveti tahsis etmiş ve aynı zamanda Kabil Uluslararası Havaalanı'nın işletilmesini de sekiz ay süreyle tek başına yürütmüştür.

- Türkiye, ISAF-III döneminde, harekate bölük seviyesinde bir birlik ile, toplam 229 kişilik personel katkısı sağlamıştır.

- Türkiye, 11 Ağustos 2003 tarihinde NATO'nun sorumluluğuna geçen ISAF Harekatı'na (IV ncü dönem) bölük seviyesinde katkı sağlamayı sürdürmüştür.

- NATO'nun Kanada liderliğinde yürüttüğü ISAF V döneminde (Şubat-Ağustos 2004) de Türkiye, Azeri ve Arnavut takımları dahil bir P.Bl.Timi, karargah personeli, bir İnsan İstihbarat (HUMINT) Timi, Kabil Uluslararası Havaalanı kadrolarına 9 kişilik sivil ve asker personel desteği, 3 adet genel maksat helikopteri ve Sn. Hikmet ÇETİN'in korunması da dahil olmak üzere toplam 251 personel ile katkıda bulunmuştur.

- Türkiye ISAF V döneminde yaptığı katkılarını, Avrupa Kolordusu 'EUROCORPS'nun ISAF VI döneminde de devam ettirmiştir. NATO'daki planlamalar çerçevesinde Avrupa Kolordusu, 13 Şubat 2005 tarihinde görevini 3. Kolordu (NRDC-TU) Karargahı'na devretmiştir. Bu kapsamda;

- Kabil Çok Uluslu Tugayı (KÇUT)'nın emir komuta sorumluluğu da 27 Ocak 2005 tarihinde devralınmıştır.

- Bölgede mevcut bir P.Bl.'ne ilave olarak üç Bölüklü bir P.Tb. ile bazı birlikler de bölgeye gönderilmiştir. Türkiye, Kabil Uluslararası Havaalanı

(KAIA)'nın orta dönem rotasyon planı çerçevesinde, ilk dönem liderliğini 31 Ocak 2005 tarihinden itibaren altı ay süreyle devralmıştır.

Bu görev Ağustos 2005 ayında Portekiz'e devredilmiştir. Afganistan Kara Harp Okulu (KHO) için ihtiyaç duyulan danışman ve öğretmenlerin bir kısmının Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personelinden karşılanması talebi üzerine, 12 eğitimci personel Mart 2005 ayından itibaren Afganistan KHO'nda görevlendirilmiştir. Türkiye ISAF VII Harekatı'na dördü general olmak üzere yaklaşık 1500 Türk personel ile katkı sağlamıştır.

Türkiye, ISAF komutasını 13 Şubat'ta EUROCORPS' tan devraldı ve bu görevi yaklaşık 6 ay yürüttü. Türk Silahlı Kuvvetleri, 3. Kolordu Komutanı Korgeneral Ardağı'nın komutasında, Kabil Çok Uluslu Tugayı (KÇUT) ve Kabil Uluslararası Havaalanı'nın sorumluluğunu da üstlendi. ISAF-VII kapsamında Afganistan'da görev yapan 36 ülkeden 8714 personelin yaklaşık 1600'ünü Türk personel oluşturdu.

Bu personelin 344'ü ISAF-VII karargahında, 70'i Kabil Havaalanı'nda ve 198'i de diğer birliklerde görev aldı. Afganistan'da görevli Türk personelin dönmesinin ardından önceki dönemlerde olduğu gibi bir Türk birliği Kabil'de İtalya'nın komutası altında görev yapmaya devam etmiştir. Türk birliği, bundan önceki dönemlerde üstlendiği sorumlulukları yürütmüştür.

ISAF'ın 7. dönem komutasını yürüten 3. Kolordu Komutanı Korgeneral Ethem Ardağı'nın, komutayı İtalyan Korgeneral Mauro Del Vecchio'ya devretmesi nedeniyle Kabil'de bir tören düzenlendi. Afganistan Devlet Başkanı Hamid , törende ISAF'ı teşekkür etti. Karzai, "Afgan halkı, ISAF ülkeleri çocuklarının fedakarlıklarını unutmayacak. Onlar olmasaydı Afgan çocuklarının geleceği sağlam olmazdı" dedi¹⁹⁵.

¹⁹⁵ A.g.e.,s.30

NATO'ya üye ülkelerin Afganistan'daki Sivil Temsilcilik görevi için, Türkiye'den yana tercih yapmalarının arkasında, Türkiye'nin tek Müslüman üye olması ile birlikte Afganistan'daki olumlu imajı ve bu ülke ile olan yakın tarihî ve kültürel ilişkileri yatmaktadır. NATO, Avrupa dışındaki ilk görev alanında başarılı olmak için, Türkiye'ye daha fazla rol vermek eğilimindedir. Nitekim, bu ülkedeki NATO Sivil Temsilcisi Hikmet Çetin'in görev süresinin bitmesine rağmen, yeniden uzatılması da bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Türkiye, Tokyo Konferansında Afganistan'ın Yeniden Yapılanması Projesi kapsamında 5 milyon Dolarlık bir teknik yardım paketi taahhüt etmiştir. Anılan meblağın 500.000 dolarlık kısmı Dünya Bankasının liderliğinde oluşturulan Afganistan Reconstruction Trust Fund'a aktarılmış olup 100.000 dolarlık kısmı ise idari harcamalar için Afganistan yönetimine tahsis edilmiştir.

T.C. Başbakanlık genelgesi ile Afganistan'a yönelik yardımların koordinasyonu T.C. Dışişleri Bakanlığına verilmiştir. 5 milyon Dolarlık İmar Fonu'nun 1.9 milyon Dolarlık bölümünün 2004 yılı için projeler vasıtasıyla Afganistan'a verilmesini teminen 2003 yılında iki ülke arasında bir protokol imzalanmıştır.

Türkiye ve Afganistan arasındaki tarihi ve kültürel bağlara binaen, TİKA Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına büyük önem atfetmektedir. Afganistan'ın Paktiya bölgesinin Zedran ve Patan kasabalarına TİKA tarafından gıda yardımı yapılmıştır. TİKA Program Koordinatörlüğünce 13-23 Aralık 2004 tarihleri arasında bir araştırma-inceleme gezisi yapılarak projelerin yerlerinin ve muhammen bedellerinin tespiti yapılmış ve 1.150.000 ABD Doları tutarındaki 6 okul ve 13 su kuyusu açılması için fizibilite çalışmaları projelendirilmiştir.

1. 2005 Yılında Afganistan'a öngörülen Proje, Program ve Faaliyetler önerileri şunlardır :

a.Mevlana Celaleddin –i Belh –i'nin Doğduğu Evin Restorasyonu

Mevlana Celaleddin-i Belh-i Hazretleri, Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Mezar-ı Şerif ili Belh ilçesi Hacı Golak köyünde doğmuştur. Mevlana'nın doğduğu ev TİKA yetkilileri tarafından ziyaret edilmiş, %80'inin tahrip edildiği ve yeniden restorasyonunun yapılmasının gerekliliği tespit edilmiştir.

Ayrıca, Mevlana Hazretlerinin Türk İslam ve bilim dünyasının yetiştirdiği ve öğretilerinin günümüz dünyasında halen büyük bir takdirle izlenen yüce ve alim bir düşünür olması itibarı ile, T.C. Dışişleri Bakanlığı 15 Ocak 2005 tarihli resmi başvurusu çerçevesinde, 2007 yılında UNESCO tarafından Mevlana Kutlama Yılı ilan edilmesi, Afganistan ile yürütülen iyi münasebetlerin devamı yönünde katkısı olacak prestijli bir projedir.

Konu hakkında, yerinde yapılan incelemeler sonucunda, öncelikle bölgede iş yapan bir Türk firması ile ön fizibilite ve maliyet analizi yapmak üzere temasa geçilmiş, ancak daha sonra Afganistan İslam Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Tarihi Eserler Bölüm Başkanlığı ile yapılan temas sonucu gerçekleştirilmesi planlanan restorasyon işinin, konusunda uzman bir bilim adamı tarafından icra edilmesi istenmiştir.

Gerekli izinleri almak üzere Kültür Bakanlığına yazılı olarak müracaat edilmiş olup, cevap alınmasını müteakip Türkiye'den, konusunda uzman bir görevlinin Afganistan'a davet edilerek onarım projesi hazırlanmıştır.

b.Şıbrgan İli İçme Suyu Projesi

Şıbrgan ili Su İşleri Müdürlüğünün talebi üzerine, Şıbrgan ili Su Dağıtım Projesi'ni yerinde izlemek amacıyla, Şıbrgan iline 20 kilometre uzaklıktaki Çıkdelik Köyüne gidilmiştir. Anılan proje, adı geçen köyde devlet tarafından açılan su kuyusunun bir merkezde toplanarak, su boruları ile kaynak suyunun Şıbrgan iline getirilmesini içermektedir. Köydeki her bir kuyudan ortalama yaklaşık 24 saatte 4.000 litre su çıkmakta, bu suyun ise Şıbrgan ili su ihtiyacı'nın bir kısmını karşılayacağı öngörülmektedir.

Söz konusu proje ile ilgili olarak daha önceden yapılmış bir fizibilite çalışması sonucu anılan projenin maliyetinin; suyun plastik borularla taşınması durumunda 133.000 dolar olduğu beyan edilmiştir. Ancak TİKA tarafından yapılan araştırma neticesinde, önceki fizibilite çalışmasının gerçekçi olmadığı tespit edilmiş ve yeni bir proje yapılmasını teminen, Afganistan'da faaliyet gösteren bir Türk firması ile temasa geçilerek ön hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

c. Kunduz İli Aliabad İlçesinde Kanal Temizleme İşi

Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Kunduz ili Aliabad ilçesinde Alman Bölgesel İmar Ekibi (PRT) ile ortak bir sulama projesinin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Söz konusu çalışma ile TİKA'dan talep edilen husus, 17 kilometrelik nehir yatağının bir ekskavatör ile temizlenerek, tarlalara su dağıtımının işinin gerçekleştirilmesidir. Konu ile ilgili olarak, gerek yer tespiti yapmak, gerekse Alman PRT'si ile görüşmelerde bulunmak üzere, Şubat ayının ikinci haftasında adı geçen ilçeye gidilmiştir. Ve gerekli çalışmalar yapılmıştır.

d. Halıcılık Projesi

Afganistan'ın kuzeyinde mukim Cevizcan Vilayeti Akça İlçesi pilot bölge olarak seçilerek, evlerinde halıcılık tezgahı bulunan ve hammadde alacak durumu olmayan yaklaşık 500 aile tespit edilerek bir kereye mahsus yün ve boya malzemesi

alınması planlanmaktadır. Projenin yaklaşık maliyeti 60.000 ABD doları olup, Şubat ayının üçüncü haftasında bir gezi yapılmıştır.¹⁹⁶

e.Kandahar’da Ebe Yetiştirme Eğitimi

Afganistan’ın Kandahar ilinde, BM bünyesinde faaliyet gösteren UNİFEM Eğitim Merkezi hizmet binası içerisinde, genç kızlara yönelik Ebe yetiştirme kurslarının düzenlenmesine maddi destek sağlanması öngörülmektedir.

f. İnsani Yardım Projeleri

Afganistan’da, özellikle insani yardım projelerinin kalıcı etkilerinin olması bağlamında, TİKA tarafından, uluslararası kuruluşlardan hiç yardım almamış iki bölgede daha insani yardım projesi uygulanması olumlu görülmektedir.

g.Başkanlık Sarayı Yerleşkesinde Bulunan Bahçe Sarayının Restorasyonu

Afgan Kralı Emir Abdurrahman tarafından (1880-1901 yılları arasında Afganistan’ı yönetmiştir) Türk mimarisine göre inşa ettirilen Bahçe Saray’ın restorasyonunun Türkiye tarafından yapılması talebi T.C Kabil Büyükelçiliği ‘ne sunulmuş olup, söz konusu talep Kabil Büyükelçiliği tarafından TİKA’ya iletilmiştir. Bahçe Saray şu an ziyarete kapalıdır ve kullanılmamaktadır.

h. İstıf İlçesinde Çanak Ve Çömlekçiliğin Geliştirilmesi

Kabil’in kuzeyinde ve Kabil’e 1 saat uzaklıkta bulunan İstıf ilçesi çanak ve çömlekleriyle ünlüdür. İstıf ilçesi bir mesire yeri olup, aynı zamanda savaştan büyük zarar görmüştür. Bölgedeki çanak ve çömlek atölyelerinde son tekniklerin öğretilmesi ve ilçe ekonomisinin canlandırılması Afgan Ekonomisine büyük katkı

¹⁹⁶ A.g.e.,s.31

sağlayacaktır. Bu kapsamda, Türkiye’den konusunda uzman eğitimcilerin bölgeye gönderilmesi yönünde çalışmalar başlamıştır.

i. Herat’ta Camcılığın Geliştirilmesi

Herat Vilayeti’nde XV. Yüzyıldan beri camcılıkla uğraşılmaktadır. Ancak, eski üretim tekniklerine sahip Herat’ta camcılık alanında Türkiye’nin uzmanlık ve birikimlerinin aktarılması hedeflenmektedir. Bu yönde proje çalışmaları başlamıştır.

j. Halı Yıkama Tesisi Kurulması

Bilindiği üzere –Afganistan’ın en önemli gelir kaynaklarından birisi de halıcılıktır. Özellikle ülkenin kuzeyinde mukim Özbek ve Türkmenlerin yaşadığı yerlerde ekonomik alanda önemli bir yer kaplayan halıcılık sektöründe, önemli bir açık mevcuttur. Söz konusu Afganistan’da üretilen halılar, Pakistan’a gönderilerek yıkanmakta ve ülkeye geri gelmektedir. Konu hakkında proje incelemesi yapılmıştır.

k. Kimya Fakültesi’nde Bir Laboratuvarın Tadilatı

Kabil Üniversitesi kampusu içerisinde yer alan Kimya Fakültesinde bir laboratuvarın tadilatının yapılması öngörülmektedir. Özellikle Taliban döneminde tamamıyla tahrip edilen fakülteden halihazırda, yaklaşık 1.200 öğrencinin yararlanması sebebiyle, anılan laboratuvarın tadilatı büyük önem arz etmektedir. Projenin tahmini maliyeti 30.000 ABD Doları olup fizibilite ön raporunun hazırlanması için çalışmalar devam etmektedir.

l. Kabil Üniversitesi Türkoloji Bölümünün Rehabilitasyonu

Kabil Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü içerisinde sadece 2 sınıf mevcut olup, 2005 eğitim döneminde III. sınıfların gelmesi ile tadilat yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Projenin tahmini maliyeti 30.000 ABD Doları olup, fizibilite ön raporunun hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştır.

m. Yetiştirme Yurdunda Kız Öğrencilere Hizmet Verecek Binada 2 Eğitim Odasının Tadilat Ve Tefrişinin Yapılması

Afganistan'da yaklaşık 25 yıl süren iç ve dış savaşlar sonrası ailesi olamayan çocukların kaldığı yurttaki kız öğrencilere meslek edindirmek üzere bir yemek yapma odası ve bir kuaför salonunun tadilat ve tefrişinin yapılması öngörülmektedir. Projenin tahmini maliyeti 30.000 ABD Doları olup, fizibilite ön raporunun hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştır.

n. Şıbrgan Afgan-Türk Dostluk Hastanesi Hemşirelerine Türkiye'de 1 Ay Süre İle Staj Verilmesi

Afganistan'ın kuzeyindeki Şıbrgan ilinde bulunan Afgan-Türk Dostluk Hastanesinde bulunan 14 hemşireye Türkiye'de 1 ay süre ile eğitim verilmesi öngörülmektedir. Projenin tahmini maliyeti 30.000 ABD doları olup, fizibilite ön raporunun hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştır.

o. Sağlık Projesi

T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından çeşitli fonlardan elde edilen bütçe ile Afganistan'ın kuzeyinde, inşası, tadilatı ve tefrişi yapılan üç hastanenin, iki kliniğin ve iki gezici ambulansın imar projelerinden karşılanmasının talep edilmesi düşünülmektedir. Bahsi geçen hastaneler, Cevizcan Vilayeti'nde bulunan Şıbrgan Türk-Afgan Dostluk Hastanesi, Faryab Vilayeti'nde bulunan Talokan Ana Çocuk Sağlığı Kliniği ve Hoca Bahuaddin Ana çocuk Sağlığı Kliniğidir. Ayrıca, iki gezici Ambulans da bölgede sağlık taraması yapmak üzere temin edilmiştir.

Fiziki tüm alt yapının bulunduğu bu sağlık kuruluşları sağlık hizmetlerini organize edecek bir kişi veya kurum olmaması ve sadece sabit giderlerin karşılanamaması sebebiyle, Afgan Sağlık Bakanlığı aracılığıyla diğer ülkelerin NGO'larına devredilmesi durumu söz konusudur.

Gerek Türkiye'nin prestiji, gerekse bugüne kadar yapılan harcamaların boşa gitmemesi için TİKA tarafından en azından bir yıl süre ile bahsi geçen sağlık kuruluşlarının işletilmesine ilişkin etütler yapılmaktadır. Söz konusu projenin bir yıllık bütçesi 400.000 ABD doları olarak tespit edilmiştir¹⁹⁷.

Ayrıca, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Türkiye'nin daha fazla rol alması konusunda, uluslar arası kamuoyu tarafından destek gördüğü kadar, Afganistan içinden de ciddi bir talep olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Tüm bu gelişmeler kapsamında, diğer ülkelere göre Türkiye'nin Afganistan'da bir adım önde olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin önde olmasının temelinde, toplumların birbirine yakınlaşmasını sağlayan iki temel unsurun bulunduğu söylenebilir. Bu temel unsurlar, iki ülke arasındaki tarihi ilişkiler ile kültürel yakınlıktır.

Afganistan halkı Türkiye'nin barış sürecindeki katkıları, yatırımları ve hizmetlerinden çok memnun. 11 Mart 2006 tarihinde Türkiye'nin farklı kurumlarından 17 kişi Afganistan koordinatörü Büyükelçi Sayın Koray Targay önderliğinde Afganistan'a hizmet götürmek amacıyla Kabil'e gitti.

Giderken Afganistan Büyükelçiliği'nde görevli Sayın M. Naim Hanifi (Başkatip) ve Yunus Tuğra (3. Katip) heyeti uğurladı. Türk hükümetinin Afganistan'daki icraat ve projelerinin yanı sıra, özel sektör de aktif bir şekilde görev yapmaktadır. Türkiye'nin Afganistan'da hemen hemen bütün alanlarda boy göstermesi Afgan işçilerine yeni iş imkanları sunmakla kalmayıp ayrıca Türk işçileri için de yeni iş fırsatları sunmaktadır. Şu anda Afganistan'da yaklaşık 3000 Türk vatandaşı ağırlıklı olarak inşaat alanında çalışmaktadır¹⁹⁸.

¹⁹⁷ A.g.e.,s.32

¹⁹⁸ ,Afganistan'a Bakış Dergisi, Sayı : 2, Afganistan Büyükelçiliği, Mart-Nisan,2006,s.29-30

2. Türkiye – Afganistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri

Taliban rejiminin yıkılmasından sonra Türkiye, Afganistan'a yardım elini uzatan ilk ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye'nin Afganistan'a yardımını üç şekildedir:

- Devlet yardımı; Türkiye, Afganistan'a toplam 11.6 milyon dolarlık maddi yardım sağlamıştır,
- Askeri yardım ve özel sektör faaliyetleri; NATO'nun Afganistan'daki en yüksek seviyeli özel temsilcisinin bir Türk olması (Dışişleri eski Bakanı Hikmet Çetin),
- Ülkede görev yapan Barış Gücü ISAF' ta Türkiye'nin ağırlığı (Türk Silahlı Kuvvetleri, 22 Haziran 2002 – 10 Şubat 2003 ve 13 Şubat – 5 Ağustos 2005 tarihleri arasında ISAF komutasını iki kere üstlenmiştir) Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin ağırlığını ortaya koymaktadır.

Afganistan'da 9 Ekim 2004 tarihinde Devlet Başkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiş ve Hamid Karzai, oyların yüzde 55'ini alarak bu seçimden galip çıkmıştır. 18 Eylül 2005 tarihinde ise otuz yılı aşkın bir süredir ilk kez parlamento ve belediye seçimleri yapılmıştır.

Türkiye ile Afganistan arasındaki ticari ve ekonomik nitelikli anlaşmalar aşağıda gösterilmiştir:

- Eşya ve Yolcuların Ülkeleri Üzerinden Transit Nakliyatına ve İki Ülke Arasındaki Nakliyata Dair Anlaşma (18.05.1969),
- Ticaret Anlaşması (05.11.1975),
- Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması (11.01.1976),
- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (10.06.2004),
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (10.06.2004)

Türkiye ile Afganistan arasındaki ticaret hacmi, 2005 yılında bir önceki yıla göre %60 oranında artarak 121.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamın

113.2 milyon dolarlık kısmı Türkiye'nin ihracatıdır. Aynı dönemde Türkiye'nin Afganistan'dan ithalatı ise 6.8 milyon dolardan 8.3 milyon dolara yükselmiştir¹⁹⁹.

Yıllara Göre Türkiye – Afganistan Ticareti (Dolar)

YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT (M)	X / M	DENGE	HACİM
2001	6.982.852	419.857	16.6	6.562.995	7.402.709
2002	20.231.718	1.053.122	19.2	19.178.596	21.284.840
2003	36.102.967	2.637.141	13.7	33.465.826	38.740.108
2004	69.310.554	6.775.933	10.2	62.534.621	76.086.487
2005	113.232.216	8.300.431	13.6	104.931.785	121.532.647

Tablo :1

Türkiye'nin ihracatındaki başlıca ürünleri mobilya, demir-çelik ve makine oluştururken, ithalattaki başlıca maddelerin yağlı tohum ve meyveler ile bazı hayvansal ürünler olduğu görülmektedir.

Afganistan'da Türk Müteahhitlik Hizmetleri; Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'da büyük ve prestijli projelere imza atan Türk inşaat şirketleri, bu tecrübeleri sayesinde Afganistan'ın altyapısının inşasında önde gelen aktörler olmuşlardır. Tecrübelerini, ekipmanlarını, makine parklarını ve çalışanlarını Afganistan'a taşıyan firmalar, Afganistan'da yüklenici olarak birçok proje almışlardır.

Söz konusu projelerin toplam değeri 1 milyar dolara ulaşmış olup finans kaynakları çoğunlukla ABD ve Dünya Bankası'dır. Türk girişimcileri, Afganistan'da faaliyet gösteren yabancı iş çevrelerinin başında gelmektedir. Resmi rakamlara göre Afganistan'daki Türk yatırımı 120 milyon dolar tutarındadır. Türk şirketleri konut, iş merkezi, çimento ve yapı malzemeleri projeleri başta olmak üzere birçok önemli proje gerçekleştirmişlerdir.

¹⁹⁹ "Türkiye-Afganistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri"
<http://www.deik.org.tr/ikili/200632016483Afganistan-ikili-Mart2006.pdf>

Buna karşın Afganistan'da faaliyet gösteren Türk firmaları birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sorunların başlıcaları;

(i) Güvenlik sorunları: Özellikle Kabil dışında önemli bir engel oluşturabilmektedir. Doğrudan doğruya Türklere yönelik, öldürme kasıli eylemler olmasa da, genel güvenlik sorunları nedeniyle devamlı olarak korumalı olarak çalışma ve seyahat etme zorunluluğu vardır. Bu durum, işleri aksattığı gibi, çalışmaya gidecek personel üzerinde caydırıcı etki yapmaktadır.

(ii) Afganistan'ın yeniden imarına katılan Türk inşaat firmaları başta çimento olmak üzere çok sayıda inşaat malzemelerini ve inşaat ekipmanlarını yetersiz üretim ya da hiç üretim olmaması nedeniyle ülke dışından tedarik etmek zorunda kalmaktadır. Yabancı inşaat firmaları bu ekipmanların ithalinde % 7'lik bir gümrük ödemek zorundadır. Bu oran yakın bir zamana kadar % 20 iken % 7'ye düşürülmesi sağlanmıştır. Afgan firmaları ilk proje yılı için gümrük vergisinden muaf tutulurken ikinci yıldan itibaren Afgan firmaları da bu %7'lik gümrük vergisine tabi olmaktadır²⁰⁰.

(iii) Ülkede ulaştırma altyapısının uzun yıllar harap olmuş olması nedeniyle projeler için gerekli ya da ticari amaçlı olarak dışarıdan mal getirilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Türkiye'den Afganistan'a getirilen mallar İran'a kadar demiryolu ile taşınabilmekte, devamında ise malların kamyonlara aktarılması gerekmektedir. Bu durum maliyetlerin artmasına ve zaman kaybına yol açmaktadır.

(iv) Ülkede ticari bankacılık kurumları gelişmemiştir. Bu nedenle ülkede faaliyet gösteren firmalar için yüksek miktarda nakit paranın elde tutulması güvenlik risklerini artırmaktadır.

(v) Mülkiyet haklarının korunmasına yönelik önlemler eksiktir.

²⁰⁰ A.g.m.

(vi) Afgan firmalarının yönetim tecrübelerinin olmaması, ya da düşük düzeyde olması yerel firmalarla işbirliğinde sıkıntı yaratabilmektedir.

Afganistan, tüm olumsuz şartlara rağmen şu anda bir ekonomik reform sürecinden geçmekte ve bu süreç, ülkenin yıllarca süren savaşlardan sonra tekrar küresel sisteme entegrasyonunu amaçlamaktadır. Afganistan'ın ticaret ve yatırım açısından birçok avantajı bulunmakta olup, güvenlik ortamının iyileşmesiyle birlikte bu avantajlar da daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu avantajlar şunlardır :

(i) Afganistan, Asya'daki stratejik konumu sayesinde Orta Asya, Pakistan, İran, Hindistan ve Çin'i içine alan toplam 2.5 milyar nüfuslu bir pazarın kilit noktasında bulunmaktadır.

(ii) Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru sayesinde gerek dış ticaret, gerekse enerji sevkiyatı konusunda Afganistan, Güney Asya için etkin bir transit ulaşım imkanı sağlamaktadır.

(iii) Başta petrol, doğalgaz, demir, bakır, değerli madenler ve metaller olmak üzere Afganistan'ın büyük ve el değmemiş doğal kaynakları yatırımcılar için önemli bir potansiyel sunmaktadır²⁰¹.

(iv) Afganistan'ın işgücü tam anlamıyla değerlendirilememektedir. Bu nedenle yatırımcılar için hem ucuz, hem de kalifiye işgücü imkanı oluşmaktadır. Bununla birlikte, Afganistan'da faaliyet göstermekte olan Türk müteahhitlik firmaları, Afgan mühendislerinin ülkemizde uygulamalı olarak eğitim görmelerinin sağlanmasının faydalı olacağı görüşünü bildirmektedirler. Ayrıca, inşaat alanında yerel firmaların Türk firmalarına taşeronluk yapması her iki tarafında faydasına olacaktır.

(v) Afganistan'da her türlü ürün ve hizmet için talep mevcuttur ve bu talebin önümüzdeki dönemlerde düzenli olarak artması öngörülmektedir. Bu nedenle Afgan

²⁰¹ A.g.m.

hükümeti de özel sektörün geliştirilmesi için büyük çaba sarf etmektedir. Afganistan, yeniden yapılanma sürecinde ihtiyaç duyduğu birçok mal için ithalata bağımlıdır. Bu durum Türk ihracatçıları için imkanlar yaratmaktadır. Afgan pazarına ihracat yoluyla girilirken, pazardaki ucuz İran ve Pakistan mallarının rekabetine dikkat edilmeli ve kalite ön plana çıkartılmalıdır²⁰².

3. Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin Türkiye Ziyareti

Türkiye, tarihi ve köklü dostluk bağlarına sahip olduğu Afganistan'ın bağımsızlığına, milli birlik ve toprak bütünlüğüne her zaman büyük önem vermiş; buhranlı dönemlerinde Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanması yönünde çaba sarf etmiş; dost ve kardeş Afgan halkına insani yardımlarını kesintisiz sürdürmüştür. Ülkemiz, esasen Afganistan'da sağlanacak barış ve istikrarın, bölgesel istikrarın tesisine de önemli katkıda bulunacağına inanmaktadır.

Türkiye'nin de desteklediği Bonn Süreci'ne uygun olarak Afganistan Anayasası 4 Ocak 2004 tarihinde kabul edilmiş; Parlamento ve Eyalet Konseyleri seçimleri 18 Eylül 2005 tarihinde, Afganistan tarihinin ilk Başkanlık seçimleri ise 9 Ekim 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Şimdiye kadar gelinen aşamanın değerlendirilmesi ve Afganistan'ın gelişimine ilişkin yol haritasının belirlenmesi amacıyla, Londra'da bir Konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Afganistan için böylesine önemli bir konferans öncesinde, Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer'in davetine icabetle, 4-7 Ocak 2006 tarihleri arasında ülkemizi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Afganistan'ın geleceği, insan haklarına saygılı ve çoğulcu parlamenter demokrasi yolunda ilerleyen çağdaş bir ülke konumuna gelmesi, aşırı akımlar, terör ve uyuşturucuyla bağlantılı faaliyetlerden tamamen arındırılması ile istikrar ve refaha kavuşması yönündeki görüşlerimizi en üst düzeyde açıklamamıza imkan tanımıştır²⁰³.

²⁰² A.g.m.

²⁰³ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/233/AND13.htm>

Afganistan Devlet Başkanı Hamit Karzai, bir dizi temasta bulunmak üzere 4 Ocak günü Ankara'da olacaktır. Akşam saatlerinde başkente inecek olan Karzai, 5 Ocak günü Anıtkabir'i ziyaret edecek, ardından Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile görüşecektir. TBMM'yi ziyaret ettikten sonra İstanbul'a da uğrayacak olan Karzai, 7 Ocak'ta Türkiye'den ayrılacaktır. Cumhurbaşkanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, Karzai'nin Türkiye temasları sırasında "ikili siyasi, güvenlik, ekonomik ilişkilerin" ele alınacağı belirtildi²⁰⁴.

Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, ulusal güvenlik danışmanı ve yedi bakanıyla birlikte Ankara'ya gelerek 1957'den bu yana devlet başkanı seviyesinde ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Anıtkabir ziyaretinin ardından Çankaya Köşkü'nde resmi törenle karşılanan Karzai, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e, Anıtkabir'de unutulmaz anlar yaşadığını, 80 yıl önce Emanullah Han'ın Atatürk'e verdiği hediyein kendisini çok heyecanlandığını ifade etmiştir²⁰⁵.

Avrupalı modacılar tarafından dünyanın en şık giyinen lideri seçilen Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, kaftanı ve kalpağıyla göz kamaştırıyordu.

Afganistan Cumhurbaşkanı Karzai, ismiyle bütünleşen ünlü kıyafetiyle Ankara'da "Karzai" rüzgârı estirdi. Danışmanlarının verdiği bilgiye göre Karzai'nin ünlü kıyafetinin şifreleri şöyle: Birlik bütünlük: Yaklaşık 20 ayrı etnik kökenden milletin yaşadığı Afganistan'da göreve gelen Karzai, farklı etnik grupların ve bölgelerin kullandığı parçaları yurtiçinde ve yurtdışında üzerinde taşıyarak "birlik" mesajı veriyor.

Afgan karakuli: Başına taktığı, Özbek ve Türkmenlerin kullandığı, asalet simgesi olarak algılanan şapka, çobanların keşfi olduğu için, hayvancılıkla geçinen Afgan halkı için özel bir anlam taşıyor. Karakul denilen bir kuzunun derisinden yapılan şapka, özel bir kalıpla üretiliyor. Karzai, bu şapka ile Afgan halkının asaletini, ekonomik kaynaklarını ve etnik bütünlüğünü vurguluyor.

²⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 4 Ocak 2006, Ankara

²⁰⁵ <http://www.milliyet.com.tr/2006/01/06/siyaset/asiy.html>

İpekten çapan: Peştun kökenli olmasına rağmen tüm Afganistan'dan izleri kıyafetinde taşıyan Karzai'nin, içindeki yakasız uzun gömlek ve şalvar ile ayakkabısı Afganistan'ın genelinde kullanılan yerel kıyafetten oluşuyor. Böylece Karzai, halkına, "sizden biriyim" mesajı veriyor.

Uzun gömleğin üzerine giydiği ceket Batı'dan aldığı tek parça. Bunun üzerine aldığı yeşil ağırlıklı Çapan denilen kıyafet de hemen tüm Afganistan'da farklı etnik gruplarca farklı biçimler ve isimlerle kullanılıyor. İpek dokuma olan ve yakasında işlemler bulunan cüppe ile Afgan halkını kucakladığı mesajını veriyor²⁰⁶.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından askeri törenle karşılanan Karzai, Çankaya Köşkü'nde düzenlenen basın toplantısında, Pakistan'a göç ettiği dönemde Türkiye'nin İslamabat Büyükelçiliği'ni sık sık ziyaret ettiğini, ziyaretlerinin amacının hem ikili ilişkileri ele almak hem de "Türk kahvesi içmek" olduğunu anlattı.(Bkz.Ek11)

Sezer de, Konuk Devlet Başkanı'na Türk kahvesi ikram etmekten mutluluk duyacağını belirtti. Bu kısa sohbetin ardından iki ülke arasında "Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) Program Koordinasyon Ofisinin Faaliyetlerine İlişkin Protokol" imzalandı.

Karzai, Köşk'ten sonra TBMM'ye gitti. Karzai, TBMM Genel Kurulu'nda milletvekillerini selamladı.TBMM Genel Kurulu, saat 15.00'de TBMM Başkan vekili Nevzat Pakdil başkanlığında toplandı. Pakdil, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in davetlisi olarak Türkiye'de bulunan Karzai'nin, Genel Kurul'da olduğunu söyledi.

Milletvekilleri, TBMM Başkanı Bülent Arınç ve Maliye Bakanı Kemal Unakıtan ile Genel Kurul'a gelen Karzai'yi alkışlayarak karşıladı. Karzai de milletvekillerinin alkışları üzerine, eğilerek selam verdi²⁰⁷.

²⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, 6 Ocak 2006, Ankara

²⁰⁷ **Sabah Gazetesi**, 5 Ocak 2006, Ankara

Genel Kuruldaki oturumdan sonra Arınç'ın onuruna verdiği yemekte, NATO'nun Afganistan'daki Temsilcisi Hikmet Çetin'le karşılaşınca sevincini saklamadı. Çetin'i görünce: "Oooo Hikmet Abi hoş geldin" diyen Karzai, Arınç'a da: "Biz ona Hikmet Abi diyoruz" açıklamasını yaptı. Nobel Desteği Meclis Başkanı Bülent Arınç verdiği yemekte Nobel Barış Ödülü'nden de söz açarak, 7 milletvekilinin Afganistan'daki çalışmaları nedeniyle aday gösterildiğini anlattı. Karzai de "Nobel barış ödülü adaylığımızı destekliyorum" dedi²⁰⁸.

Cumhurbaşkanı Sezer'in davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Karzai, Ankara'daki temaslarının ardından 6 Ocak Cuma günü İstanbul'a geldi. Maliye Bakanı Kemal Unakıtan ile Çetin de Karzai'ye eşlik etti.

Devlet Konukevi'nde bir süre dinlenen Karzai, Unakıtan ve Çetin'le sohbeti sırasında, "Afganistan'da bugün seçim olsa Hikmet Çetin kazanır" dedi. Türk - Afgan İş Konseyi'nin, düzenlediği toplantıya da katılan Karzai, yaptığı konuşmasında Türk işadamlarına övgüler yağdırdı²⁰⁹.

Karzai'nin yanı sıra Maliye Bakanı Kemal Unakıtan, Afganistan Maliye Bakanı Anwar ul-Haq Ahady, NATO Afganistan Kıdemli Sivil Temsilcisi Hikmet Çetin, TOBB/DEİK Yönetim Kurulu Başkanı M. Rifat Hisarcıklıoğlu, DEİK İcra Kurulu Başkanı Rona Yırcalı ve Türk-Afgan İş Konseyi Başkanı Oktay Varlıer'in de katıldığı toplantıyı Türk ve Afgan iş adamlarından oluşan yaklaşık 80 kişilik bir katılımcı grubu takip etmiştir²¹⁰.

Söz konusu toplantıda Türk-Afgan Konseyi Başkanı Oktay Varlıer, açılış konuşmasında şu konulara değinmiştir:

- Afganistan'da Taliban rejiminin yıkılmasının üzerinden yaklaşık dört yıla yakın bir zaman geçmiş durumdadır. Bu süre içerisinde ülkenin her anlamda yeniden

²⁰⁸ **Afganistan'a Bakış Dergisi**, Ocak Özel Sayısı, Afganistan Büyükelçiliği, 2006, s.6

²⁰⁹ **Milliyet Gazetesi**, 7 Ocak 2006

²¹⁰ <http://www.deik.org.tr/afgan-ocak2006.asp>

inşası devam etmektedir. Bu çerçevede Türkiye, Afganistan'a yardım elini uzatan ilk ülkelerden birisi olmuştur. Türk Devleti desteğini ilk günden beri sürdürürken, Türk Silahlı Kuvvetleri de ISAF'ta etkin bir şekilde yer alarak ve dönem dönem bu birliğin komutasını da üstlenerek ülkenin güvenliğine katkıda bulunmuştur. NATO'nun ülkedeki sivil temsilciliği görevini de Dışişleri eski Bakanı Hikmet Çetin tarafından yürütülmektedir.

- Türk özel sektörü de Afganistan'ın yeniden inşasında önemli bir rol oynamaktadır. İnşaat firmalarımız, bu ülkede bir çok altyapı projesinde yer almakta ve bu projeleri en ekonomik şartlarda, yüksek kaliteyle ve zamanından önce tamamlayarak teslim etmektedirler. Türk firmaları Afganistan'da iş yaparken, sadece bu ülkeden elde edecekleri gelirleri değil, yeniden yapılanma sürecine olan katkılarını ön planda tutmaktadırlar.

- Halen 40'ın üzerinde Türk firması Afganistan'da 1 milyar dolara yakın tutarda alt yapı ve üst yapı inşaatı işi almıştır. Öte yandan Türk girişimcileri Afganistan'da faaliyet gösteren yabancı iş çevrelerinin başında gelmektedir. Afganistan'daki Türk yatırımlarının toplam tutarı 135 milyon dolar dolayındadır.

- Türk-Afgan İş Konseyi'nin karşı kanadı Afganistan Ticaret Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuştur, ancak bu güne kadar kuvvetli ve üretken bir diyalog sağlanamamıştır.

- Türkiye, Organize Sanayi Bölgeleri ve KOBİ'ler konusunda geniş bir tecrübeye ve başarılı bir geçmişe sahiptir. Bu tecrübeden Afganistan'ın da faydalanması amacıyla İş Konseyi, 2006 yılı içerisinde KOBİ'ler alanında işbirliğini konu alan iki seminer gerçekleştirmeyi planlamaktadır.”

Öte yandan, TOBB/DEİK Yönetim Kurulu Başkanı M. Rıfat Hisarcıklıoğlu ise, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin mevcut durumunu sayısal verilerle açıklayan ve Afganistan'da iş yapan Türk firmalarının yaşadıkları sorunları dile getiren bir konuşma yapmıştır.

“Türkler ve Afganlar, tarih boyunca güçlü bir dayanışma içerisinde olmuşlardır. Türkiye 1920’lerden 1960’lara kadar Afganistan’ın mülki, askeri ve sağlık kurumlarının geliştirilmesinde önemli ölçüde destek sağlamıştır. Afganistan’ın yeniden imarı çalışmalarında da aynı şekilde Türk firmaları önemli katkılarda bulunmaktadır.

Afganistan Cumhurbaşkanı Sayın Hamid Karzai 23 Mart 2006 tarihinde T.C. Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen “Global Terörizm ve Uluslararası İşbirliği” konulu konferansa onur konuğu olarak katıldı. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, Türkiye’nin medeniyetler ittifakındaki rolünün önemine vurgu yaparak Türkiye’nin farklı medeniyetler arasında köprü rolü üstlenme kabiliyetini taşıdığını bildirdi.

Karzai, Ankara’da düzenlenen ‘‘Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği’’ konulu uluslararası sempozyumda konuşma yaptı. Bu sempozyuma davet edilmekten duyduğu memnuniyeti dile getiren Karzai, Türkiye’nin Afganistan’ın eski bir dostu ve ülkesinin yeniden yapılandırılmasında aktif rol alan bir ülke olduğunu belirtti.

Karzai, Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Destek Gücü’ne (ISAF) iki kez komuta ettiğini de hatırlatarak, bundan dolayı teşekkürlerini ilettili. Artık değişen bir dönem yaşandığını, teknolojinin insanlığın önüne büyük fırsatlar ve büyük bir zenginlik sunduğunu söyleyen Karzai, gelişen teknolojinin bir yandan rahat bir hayat sunarken, diğer yandan da dünyanın genelini çok etkileyemediğini, bu nedenle suçların, hastalıkların ve terörün yayıldığını bildirdi.

‘‘Bugünün dünyasında terör, insanlığın karşı karşıya olduğu en büyük tehdit haline gelmiştir’’ diyen Karzai, çok büyük olan bu sorunla herkesin topyekün mücadele etmesinin önemine dikkati çekti. Birlikte hareket edilmemesi durumunda bu sorunun çözümünün mümkün olmayacağını söyleyen Karzai, bu sorunun tek bir ülke için geçerli olmayıp bütün dünyanın ortak sorunu olduğunu belirtti.

Terörün temelinde nefret ve diğerlerine duyulan düşmanlığın bulunduğunu söyleyen Karzai, Afganistan'ın, zamanında özellikle Batı tarafından unutulmuş, bir kenara bırakıldığını ve bunun ülkesinde terörün gelişmesinde çok büyük etken olduğunu kaydetti. Karzai, terörün Afgan halkından değil, ülkenin son 30 yılda yaşadıklarından kaynaklandığına işaret ederek, SSCB'nin, Afganistan'ı işgali sırasında İslami inançları güçlü olan Afgan halkı arasında komünizmi yaymaya çalıştığını, bunun da ciddi sorunlar ortaya çıkardığını bildirdi²¹¹.

Bu nedenle SSCB'ye karşı bir özgürlük savaşının başladığını anımsatan Karzai, halkın büyük bir bölümünün ülke dışına göç etmek zorunda kaldığını, kalanların da SSCB'ye karşı direniş başlattığını belirtti. Bu direnişte Afgan halkına yardım eden ülkelerin komünizme karşı mücadele için kökten dinciliği seçtiğini ve desteklediğini söyleyen Karzai, SSCB'nin çekilmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise Batı dünyasının Afganistan'ı tamamen unuttuğunu söyledi.

Karzai, bunun üzerine çeşitli grupların ülkede egemen olmaya çalıştığını ifade ederek, bu nedenle Afganistan'a aşırı uçların taşındığını bildirdi. Hamid Karzai, ülkesinin şimdi zayıf bir ülke haline geldiğini, Afgan halkının zor koşullarda yaşadığını hatırlatarak, bir dönem Taliban tarafından yönetilen Afgan halkının hep özgürleşmek istediğini, ama kapasitesi olmadığı için bunu yapamadığını kaydetti.

Karzai, ABD'nin operasyonu ile Afgan halkının çok çabuk bir sürede özgürlüğüne kavuşmasının da bunu zaten her zaman istemesine bağlı olduğunu belirtti. Afganistan'ın operasyonun ardından yeniden imar edildiğini, kurumsal yapılanmanın gerçekleştirildiğini, okulların açıldığını, halkın kendi geleceği için oy kullanabildiğini söyleyen Karzai, bütün bunların uluslararası toplumun desteğiyle olduğunu ifade etti.

“Terör evrenseldir ve bütün dünyayı etkileyen bir sorundur” diyen Karzai, buna örnek olarak yine kendi ülkesini göstererek, ABD'den binlerce mil uzakta olan

²¹¹ **Afganistan'a Bakış Dergisi**, Sayı : 2, Mart-Nisan Afganistan Büyükelçiliği, 2006, s.14

Afganistan'dan kaynaklanan terör nedeniyle, 11 Eylül'de bütün dünyanın etki altında kaldığını kaydetti.

Karzai, İranlı bir şairin, insanların her birinin bir vücudun parçaları olduğu ve bir parçadaki sorunun diğer parçaları da olumsuz etkilediğine ilişkin sözlerine atıfta bulunarak, insanlığın bir bölümünün kenara itilmesinin vahametine işaret etti. Afganistan'ın uluslararası işbirliğinin de güzel bir örneği olduğunu söyleyen Karzai, terörün dini olmayacağına ilişkin şunları söyledi:

“Terörün dini, geleneği yoktur. Aynı şekilde bir değerler sisteminden de bahsedemeyiz. Günümüzde İslami köktencilikten söz ediliyor. Ben buna kesin karşıyım, çünkü İslam barışın dinidir. İslam'da masum bir kişiyi öldürmek, bütün insanlığın öldürülmesine karşılık gelir.” demiştir.

Karzai, İslam adını kullanarak terör faaliyetlerinde bulunanların gündem yaratmak için bu ismi kullandığını söyledi. İslam dünyasını rahatsız eden karikatürler konusuna da değinen Karzai, bu karikatürlere hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini, ancak aynı şekilde bunlara şiddet gösterileriyle karşı çıkanların da kınanması gerektiğini bildirdi.

Karzai, herkesin birbirinin inancı, dini ve değerlerine saygı göstermesi gerektiğini söyleyerek, Kur'an-ı Kerim'de İsa ve Musa'nın da peygamber olarak gösterilmesinin önemine dikkati çekti. Karzai, terörle mücadele sırasında nefret dolu mesajlar verilmemesi gerektiğini de belirterek, uluslararası işbirliğinin önemini vurguladı²¹².

Türkiye'nin medeniyetler ittifakındaki rolünün önemine de vurgu yapan Karzai, Türkiye'nin farklı medeniyetler arasında köprü rolü üstlenme kabiliyetini taşıdığını bildirdi.

²¹² A.g.e.,s.15

Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Türkiye'nin terör ve gericilikle mücadelesini takdir ettiklerini belirterek, "Türkiye ve Afganistan'ın aynı tehditlere karşı birlikte adımlar atmasını umuyoruz" dedi²¹³.

Konuşmanın ardından Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Karzai'ye sempozyuma katılım belgesi takdim etti²¹⁴.

Afganistan Kralı Hamit Karzai'nin ülkemizi ziyareti dolayısıyla Sayın Cumhurbaşkanı bir Basın Bildirisi yayınlamıştır. Bu bildiri de Türk-Afgan ilişkilerinin gelişmesine yönelik önemli mesajlar vardır. Sayın Cumhurbaşkanımız bu bildirisinde :

“Basının Değerli Temsilcileri,

Afganistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Değerli Kardeşim Sayın Hamid Karzai'yi ve beraberindeki heyetin seçkin üyelerini ülkemizde ağırlamaktan mutluluk duyuyoruz.

Afganistan'dan ülkemize son resmi ziyaret, 1957 yılında Kral Zahir Şah tarafından gerçekleştirilmişti. Cumhurbaşkanı Sayın Karzai'nin yaklaşık elli yıllık bir aradan sonra gerçekleşen bu ziyareti, bizim için tarihsel bir önem taşımaktadır.

Türkiye ve Afganistan arasında kökleri derin bir geçmişe uzanan dostluk ve kardeşlik ilişkileri bulunmaktadır. Ortak tarih ve kültüre dayanan bu değerli dostluk ilişkisini koruyup, geliştirmek ve gelecek kuşaklara aktarmak başlıca hedefimizdir.

Cumhurbaşkanı Sayın Karzai ile baş başa ve heyetlerimizin katılımıyla yararlı görüşmeler yaptık. Görüşmelerimizde, ikili ilişkilerimizi tüm yönleriyle ele aldık.

²¹³ Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 2006

²¹⁴ Afganistan'a Bakış Dergisi, A.g.e. ,s.15

İşbirliğimizi her alanda geliştirme konusunda, aynı istenci paylaştığımızı mutlulukla gözlemledik.

Afganistan'da siyasal ve ekonomik alanlarda yeniden yapılanma sürecinde son dönemdeki olumlu gelişmeler ülkemizce yakından ve beğeniyle izlenmektedir. 2004 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve geçtiğimiz Eylül ayındaki Parlamento seçimlerinin ardından; Afganistan Ulusal Meclisi'nin, otuz yılı aşkın bir aradan sonra yeniden açılması, demokratikleşme çabalarının önemli göstergeleridir. Afgan halkının, Cumhurbaşkanı Sayın Karzai'nin yetkin önderliği altında, demokrasi ve çağdaşlık yolundaki adımları ülkemizce desteklenmektedir.

Görüşmelerimizde ayrıca, ülkelerimizi ilgilendiren önemli bölgesel ve uluslararası konularda da kapsamlı görüş alışverişinde bulunduk. Afgan hükümetiyle bu konularda görüşlerimizin örtüştüğünü mutlulukla gözlemledik. Türkiye, Afganistan'da başta istikrar ve güvenliğin kalıcı kılınması çabalarına olmak üzere, ülkenin yeniden yapılanma sürecine katkılarını, Afgan halkının tüm kesimlerine yansıyacak biçimde sürdürmeye kararlıdır.

Bu kapsamda, az önce Sayın Karzai ile tanıklığımızda imzalanan, "Afganistan İslam Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Program Koordinasyon Ofisinin Faaliyetlerine İlişkin Protokol"ün Afganistan'a yönelik katkılarımızın yaşama geçirilmesinde önemli bir işlev göreceğine inanıyoruz. Cumhurbaşkanı Sayın Karzai'ye ve Afgan halkına, ülkemiz yardımlarının etkinlikle gerçekleştirilmesi yönünde gösterdikleri işbirliği nedeniyle teşekkür ediyoruz.

Türkiye, kardeş Afgan halkının istikrar, barış ve güven içinde yaşamasına önem vermekte ve bunu yürekten dilemektedir. Afgan ulusu, çağdaş ve demokratik uluslar arasında hak ettiği yeri alacaktır.

Cumhurbaşkanı Sayın Karzai'nin ülkemizi ziyaretinin, iki kardeş ulus arasındaki dayanışmayı ve işbirliğini daha da derinleştirdiğine, ilişkilerimize her alanda yeni bir ivme kazandırdığına inanıyor, hepimizi içtenlikle selamlıyorum. ²¹⁵»

Sayın misafirimiz Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'de ziyaret ve görüşmelerle ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

Ekselansları Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Başbakan, Ekselansları, Bayanlar, Baylar!

Güzel ülkenizi ziyaret etmekten dolayı çok sevinçliyim. Benim ve beraberimdeki heyetin Türkiye Cumhuriyetine gelişi öyle büyük bir dostluğun devamı ki, temeli, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve Afganistan'ın özgürlükçü, çağdaş Kralı Emanullah Han tarafından atılmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanı!

Ülkelerimizin dostluğu ve kardeşliği sadece dini ve kültürel bakımdan değil, aynı zamanda, özgürlükçü mücadelemiz ve 20. yüzyıldaki kader birliğimiz, bu dostluğun diğer bir dayanağını oluşturmaktadır. Halklarımızın haklı baş kaldırıışları 1919 yılında Türkiye ve Afganistan'ın, özgür ülkeler olarak ayakta kalmalarını sağlamıştır. Türk Halkı, Kemal Atatürk'ün devrimi ile kendi tarihlerinde ve doğu ülkelerinin tarihinde yeni bir dönemi başlattı. Türk kardeşlerimizin ilerleme çabaları sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti var olmuş, kanunlara ve halkın iradesine dayalı, ekonomik ve kültürel açıdan gelişmiş bir ülke ortaya çıkmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanı, bayanlar, baylar!

Kardeşlik işbirliğimizin tarihi, geçen yüzyılın başlarında, Afganistan'dan Türkiye'ye askeri ve sivil öğrencilerin gelmesiyle başladı. Tıp fakültesinin ve hukuk

²¹⁵ **Afganistan'a Bakış Dergisi**, Ocak Özel Sayısı, s.3

fakültesinin kurulması, Kabil’de Harbiye ve Müzik okullarının açılması, Türk kardeşlerimizin faal katılımları ile gerçekleşti. Bu kardeşlik işbirliği halen sürmektedir.

Türk halkı, Afganistan Halkı’na eski SSCB işgaline karşı yaptığı Cihat’ta kardeşçe destek vermiştir. 2001 yılında Taliban’ın yenildiği yeni dönemde, Türk askerleri İSAF çerçevesinde, barışın sağlanmasında aktif bir şekilde rol almış ve Türk askerleri iki kez bu kuvvetlerin komutasını üstlenmiştir. Askerlerinizin akıllı yönetimi ve barış gücü içerisindeki faaliyetleri, Türk askerinin yönetim kabiliyet ve disiplininin bir göstergesidir.

Türk askerinin Afganistan’daki varlığı, iki ülkenin ortak hedeflediği, uluslar arası terörizme karşı savaşın açık bir nedenidir. Afganistan halkı, Türk kardeşlerimizin yanlarında olmasından dolayı mutludurlar. Türk uzman ve çalışanlarının ülkemizdeki mevcudiyeti ve inşaat alanındaki çalışmaları, gerek yol yapımı ve inşaatlarda, gerekse yatırımları, ülkemizde ekonominin gelişmesine ve karşılıklı ilişkilerimiz açısından önem arz etmektedir. Biz bu ilişkilerin gelişmesinden yana olup, Türk yatırımcılarının tüm ekonomik alanlarında yatırım yapmalarını istiyoruz. Afganistan bu bağlamda her türlü kolaylığı sağlamak için hazırdır²¹⁶.

Ekselansları Sayın Cumhurbaşkanı!

Afganistan geçmiş günlerinde çok zorlukları atlatmıştır. Mecbur bırakıldığımız savaşlar, SSCB’nin tecavüzü ile başlayıp, yirmi beş yılı aşkın bir süre, ülkemizin tahrip edilmesine ve yüz binlerce masum insanımızın ölümüne sebep olmuştur. Devlet dayanağının çökmesi, düzen ve kanunun yok edilmesi ve milli ordunun tahrip edilmesi, yabancı güçlerin direktifi ile gerçekleşti. Bunun amacı; ülkemizin, devletsiz bir coğrafyaya ve kanunsuzluğa sürüklenmesiydi.

²¹⁶ A.g.e.,s.4

Devlet mekanizmasının kurulması ve kanunlara dayalı bir devlet için, son dört yılda sergilediğimiz çabalar, gurur vericidir. 19 Aralık tarihinde parlamentonun kurulması ile, devletimizin asli organı kurulmuştur. Bugün yasalara ve halkın iradesine dayalı bir devletimiz vardır.

Kardeşim Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Başbakan, Bayanlar, Baylar!

Ben bugün bilmediğim bir diyara gelmedim, Belh'in selamını Konya'ya ve Mevlana Celadettin Belhi- Rumi'nin muhabbet ve sevgi mesajını dilime dolayarak, sevgili kardeşlerimin diyarına geldim.

Afganistan halkının, Türk halkına mesajı, Büyük Mevlana'nın, çağdaş dünyanın her yerine ses getiren, kelamı ve o sevgi ve muhabbet çağrısının tekrarıdır. Afganistan halkı, kendilerini, Türk milletinin büyük başarılarında ortak görmektedirler . Biz Afganlar, ülkenizin ekonomik ve kültürel gelişmesini gördükçe gurur duyarak iftihar ediyoruz.

Burada bir kez daha ilişkilerimizin bekası ve sonsuzluğu için vurgu yaparak bu dostluk ilişkilerin daha da artmasını diliyorum. Bana ve beraberimdeki heyete karşı gösterdiğiniz misafirperverlik için sonsuz şükranlarımı belirtiyorum. En yakın zamanda ve uygun fırsatınızda, kardeş ülkeniz Afganistan'ı ziyaret etmeniz bizim için mutluluk ve gurur kaynağı olacaktır. Uluslarımızın Kardeşliği Sonsuz Olsun!

Konuşmama son vermeden önce Ankara Büyükelçim Sayın Masood Khalili'nin babası olan Afganistan'ın büyük şairi Ustad Khalilullah Khalili'den dostluğumuzu özetleyen bir şiir okumak istiyorum:

Dünyada aşktan eser oldukça
Belh'in ışığını sonsuz bil
Dünyada birlik adı oldukça
Belh ile Konya arasında bağlar var
Ay ve güneş gökten ışık verdikçe

Dünyada minber ve mihrap oldukça
Türk ve Afgan birbirinin azizidir
Sevinç ve hüznünde ortaktır...²¹⁷”

Pakistan ve Afganistan arasındaki sorunların giderilmesi için Ankara’da bir araya gelen Afganistan Devlet Başkanı Hamit Karzai ve Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref Ankara Bildirisi üzerinde anlaşmıştır.

Hamit Karzai, Pervez Müşerref, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın yürüttüğü görüşmelerin ardından bir açıklama yapan Cumhurbaşkanı Sezer, Afganistan ve Pakistan halklarının, Türk ulusunun yüreğinde kökleri geçmişe dayanan bir ayrıcalığı olduğunu belirtti.

Yapılan görüşmelerde Ankara Bildirisi üzerinde anlaştıklarını kaydeden Sezer, bildiri kapsamında içinde Türkiye’nin de bulunduğu bir Ortak Çalışma Grubu kurulması kararı alındığını ifade etti. Sezer, 2007 yılı sonu ya da 2008 yılı başında Türkiye’nin ev sahipliğinde tarafların yeniden bir araya geleceğini söyledi.

Karzai, Müşerref, Sezer ve Erdoğan görüşmesi ardından üzerinde uzlaşılan Ankara Bildirisinde de yürütülen görüşmelerin kapsamlı, samimi ve yararlı olduğu vurgulandı. Bildiride, “(Taraflar) uluslararası toplumun ‘Afganistan Compact’ belgesinin amaçlarını teşvik etmek için birlikte çalışması gerektiğini vurgulamışlardır.” denildi²¹⁸.

Ankara Bildirisinde Karzai ve Müşerref’in, “İkili ilişkilerini, iyi komşuluk, toprak bütünlüğüne saygı ve birbirlerinin içişlerine karışmama temelinde daha da güçlendirme” konusunda mutabık kaldıkları kaydedildi.

²¹⁷A.g.e.,s.5

²¹⁸ <http://frm.ekshi.net/sezer.karzai.muserref.gorusmesinden.ankara.bildirisi.cikti.11193.html>

Bildiride ayrıca, iki Cumhurbaşkanının bölgede gelişme ve ekonomik kalkınma için var olan büyük fırsatı teyit ederek güven ve işbirliği ortamını iyileştirmek ve güçlendirmek için birlikte çalışmayı taahhüt ettikleri ifade edildi.

Aşırıcılık ve terörizmin Afganistan ve Pakistan'a yönelik bir tehdit olduğu kadar bölge için de tehlike oluşturduğu konusunda mutabık kalındığı belirtilen bildiride, ülkelerinde teröristler ile yıkıcı ve devlet karşıtı eylemlere karışan unsurlara sığınarak eğitim ve finansman sağlamama ve bu konularda da somut istihbarat değişimi üzerinde hemen harekete geçme konusunda anlaştıkları belirtildi.

Bu hususlardaki ilerlemeyi kaydetmek üzere Türkiye, Afganistan ve Pakistan'dan temsilcilerin yer alacağı bir Ortak Çalışma Grubu kurdukları ifade edilen bildiride, "Afganistan ve Pakistan Cumhurbaşkanları, Türkiye'nin Doruk Toplantısı'na ev sahipliği yapma girişimini ve 2007 yılı sonları veya 2008 yılı başlarında müteakip toplantılar düzenleme önerisini memnuniyetle karşılamışlardır." denildi²¹⁹.

Türkiye ve Afganistan arasındaki tarihi ve yakın ilişkiler Afganistan Milli Günü Resepsiyonuna da yansdı. Afganistan'ın Milli Günü münasebetiyle Afganistan Büyükelçi Masood Khalili ve eşi Sohaila Khalili tarafından verilen resepsiyona yoğun katılım oldu. Türk Hükümetini Devlet Bakanı Beşir Atalay'ın temsil ettiği resepsiyona, MGK Genel Sekreteri Yiğit Alpogan da katıldı. Resmi görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Afganistan Maden ve Sanayi Bakanı İbrahim Adel ve beraberindeki heyet de resepsiyona katıldılar.

Ayrıca resepsiyonda çok sayıda yabancı Büyükelçi ve diplomatlar bir araya geldiler. Genelkurmay Harekat Başkanı Korgeneral Bekir Kaygıncu, bir dönem Afganistan'da ISAF Komutanı olarak görev yapan Genelkurmay Plan Prensipler Başkanı Korgeneral Hilmi Akın zorlu ile çok sayıda üst düzey askeri yetkili resepsiyona katılarak Afganistan'a olan yakınlığını gösterdiler

²¹⁹ A.g.e

Afganistan'da NATO'nun en üst düzey sivil temsilcisi olan Hikmet Çetin'in eşi İnci Çetin de resepsiyona katıldı. Ayrıca TSK Armoni Orkestrasından 60 kişilik bir ekip eşliğinde Afganistan'ın yeni bestelenen Milli Marşı ile Türk İstiklal Marşı çalınırken duygulu anlar yaşandı. Devlet Bakanı Beşir Atalay yaptığı konuşmada Türkiye ve Afganistan arasındaki dostane ilişkilere değinerek, Türkiye Cumhuriyetinin Afganistan'a yönelik yatırımlarına değindi ve Afganistan'ın yanında olduklarını belirtti.

Buna karşılık Büyükelçi Masood Khalili, Türkiye'yi çok sevdiğini ve Afganistan Hükümeti ve Milleti adına Türklerin katkı ve yardımlarından dolayı teşekkür ettiğini belirtti²²⁰.

Bu gün Afganistan'da güvenlik ve istikrarın sağlandığı, ekonomik sektörlerin canlandığı, uluslar arası ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli hukuki altyapının tamamlandığı gözlenmektedir.

Afganistan halkı Türkiye'nin barış sürecindeki katkıları, yatırımları ve hizmetlerinden çok memnun kalmıştır. 11 Mart 2006 tarihinde Türkiye'nin farklı kurumlarından 17 kişi Afganistan koordinatörü Büyükelçi Sayın Koray Targay önderliğinde Afganistan'a hizmet götürmek amacıyla Kabil'e gitti. Giderken Afganistan Büyükelçiliği'nde görevli Sayın M. Naim Hanifi (Başkatip) ve Yunus Tuğra (3. Katip) heyeti uğurladı.

Türk hükümetinin Afganistan'daki icraat ve projelerinin yanı sıra, özel sektör de aktif bir şekilde görev yapmaktadır. Türkiye'nin Afganistan'da hemen hemen bütün alanlarda boy göstermesi Afgan işçilerine yeni iş imkanları sunmakla kalmayıp ayrıca Türk işçileri için de yeni iş fırsatları sunmaktadır. Şu anda Afganistan'da yaklaşık 3000 Türk vatandaşı ağırlıklı olarak inşaat alanında çalışmaktadır²²¹.

²²⁰ **Afganistan'a Bakış Dergisi**, Ankara, Eylül, Afganistan Büyükelçiliği, 2006, s.20

²²¹ **Afganistan'a Bakış Dergisi**, Sayı : 2, s.5

2002 yılından itibaren, 46 Türk müteahhitlik firması, kendi aralarında işbirliği yaparak veya Afgan yerel firmalarıyla ortaklık yaparak toplam 972 milyon dolar tutarında proje üstlenmişlerdir. Müteahhitlik sektöründe iş hacminin gelişmesi, Türkiye ile Afganistan arasında diğer sektörlerdeki iş imkanlarının da artmasını sağlayacaktır. Özellikle inşaat malzemelerinin temininde Türkiye önemli bir potansiyele sahiptir.

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2005 yılında bir önceki yıla göre yüzde 95 oranında artarak 77 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İkili ilişkiler bakımından, tarımsal danışmanlık hizmetleri, kimyasallar, makineler, sulama teknolojileri, gıda işleme, halı, dericilik, mermer, kıymetli ve yarı kıymetli taşların işlenmesi, inşaat malzemeleri, enerji ve elektrik üretim sistemleri, petrol ve doğalgaz üretimi, telekomünikasyon hizmetleri konularında işbirliği imkanları mevcuttur.

Ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli olan bir husus, bankacılık, sigortacılık, iletişim, ulaştırma ve gümrük işlemleri gibi altyapı hizmetlerinin eksiksiz yerine getirilmesidir.

Türkiye'den Afganistan'a mal sevkiyatı sırasında, İran-Afganistan sınırında Afgan araçlarına aktarma yapılması zorunluluğu nedeniyle, ihraç ürünlerimizin maliyetleri artmakta ve büyük bir zaman kaybı söz konusu olmaktadır.

Türk özel sektörü, İslam Konferansı Teşkilatı ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın iki önemli üyesi olan Türkiye ve Afganistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem atfetmektedir. İki ülke arasında gerek siyasi gerekse ekonomik alanda sağlanan gelişmeler, söz konusu teşkilatlara üye diğer ülkelere de bir örnek teşkil edecektir.”

Söz konusu toplantıda kapanış konuşması yapan Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ise, ülkeler arasındaki ilişkileri tarihsel boyutuyla ele alırken, katılımcıları ülkesinde gün geçtikçe iyileşmekte olan yatırım ortamı hakkında

bilgilendirmiş ve Türk iş adamlarını, “diğer ülkelerin firmalarına göre daima bir adım önde başlayacakları” mesajıyla Afganistan’a yatırıma çağırmıştır²²².

Karzai konuşmasında özetle şu ifadelerde bulunmuştur; “Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin kökeni 1920’lere, Mustafa Kemal Atatürk ile Emanullah Han dönemine dayanmaktadır. Aradan geçen süre içerisinde Afganistan’ın gelişimi üç kere kesintiye uğramış, Türkiye ise kalkınarak modern bir ülke olmuştur.

Afganistan, ticaret ve yatırım açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Biz ülkemize daha çok Türk firmasının gelmesini istiyoruz. Bunun üç sebebi vardır. Birincisi, Türkiye sanayi ve teknoloji açısından yüksek standartlara sahiptir. İkincisi, Türkiye ile Afganistan birbirlerini çok iyi tanıyan iki ülkedir.

Son olarak ise, ortak bir geçmişimiz söz konusudur. Tüm bu unsurlar, Türk firmalarına diğer ülkelerden gelen firmalara nazaran bir avantaj sağlamaktadır. Türk firmaları Afganistan’a gelsinler ve Afganistan’da para kazansınlar. Bu şekilde Afganistanlılar da para kazanabileceklerdir. Afganistan’daki yatırım ortamını iyileştirmekteyiz.

Bir çok mevzuatı yeniledik, prosedürleri kolaylaştırdık ve Afganistan Yatırım Destek Ajansı’nı kurduk. Halen devam eden tek bir sorun vardır; arazilerin tahsisi. Bu konuda da çalışmalar sürdürülmektedir. Afganistan’da güvenlik ortamı sağlanmıştır ve kanunlar tam anlamıyla uygulanmaktadır.

Kamu sektörünün daha verimli çalışması ve yolsuzlukla mücadele konularında da önemli adımlar atılmış durumdadır. Afganistan, bölgesinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Buradaki en yüksek büyüme hızına sahiptir, doğal kaynakları bulunmaktadır ve Pakistan, İran, Orta Asya gibi büyük pazarlar arasında bir köprü durumundadır.

²²² <http://www.deik.org.tr/genel/afgan-karzai-ocak2006.pdf>

Taliban döneminde sadece 26 milyon dolar olan Pakistan ile ticaret hacmimiz, 2002 yılında 600 milyon dolar, 2005 yılında ise 1.3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İran ile ticaretimiz ise sıfırdan, 400 milyon dolara yükselmiştir. Diğer yandan, Tacikistan ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ticari ilişkilerimiz de süratle gelişmektedir.

Türkiye sanayi ürünleri ve genel tüketim maddeleri alanında oldukça kuvvetlidir. Aynı ürünleri Afganistan'da üretip iç pazarda satabilir ya da üçüncü ülkelere re-eksportunu gerçekleştirebilirsiniz. Türkiye ile Afganistan arasındaki potansiyel işbirliği alanlarının başında otelcilik, enerji, ilaç, elektrik, mineraller, gıda işleme ve paketleme gelmektedir. Şu anda 80 milyon dolar olan ticaret hacmimizi çok daha yüksek seviyelere çıkartabiliriz²²³.

SONUÇ

İki ülke halkının da büyük çoğunlukla Müslüman olması, iki toplum arasında duygusal bir bağın oluşmasına neden olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Hilafete duyulan saygı gereği, Türkiye'ye karşı ayrı bir sempati duyulmaktadır. Ayrıca, İslam Dünyasının en güçlü ülkesi olarak görülen Türkiye'ye, Batı Dünyası ile olan yakınlığı sebebi ile, uluslar arası platformda kendilerini temsil edebilecek tek ülke olarak bakılmaktadırlar.

Diğer taraftan, 1 Mart 1921'deki "Türk – Afgan Ebedi Dostluk Antlaşması"nın üçüncü maddesi hükmü gereği, Afganistan Türkiye'yi İslam Dünyası'nın lideri olarak tanımaktadır. Her ne kadar, Emanullah Han döneminde yapılan bu antlaşmalara Afganistan Devleti'nin sadakati tartışılrsa da, bu ülkedeki toplumsal değerler bağlamında söz konusu antlaşmanın hâlâ geçerliliğini koruduğunu söylemek mümkündür.

²²³ A.g.e.

Özellikle son gelişmeler ile birlikte Afganistan'daki tüm etnik gruplar, ülkelerinde görev yapan uluslar arası güvenlik güçleri arasında, kendileri ile aynı inanç, dinî değerler ve derin tarihî bağları taşıyan Türk askerinin görmekten duydukları memnuniyeti dile getirmektedirler.

Öte yandan, bu ülkede yaşayan insanlar arasında, Türk kimliğine mensup Özbek, Türkmen, sayıları az da olsa Kazak, Kırgız ve Türk kimliğine yakın oldukları bilincini taşıyan Hazar gibi etnik grupların bulunması, Türkiye'nin bu ülkedeki başarısını artıran etkenler olarak görülebilir.

Sahip olduğu jeopolitik konumu nedeni ile tarihin çeşitli dönemlerinde, bölgesel güçlerin mücadele sahasına dönüşen Afganistan, Türkiye'nin de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik politikalarında kilit rol oynayabilecek potansiyele sahiptir. Ancak 31 Mart 2004'te 60 ülkenin dışişleri bakanının katılımı ile Berlin'de yapılan "Afganistan'a Yardım Eden Ülkeler Konferansı"na, Türkiye temsilcisinin katılmaması, Türkiye'nin Afganistan'a gereken önemi vermediği şeklinde değerlendirilmektedir²²⁴.

27 Kasım - 5 Aralık 2001 tarihleri arasında gerçekleştirilen Bonn Konferansında, Afganistan'da Taliban rejiminin yıkılmasından sonra kurulan Geçici Yönetim ile birlikte, Başkent Kabil'in güvenliğini sağlamak için, ISAF (International Security Assistance Force / Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti) adı ile çok uluslu bir barış gücünün oluşturulması ön görülmüştü. BM Güvenlik Konseyi tarafından, 20 Aralık 2001 tarihinde alınan 1386 numaralı karar ile, ISAF kurulmuş, görev süresi her altı ayda bir uzatılmak ve komutası değişmek üzere, İngiltere komutası ile başkent Kabil'de göreve başlamıştı.

Haziran 2002'de İngiltere'den ISAF komutasını Türkiye devralmıştı. Şubat 2003'e kadar komutayı elinde tutarak önemli başarılarla imza atan Türkiye, Afganistan genelinde olumlu bir imaj yaratmış ve Türk askeri bu ülke insanının güvenini kazanmıştır. Şubat-Ağustos 2003 tarihleri arasında Almanya ile Hollanda'nın ortaklaşa yürüttükleri ISAF'ın komutası, 11 Ağustos 2003 tarihinde

²²⁴ <http://www.deik.org.tr/genel/afgan-karzai-ocak2006.pdf>

ABD'nin girişimleri neticesinde NATO'ya devredilmiş, Kabil ve çevresi ile sınırlı olan görev alanının da, ülke çapına yayılacak biçimde genişletilmesi kararı alınmıştır.

Türkiye'nin Afganistan'a yardım konusunda bir adım önde olmasının temelinde, toplumların birbirine yakınlaşmasını sağlayan iki temel unsurun bulunduğu söylenebilir. Bu temel unsurlar, iki ülke arasındaki tarihî ilişkiler ile kültürel yakınlıktır.

İki ülke arasındaki ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Nitekim Orta Asya Türklerin dünyaya yayılmaya başladıkları bölge olmuştur. Ancak bu ilişkilerin resmîliğe dökülmesi, Cumhuriyetin ilanından sonraya rastlanmaktadır. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk, sahip olduğu derin jeopolitik kültür birikimi ve deneyimiyle Orta Asya'nın güney ucunda yer alan Afganistan'a özel bir ilgi duymaktaydı²²⁵.

Türkiye - Afganistan arasında ilk resmî anlaşma 1 Mart 1921'de Moskova'da imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında, Türkiye Afganistan'da uzman yetiştirilmesi için, bu ülkeye öğretmen, doktor ve subay gibi teknik elemanlar göndermiştir. Mayıs 1928'de Mustafa Kemal Atatürk'ün resmî daveti ile, Afganistan Kralı Emanullah Han Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Emanullah Han ile Atatürk arasında 25 Mayıs 1928'de Ankara'da 'Türk - Afgan Ebedi Dostluk Antlaşması' imzalanmıştır.

Afganistan'da Emanullah Han iktidarının son bulmasından sonra da, Türkiye - Afganistan ilişkilerinde herhangi radikal bir değişiklik yaşanmamıştır. 8 Temmuz 1937'de, Türkiye, Afganistan, İran ve Irak devletleri arasında 'Sadabad Paktı Antlaşması' imzalanmıştır.

Ancak, daha sonraki dönemlerde, özellikle Afganistan'ın 'Doğu Blok'una yakın bir siyasal tercih yapması ve ülkede yaşanan komünist ihtilal gibi sebepler, Türkiye ile Afganistan ilişkilerinde bir kopukluğun yaşanmasına neden olmuştur.

²²⁵ Fazıl Ahmet Burget, A.g.m.

Türkiye ile Afganistan ilişkilerinin olumlu bir geçmişe sahip olması, Afganistan halkı arasında Türkiye'ye karşı büyük bir sempatiye neden olmaktadır.

Ayrıca, Afganistan halkı, ABD başta olmak üzere, Rusya, İran, Pakistan ve diğer bölgesel güç merkezlerinin, iç savaş yılları boyunca bu ülkenin içişlerine karışmasına rağmen, Türkiye'nin Afganistan'a yönelik uzlaşmadan yana politika yürüttüğünü kabul etmektedir. Tüm bunlar, Türkiye'nin Afganistan'daki itibarını yükselten temel faktörler olarak değerlendirilebilir.

Her şeyden önce, iki ülke halkının da, büyük çoğunlukla Müslüman olması, iki toplum arasında duygusal bir bağın oluşmasına neden olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Hilafete duyulan saygı gereği, Türkiye'ye karşı ayrı bir sempati duyulmaktadır. Ayrıca, İslam Dünyasının en güçlü ülkesi olarak görülen Türkiye'ye, Batı Dünyası ile olan yakınlığı sebebi ile, uluslar arası platformda kendilerini temsil edebilecek tek ülke olarak bakmaktadırlar.

Diğer taraftan, 1 Mart 1921'deki "Türk – Afgan Ebedi Dostluk Antlaşması"nın üçüncü maddesi hükmü gereği, Afganistan Türkiye'yi İslam Dünyası'nın lideri olarak tanımaktadır. Her ne kadar, Emanullah Han döneminde yapılan bu antlaşmalara Afganistan Devletinin sadakati tartışılrsa da, bu ülkedeki toplumsal değerler bağlamında söz konusu antlaşmanın hâlâ geçerliliğini koruduğunu söylemek mümkündür²²⁶.

Özellikle son gelişmeler ile birlikte Afganistan'daki tüm etnik gruplar, ülkelerinde görev yapan uluslar arası güvenlik güçleri arasında, kendileri ile aynı inanç, dinî değerler ve derin tarihî bağları taşıyan Türk askerinin görmekten duydukları memnuniyeti dile getirmektedirler. Öte yandan, bu ülkede yaşayan insanlar arasında, Türk kimliğine mensup Özbek, Türkmen, sayıları az da olsa Kazak, Kırgız ve Türk kimliğine yakın oldukları bilincini taşıyan Hazara gibi etnik grupların bulunması, Türkiye'nin bu ülkedeki başarısını artıran etkenler olarak görülebilir²²⁷.

²²⁶ A.g.m.

²²⁷ A.g.m.

Afganistan'da, güvenlik, ekonomik ve siyasal alanlarda kendi rolünü güçlendirmesi ve uzun vadeli stratejiler geliştirmesi Türkiye'nin ulusal çıkarları gereğidir. Bu noktada, Türkiye'nin ne yapması gerektiği sorusunu ele alacak olursak:

1) Bilindiği üzere Afganistan, bir yeniden yapılandırma süreci içindedir. Bu süreçte ülkenin ulusal ordusu, polis teşkilatı yeniden oluşturulmaktadır. Ayrıca, ekonomik ve diğer alanlardaki alt yapı çalışmaları sürdürülmektedir. Tüm bu çalışmalarda Türkiye'nin öncü olması gerekmektedir. Türkiye, Afganistan'da yaşayan Türk kavimlerini göz ardı etmemek kaydı ile, merkezî hükümet ile geliştireceği ikili ilişkiler kapsamında bu ülkenin ulusal ordusu ve polis teşkilatının eğitimini üstlenebilir. Bu bağlamda, Afganistan'dan Türkiye'deki askerî ve polis okullarına öğrenci kabul edebilir,

2) Taliban yönetiminin yıkılmasından sonra Afganistan'dan, diplomat, ekonomist, doktor, idareci ve ziraat uzmanları gibi alanlardaki uzmanlar, Türkiye'ye gelerek altı aylık ve bir yıllık kısa dönemli eğitime tâbi tutulmaktaydılar, bir süreden beri kesilen bu programların devamı sağlanabilir;

3) Afganistan'ın yeniden yapılandırılması kapsamında, özellikle inşaat sektöründe ciddi çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmalarda, Batılı şirketlere taşeronluk yapan Türk şirketlerinin çoğunlukta olması dikkat çekmektedir. Küçük çaptaki Türk şirketlerinin bu çalışmalarda daha fazla yer alması ve büyük şirketlerin de Afganistan'daki ihalelere bağımsız olarak katılması, Türkiye Cumhuriyeti tarafından teşvik edilebilir ve Türk – Afgan iş konseyi gibi kuruluşların açılması sağlanabilir;

4) Türk vakıf kuruluşlarının desteği ile açılan ilk öğretim kuruluşlarının yanında, Türk devletince desteklenen okulların açılması ve söz konusu vakıf okullarının da devlet denetiminde geliştirilmesi sağlanabilir;

5) Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Turgut Özal döneminde, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine sağlanan öğrenci bursları kapsamında, Afganistan Türklerine de burs verilmişti. Bu çerçevede ilk defa 1993'te, General Dostum hakimiyetindeki bölgelerden ciddi bir öğrenci kafilesi eğitim amaçlı olarak

Türkiye'ye getirilmişti. Daha sonra, bu proje bazı vakıf kuruluşlarınca sürdürüldüyse de, uzun süreden beri bu projenin devam etmediği görülmektedir. Uzun bir süreden beri durdurulmuş olan bu projenin, Afganistan'daki merkezî hükümet ile anlaşmalı olarak yeniden hayata geçirilmesi sağlanabilir;

6) Bölgedeki sivil toplum kuruluşları ile Türkiye'dekilerler iş birliği içinde hareket etmesi, ortak çıkar noktalarının tespiti için ortak konferans ve toplantılar yapılması ve Türkiye destekli araştırma merkezlerinin kurulmasına zemin hazırlanabilir veya böyle bir girişim içinde olanlar teşvik edilebilir.

Tüm bu çalışmalar neticesinde, Türkiye bölgeye yönelik uzun vadeli stratejiler geliştirerek bölge liderliğine oynayabilir.²²⁸

Türkiye de tarihi ve kültürel bağları olan bu ülkede kaybedilmiş olan köprü başını yeniden tesis etmeye çalışıyor. Bu politikanın Türk toplumuna bir maliyeti olacaktır. Bu maliyet öncelikle Afgan halkının refah ve mutluluğu için maddi destek ve yaraların sarılması için manevi ve moral desteği olacaktır.

²²⁸ A.g.m.

KAYNAKÇA

I-SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi

Hakimiyeti Milliye

Milliyet Gazetesi

Sabah Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Vatan Gazetesi

B- DERGİLER

Ayın tarihi Dergisi

National Geographic Dergisi

Serveti Fünun Dergisi

Popüler Tarih Dergisi

Afganistan'a Bakış Dergisi

II- İNCELEME, YAPITLAR VE ANILAR

A.M.Manzar, **Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar** ,Çev: İsmail Bosnalı, ,Öncü Yayınları:2

Afganistan ve Hükümdarları” ,**Serveti Fünun Dergisi**. C: 64,Ahmet İhsan Matbaası,Ankara,1928

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi,C.1,Ana yayıncılık

Armaoğlu Fahir,**20.yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1980)**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1983,Ankara

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları

Barut Mustafa, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1** ,Alkım Yayınevi,Ankara

Bayur Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi-III**,Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara,1987

Broxup Mary,**Bugünkü Afganistan**,Orta doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara ,1985.

Çeçen Anıl,**Atatürk ve Avrasya**,Cumhuriyet Kitapları Kulübü,Mart,1999

Altay Fahrettin,**10 Yıl Savaş Ve Sonrası(1912-1922)**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970

Gönlübol Mehmet,**Olaylarla Türk Dış Politikası**,Siyasal Kitapevi,Ankara,1996

Han Ahmet,”Kavşaktaki ülke”, **National Geographic Dergisi**,Aralık,2001

Hülagü Metin, “Milli Mücadele Dönemi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.15, Sayı 45, Kasım 1999

İnönü Ansiklopedisi,C.1,Maarif Matbaası,Ankara,1943

İslam Ansiklopedisi,C:4,Milli Eğitim Basımevi,1964

“İsmet İnönü’nün Hatıraları” ,**Cumhuriyet’in İlk Yılları-2(1923-1938)**,Yeni gün Haber Ajansı,1998

Kurtcephe, İsrafil - Mustafa Balcıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi (Rauf Bey Müfrezesi)”, **OTAM**, S.3, Ankara 1992

Karal Ziya Enver, **Atatürk’ten Düşünceler**, Doğu LTD. ŞTİ. Matbaası, Ankara

Osmanoğlu Mahmud,**Afganistan:Cihadın On Yılı**,Rehber Yayıncılık,Ankara

Özgiray Ahmet, **Atatürk'ün Dış Politikası 1919-1938**, Selçuklu Basımevi, İzmir, Nisan 1999

Saray Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987

Saray Mehmet, **Atatürk ve Türk Dünyası**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1995

Saray Mehmet, **Dünden Bugüne Afganistan**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981

Saray Mehmet, **Türk-Afgan Münasebetleri**, Veli Yayınları, İstanbul 1984

Soysal İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin siyasal Antlaşmaları**, (1920-1945), C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983

Soysal İsmail, **1937 Sadabat Paktı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994

Şalizi Abdulkaki, **Vatanım Afganistan**, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1989

Şimşek, Halil; "Türk-Afgan İlişkileri ve Türkiye'nin Afgan Politikası" / **www.hsimsek.com**

Şimşir N. Bilal, **Ankara...Ankara**, Bir Başkent'in Doğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998

Şimşir N. Bilal, **Atatürk ve Afganistan**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002

Şimşir N. Bilal, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993

Şimşir, N. Bilal, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Temmuz 1999

Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973), c.1, Kaynak Kitaplar, İstanbul

Uysal Hasan, **Adı Afganistan**, Boyut Yayınevi, İstanbul, Ağustos, 1988, s.72-73

Uzbek, A. Jelil, **Afganistan'da Sosyal ve Kültürel Hayat**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2002

Ünal Ertan, "Cumhuriyet'in ilk Resmi Konuğu", **Popüler Tarih Dergisi**, Sayı 78, Şubat 2007

Yazıcı Reşat, **Türkiye, İslam ülkeleri Anlaşmalar ve mevzuat**, c.1

Sarıhan Zeki, **Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2002

III- INTERNET

Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü,
Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (vevis0065@hotmail.com).

Börklü, Meşkure Yılmaz, "Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve
Türk-Afgan İlişkileri", s.6-9.<http://www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan.24.htm>

Burget Fazıl Ahmet, "Afganistan'da Başlayan Yeni Dönemde Türkiye'nin Yeri",
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=15&yazi=273>

<http://www.deik.org.tr/genel/afgan-karzai-ocak2006.pdf>

<http://www.milliyet.com.tr/2006/01/06/siyaset/asiy.html>

<http://www.deik.org.tr/afgan-ocak2006.asp>

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/233/AND13.htm>

<http://afganistan.ihh.org.tr/tarih/taliban/taliban.html>

www.ataturksitesi.com/makaleler

www.forumti.com/Tarih/23945-ulkeler-tarihi-html

www.afghanland.com/Afghanistan/AmirEmanullahKhanGhazi.htm

www.bilgisayarforumu.com/afganistan

EK-1

Afganistan'ın Fiziki Haritası ve Komşuları...

EK-2

Afganistan'ın Fiziki Görünümü ve Yeryüzü şekilleri

EK-3

Afganistan'ın Etnik Yapısı ve Halktan Manzaralar...

EK-4

Afgan Kralı Emanullah Han ve eşi Süreyya Hanım İzmir vapurundan halkı selamlıyorlar...19 Mayıs 1928

EK-5

Gazi Mustafa Kemal'in Afgan Kralı Emanullah Han'ı Ankara Garında Karşılışı... 20 Mayıs 1928

Ek-6

Gazi Mustafa Kemal'in Emanullah Han ve eşi onuruna verdiği davette konuklar toplu halde...20 Mayıs 1928

EK-7

Dönemin Başvekil'i İsmet Paşa,Afgan Kralı Emanullah Han ve eşi şerefine verdiği ziyafetten...21 Mayıs 1928

EK-8

Mustafa Kemal Paşa, Emanullah Han ile birlikte Çiftlikteki Marmara Havuzunda...26 Mayıs 1928...

EK-9

Dost ve Kardeş ülkenin Kralı Muhammet Zahir Şah Ankara'da Resmi Törenle Karşılandı...26 Ağustos 1957

Afganistan Kralı Zahir Şah 1 Eylül 1957 Günü İstanbul'a geçmiştir. Dönemin Gazetesi "Vatan" dan...

Ek-11

Afganistan devlet Başkanı Hamid Karzai'yi Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer Resmi Tören ile karşılamıştır... 4 Ocak 2006